

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

1. časť - Analýza moderných peňazí, otroctva zadlženosti a deštruktívnej ekonomiky

Jednu z najlepších kníh o problematike súčasného finančného systému napísal Michael Rowbotham pod názvom The Grip of Death čiže Smrteľné zovretie (Jon Carpenter Publishing, 1998). Z celkového počtu 343 strán som viac-menej pre vlastne potešenie preložil 112. Ak by som dospel k presvedčeniu, že zaujme dostatočný počet ľudí na to, aby sa mi oplátilo ju vydať, veľmi rád to urobím. Zatiaľ prinášam preklad prvej kapitoly.

Finančný systém postavený na zadlženosti

Keď sa nejaká profesia sa vykonáva nekvalitne, ľudia nevyhnutne trpia. A keď tou profesiou je zhodou okolností práve ekonomická teória a prax, trpí celý svet. Ohromné množstvo sociálnych a environmentálnych problémov vyvolaných úsilím ľudstva **správať sa "ekonomicky"** svedčí o tom, že **ekonomická veda a profesia nielenže zlyháva, ale jej odporúčania sú neuveriteľne deštruktívne.**

Zdá sa, že naši vládni predstavitelia, politickí ekonómovia a ekonomickí novinári **sú celkom spokojní so súčasným stavom** a vôbec sa nestarajú o hlbokú krízu, do ktorej takáto ekonómia priviedla svet. Bezstarostne diskutujú o nebezpečnosti "prehriatia" či o potrebe "ochladenia", ako keby **ekonomika fungujúca na princípe kuchynského bojlera alebo hriankovača** bola vhodnou bázou pre koordináciu ľudskej činnosti. Zdá sa, že rovnako spokojne pokračujú vo svojej práci tak "ako doteraz" **bez toho, žeby sa zamysleli nad najznepokojujúcejšími a protirečivými údajmi** vychádzajúcimi zo sveta peňazí a ekonomiky.

Napríklad všetky krajiny na svete trpia obrovským a ustavične rastúcim štátnym dlhom. Británia má dlh, ktorý sa rýchlo blíži k 400 miliardám libier, dlh Kanady dosiahol 650 miliárd USD a Nemecko už prekračuje 500 miliárd DM. Ide vari o chudobné krajiny? O nič chudobnejšie než Japonsko s dlhom zodpovedajúcim dvom tisícom miliárd dolárov alebo **Amerika so štátnym dlhom prevyšujúcim päť tisíc miliárd dolárov.** Pretože chudobnejšie krajiny sú ochromené v dôsledku svojej zadlženosti medzinárodným úverovým inštitúciám a zahraničným bankám, celkový obraz nám ukazuje svet trpiaci akútnou a stále sa zhoršujúcou insolventnosťou.

Ale toto je predsa úplne nelogické a absurdné... Tu automaticky vyvstáva otázka. **Ak všetky krajiny sveta sú zadlžené, komu to vlastne dlžia?** Rozum nám hovorí, že tam, kde je dlžník, musí byť aj veriteľ. **Ak všetky krajiny sú zadlžené, potom kto vlastne dlhuje komu?** Okrem logickej absurdnosti stavu, v ktorom všetky krajiny sú zároveň insolventné, takáto stále rastúca zadlženosť stojí v príkrom protirečení s reálnym a zjavným bohatstvom týchto krajín. Toto je zvyčajne ešte skutočnosťou, že krajiny s najväčšou zadlženosťou majú zároveň najvyššie ekonomiky. Čo tak asi môžeme povedať rozvojovým krajinám, ktorým sa pod ťarchou dlhu podlamujú nohy, národom, ktoré okopírovali naše ekonomické inštitúcie a usilujú sa žiť život bez chudoby? "Usilovne pracujte, a **jedného dňa aj vy budete mať taký malý dlh ako Amerika - púhych 5 tisíc miliárd dolárov!**" (Pozn. prekladateľa: 8. júna 2005 dlh USA bol už 7 790 miliárd dolárov.)

Avšak nielen **tieto protirečivé údaje zostávajú nepovšimnuté** zo strany väčšiny ekonómov nevšíma. Okrem stále rastúcej štátnej zadlženosti, prudko stúpa aj súkromná zadlženosť ľudí a firiem. Celková suma **pôžičiek, hypoték, povolených prečerpaní bankových účtov a nákupov prostredníctvom kreditných kariet** je naozaj ohromná a v Británii tvorí zhruba 780 miliárd libier, z čoho 500 miliárd znášajú bežní občania. **Američania, pravdepodobne najbohatší národ, aký kedy žil na tejto planéte, sú najzadlženejšími ľuďmi na svete,** pretože ich hypotekárne dlžoby v súčasnosti dosahujú výšku 4,2 tisíc miliárd USD. Podobne ako u štátneho dlhu, aj zadlženosť domácností je v príkrom rozpore so skutočným bohatstvom týchto národov.

Každé reálne hodnotenie situácie musí prísť k záveru, že Amerika, Británia a mnoho ďalších vyspelých národov majú fantasticky bohaté ekonomiky. Takáto obrovská osobná zadlženosť absolútne neodráža skutočnú situáciu. Ba čo viac, vďaka technologickému pokroku, ktorý zvyšuje ich už aj tak ohromnú ekonomickú výkonnosť, tieto krajiny sa stávajú ešte bohatšie, nie chudobnejšie. Kde je však finančný odraz tohoto vývoja? A prečo toto reálne bohatstvo nevyvolá spätnú väzbu v podobe zníženého tlaku na prácu a výrobu? Toto bohatstvo nemá žiaden finančný odraz, ba **finančný systém registruje úplný opak bohatstva.** V ňom existuje **iba rastúca zadlženosť,** ktorá vystavuje naše ekonomiky a v nich pracujúcich ľudí stále intenzívnejšiemu finančnému tlaku a privádza k peňažnej chudobe.

Dôvera v peniaze

Medzi ekonómami, ale aj všeobecne medzi ľuďmi panuje zhoda v názore na peniaze, že sú neutrálnym a presným médiom a že odrážajú iba ekonomickú skutočnosť. Táto dôvera sa prejavuje v bezhraničnej akceptácii nielen nerealistickej zadlženosti, ale aj celého radu ďalších peňažných údajov. Napríklad **Amerika v súčasnosti zvyšuje svoju už aj tak kolosálnu produkciu - nie však preto, aby uspokojila svoje potreby - , ale preto, lebo je nútená získavať príjmy z exportu a nimi vylepšovať svoju platobnú bilanciu**. Zároveň mnoho krajín Tretieho sveta sa usiluje vybudovať **silnejší exportný sektor, a to opäť nie preto, aby vyrábali produkty pre svoju potrebu, ale aby zlepšili platobnú bilanciu** a boli schopní splácať pôžičky. Takto sme svedkami vskutku bizarej situácie, keď **najbohatšie krajiny sveta sa usilujú za každú cenu zvýšiť svoju výrobu jednoducho iba preto, aby finančne zostali nad hladinou**, zatiaľ čo najchudobnejšie krajiny, ktoré by zúfalo potrebovali zlepšiť svoje domáce poľnohospodárstvo a priemyselnú infraštruktúru, **svoje ekonomiky orientujú na už aj tak presýtený svetový trh - a to z peňažných dôvodov**. Toto všetko zaraďuje ekonómiu a najmä ekonómiu finančnú, **do sféry pohybujucej sa mimo reality**.

Avšak pochybné finančné údaje usmerňujú chod nielen makroekonomickej sféry. Pri zostavovaní každého rozpočtu a pri každých voľbách sa pozornosť sústreďuje na otázky znižovania výdavkov, úspor na jednej strane a obvinení z plytvania peňazí na strane druhej. "Finančný plán druhej strany je nadsadený" všetci zborovo tvrdia. Desiatky ekonómov a politických komentátorov potom usilovne prepočítavajú na svojich kalkulačkách, či sľuby tej strany sú dôveryhodnejšie než sľuby druhej strany. Potom **s triumfálnym zvolaním začnú rozhodne tvrdiť, že "nieť dosť peňazí"...** Takže to nemôžeme urobiť. Pretože peňažné údaje požívajú dôveru. **Peniaze sú akceptované ako konečný arbiter**. Peniaze sú totálnou ekonomickou pravdou, limitujúcou realitou. A ak nie dosť peňazí, nuž ich jednoducho niet...

Avšak tento večný nedostatok štátnych financií charakterizovaný **do omrzenia sa opakujúcim tvrdením, že "nemáme na to peniaze" treba spochybníť**. Peniaze sú prostriedkom, ktorý vymyslel človek a ak celá ekonomika je trvalo neschopná robiť to, čo chce, iba preto, lebo chýbajú papieriky, na ktorých sú napísané čísla, je silný dôkaz, že nedostatok týchto papierikov a čísel nemá nijaké opodstatnenie. Vezmime si len niektoré rozhodnutia prijaté z dôvodu krátenia výdavkov... Budova stojí, zariadenie je na mieste, ľudí schopných zastávať tieto práce, je dosť, pričom služby, ktoré by poskytovali, sú miestnymi obyvateľmi veľmi žiadané. Potom však príde nejaký pán v šedom obleku, ktorý nám povie, že nemocnica, škola, knižnica, pošta, stanica pobrežnej hliadky, výskumné laboratórium, plaváreň alebo čokoľvek iné musí byť zatvorené, pretože nie sú na to peniaze. Ako je však možné, že si nemôžeme dovoliť niečo, čo už máme, čo už existuje? Mesto môže zúfalo potrebovať novú školu, stredisko, alebo opraviť cesty, materiál môže ležať pripravený na dvore, ľudia môžu byť nedočkaví do práce, avšak niet peňazí.... takže to nemôžeme robiť. Ako je to možné, že si nemôžeme dovoliť niečo, čo fyzicky máme na dosah?

Táto **situácia je všeobecne akceptovaná**, pretože sa vychádza z toho, že peňažné údaje sú platné a že nedostatok peňazí znamená nedostatok čohosi životne dôležitého. **Ak by nedostatok peňazí bol analogický nedostatku pracovných síl, materiálu, dopytu, malo by to aspoň raciónálny dôvod**. Ak ktorýkoľvek človek nemá peniaze, dá sa to logicky zdôvodniť. **Ak však celá ekonomika stále trpí nedostatkom peňazí a preto nemôže robiť to, na čo jednoznačne má dosť kapacít, je absurdné**.

Peniazom sa dôveruje. Peňažným štatistikám sa verí. Nikto neodmietne platiť svoju hypotéku z dôvodu, že finančný systém je chybný. Nik sa nestážuje, že úsilie vlády o maximalizáciu exportu s cieľom získať zahraničnú menu je nesprávne, pretože čísla v našej obchodnej bilancii sú skreslené. Keď minister tvrdí, že niet dosť peňazí na niektorú činnosť, nik mu nepovie: "Vaše čísla sú irelevantné". Takmer **všetci vychádzame z toho, že finančné údaje presne vystihujú našu situáciu**. Ak sme naozaj tak hlboko zadlžení a denne sa nachádzame na rozhraní medzi solventnosťou a insolventnosťou, **potom určite musíme oveľa usilovnejšie pracovať**. Všetci ekonómovia, politici, biznismeni a priemyselní experti sa zhodujú v tom, že musíme znižovať náklady, byť konkurencieschopnejší, zvýšiť produktivitu, rozbehnúť nové podniky, vytvoriť viac pracovných miest, viac exportovať do iných krajín. To isté hovoria v Amerike, Francúzsku, Nemecku, Švédsku, Kanade a Japonsku. Bohužiaľ, to isté už teraz tvrdia aj v Sudáne, Etiópii, Madagaskare, Filipínach, Srí Lanke.

Táto kniha spochybňuje široko rozšírený názor, že finančné údaje a štatistiky, na základe ktorých sú bežne prijímané ekonomické rozhodnutia, sú správne. Všeobecná dôvera v moderné peniaze a vo finančné rozhodnutia nie je vôbec opodstatnená a **zdanlivá neutralita súčasného finančného systému nie je ničím podložená**. Moderné peniaze nie sú neutrálnym médiom; veď spôsob, ktorým sú peniaze v súčasnosti tvorené, im prepožičiava špecifický charakter a závažnú predpojatosť. Moderné peniaze v skutočnosti fungujú v rámci svojho indiferentného a izolovaného

matematického sveta, pričom **vytvárajú svoju vlastnú verziu "faktov", vlastnú verziu ekonomiky, svoju vlastnú realitu**. Hovoria nám, čo môžeme a čo nemôžeme robiť, čo si môžeme a čo si nemôžeme dovoliť. Avšak treba povedať, že ich interpretácia skutočnosti je falošná, irelevantná a zavádzajúca.

Pôvod zadlženosti

Vôbec neprekvapuje, že štáty sú chronicky zadlžené, že vlády nemajú dostatok prostriedkov, verejné služby sú finančne poddimenzované a že ľudia sú sužovaní hypotékami a prečerpávaním prostriedkov. Dôvod tohoto nedostatku peňazí a insolventnosti spočíva v tom, že **finančný systém používaný všetkými národnými ekonomikami na celom svete, je založený na dlhu, alebo presnejšie povedané, moderné peniaze sú tvorené paralelne s dlhom**. Dôvod, pre ktorý ekonómovia nespochybňujú tieto zjavne neopodstatnené finančné údaje, je takto jasný - oni úplne akceptujú tento veľmi pozoruhodný spôsob emisie peňazí do moderného hospodárstva.

Tvorba a emisia peňazí je teraz ponechaná úplne na banky a iné úverové inštitúcie. **Väčšina ľudí žije v predstave, že keď si berú z banky pôžičku, vlastne si požičiavajú peniaze iných ľudí**. V skutočnosti, keď banky alebo stavebné spoločnosti poskytujú akúkoľvek pôžičku, **tvoria nové peniaze**. Peniaze požičiavané bankou nie sú pôžičkou už existujúcich peňazí; **peniaze požičiavané bankou sú novovytvorené ďalšie peniaze**. Všetci sa spoliehajú na prúd peňazí vytvorený ľuďmi, firmami a vládami, ktorí tým, že si neustále požičiavajú od bánk a ostatných úverových inštitúcií, zásobujú peniazmi ekonomiku ako celok. Takto **zásoba peňazí závisí od ľudí, ktorí sa zadlžujú** a výška dlhu v rámci národného hospodárstva nie je ničím iným než mierou množstva peňazí, ktoré bolo vytvorené.

Treba však vysvetliť, čo tento finančný systém v skutočnosti znamená z praktického hľadiska i v číselných údajoch. Štatistický výkaz Bank of England v marci 1997 uvádza, že **celkový stav peňazí vo Veľkej Británii v tom čase bol zhruba 680 miliárd Lstg**. Ide o celkový súčet peňazí, ktoré existujú v ekonomike, čiže mince, bankovky, bankové vklady, vklady stavebných spoločností všetkých ľudí - bohatých, chudobných, podnikov, verejných a súkromných obchodných spoločností. Toto číslo je mierou peňazí, ktoré ekonómovia a bankári poznajú ako "M4". Aby sme toto číslo dali do širšieho kontextu, v roku 1963 M4 predstavovalo 14 miliárd Lstg, v 1975 to bolo 53 miliárd Lstg a do roku 1980 toto číslo sa zvýšilo na 205 miliárd Lstg.

Ak sa ľuďom povie, že v hospodárstve je 680 miliárd Lstg a potom sa im položí otázka, či by vedeli odhadnúť, **koľko asi z týchto peňazí vytvorila vláda**, pravdepodobne sa dostanú do pomykova. Nuž určite všetky, nie? Vari nie vláda nesie zodpovednosť za menu krajiny? Keď sa potom ľuďom povie, že podľa štatistických údajov Bank of England **z celkového množstva peňazí britská vláda vytvorila púhych 25 miliárd Lstg**, a to formou bankoviek a mincí, prirodzene sa opýtajú, odkiaľ je ten zbytok z 680 miliárd Lstg? Kde má pôvod 655 miliárd Lstg, ktoré nevytvorila vláda?

Ak sa im potom povie, že tých zvyšných 655 miliárd Lstg - čiže 97% všetkých peňazí Veľkej Británie - bolo vytvorených bankami a stavebnými spoločnosťami a že tieto inštitúcie vytvorili toto ohromné množstvo peňazí z ničoho, **väčšina ľudí je z toho úplne zmätená**. Ak ja alebo vy vyrobíte peniaze, nazýva sa to falšovanie a nečaká nás nič iné než perspektíva minimálne dvadsaťročného pobytu za mrežami v tmavej cele.

Ak sa potom opýtajú, ako môžu súkromné, obchodné spoločnosti vytvárať peniaze a povie sa im, že ich hypotéky, osobné pôžičky a ich prečerpávanie účtov viedli k vytvoreniu týchto 655 miliárd Lstg a že **vlády sa spoliehajú na to, že väčšina ľudí sa zadlží, a tak budú vytvorené peniaze, ktoré potom prúdia do ekonomiky** a že každá existujúca libra, či už cirkulujúca alebo uložená na bankových účtoch, má svoj náprotivok v ekvivalentnej libe nejakého dlhu - ak sa toto všetko ľuďom povie, **väčšinou prestanú klásť otázky**. V očiach sa im začne zračiť, že sa cítia nesvoji. **"Ten chlapík to má asi v hlave trochu popletené..."**

Ešte cez bariéru nedôvery a podozrievania môžete dodať, že banky a stavebné spoločnosti evidujú 97% peňazí v národnom hospodárstve ako svoje vlastné, ktoré sú iba dočasne "požičané" ekonomike; že väčšina hypoték je nelegitímnych a nepotrebných a že **dlhy každej generácie prevyšujú dlhy generácie predchádzajúcej**; že bankroty a opätovné privlastnenia treba vidieť v rámci neustáleho **zúfaleho úsilia získať peniaze, ktorých je neadekvátne málo**; že tvorba peňazí je priamo zodpovedná za periodicky sa opakujúce konjunktúry a krízy a **vytvára intenzívny tlak na ekonomický rast v rozvinutých krajinách**, pričom zároveň je **príčinou desivej zadlženosti** krajín Tretieho sveta; a že všetky tieto skutočnosti boli zistené kráľovskými komisiami a že **tento systém bol opakovane kritizovaný vedúcimi ekonómami, bankármi a štátnikmi**.

Keď ľudia toto všetko počujú, neuveria tomu a v duchu vás považujú za politicky vyšinutú osobu, za poľutovaniahodný prípad mentálnej fixácie, za človeka, ktorý sa azda nedokáže orientovať v modernom svete. Je to celkom pochopiteľné. Ľudia prirodzene predpokladajú, že v tom určite bude čosi viac. Keď banky a stavebné spoločnosti naozaj tvoria peniaze, potom to predsa musí mať nejaký racionálny dôvod. Nevedia sa zmieriť s tým, žeby takýto systém existoval bez logickej príčiny.

Ako však táto kniha ukazuje, neexistujú na to žiadne dobré dôvody. Ba naopak, **existuje množstvo dôkazov o deštruktívnych účinkoch tejto metódy** emisie peňazí do ekonomiky. **Spoliehanie sa na banky a stavebné spoločnosti, aby tvorili peniaze** prostredníctvom svojho "pôžičkového systému" a umožnenie, aby tieto pôžičky tvorili modernú peňažnú zásobu, **vedie k celému radu ekonomických trendov, ktoré sú jednoznačne nežiadúce** a bez akýchkoľvek poľahčujúcich okolností.

Dlhom poháňaný rast

Priam do očí bijúce **zlyhanie modernej ekonomickej vedy**, ktorého sme svedkami na každom kroku, priam volá po tom, aby sa ním niekto vážne zaoberal. Nebotyčná ľahostajnosť luxusne vybavených kancelárií v mrakodrapoch týčiacich sa nad hrozivými getami Brooklynu; **špekulatívne presúvanie miliárd libier nestálych medzinárodných financií**, ktoré jeden týždeň môžu znásobovať prosperitu krajiny, zatiaľ čo druhý týždeň ju môžu ponechať napospas úpadku; **absurdná výroba lacných tovarov s krátkou životnosťou s cieľom "ochrany" pracovných miest**, takže môžeme materiály recyklovať a tovary znovu vyrábať; rovnako **absurdné úsilie o zvyšovanie exportu**, ktorým všetky krajiny **vzájomne útočia na svoje ekonomiky pod zámienkou, že takýto voľný obchod zlepšuje celkový blahobyť**; nárast odpadov, neuveriteľný finančný dlh krajín Tretieho sveta **bol už mnoho a mnoho ráz zaplatený**, avšak **vd'aka úrokom je v súčasnosti väčší než kedykoľvek predtým** - dlh, ktorý **núti tieto schudobnené národy, aby si vzájomne konkurovali pri dodávkach tovarov, ktorých je beztak už nadbytok; cynická manipulácia s ľudskými emóciami pobádajúca kupovať rozličné módné zbytočnosti**; stále sa zvyšujúce **dopravné požiadavky eskalujúceho ekonomického rastu** a centralizácie, pri ktorom **identické tovary sa navzájom križujú po celej zemeľu bez ohľadu na environmentálne dopady**; skutočnosť, že napriek neuveriteľnej výrobnej kapacite modernej ekonomiky **ľudia sú nútení pracovať stále viac, efektívnejšie, ustavične sa adaptovať, rekvalifikovať**, pretože v opačnom prípade ich čaká nedôstojný život a bieda nezamestnaných.

Avšak tí, ktorí prácu majú, musia byť v ustavičnom strehu, pretože svet, ktorý poznajú, sa mení priam pred ich očami ako v nejakom kafkovskom románe. **Žijeme v ére stále rýchlejšieho ekonomického rastu**. Jeho úžitok je veľmi pochybný a nik sa už ani nesnaží predstierať, žeby ekonomika reagovala na to, čo ľudia naozaj chcú. Jediné zdôvodnenie týchto zmien je to, že žijeme vo "veku pokroku" a že "pokrok sa nedá zastaviť", aj keď ste človek a pokrok, o ktorom hovoríte, **by sa mal týkať práve ľudí a života, ktorý by mali v budúcnosti viesť**. **Svet ekonomiky drží ľudstvo pod krkom a každý to vie, avšak nik nemá ani potuchy, kam smerujeme alebo ak to tuší, nevie prečo tam ideme**.

Je to ale prekvapujúce? **Keď monetárny systém je chybný alebo defektný, potom celá ekonomika je založená na chybnej matematike a stáva sa rébusom**. Keď **finančný systém, na ktorom stoja naše ekonomiky, je vadný** a napriek tomu finančné úvahy určujú naše ekonomické rozhodnutia, môžeme sa čudovať, keď výsledky nie sú vôbec uspokojivé?

Už to, že **bankový úver, tvoriaci vo väčšine rozvinutých krajín vyše 95% peňažnej zásoby**, zohráva takú veľkú úlohu, naznačuje, že bezpochyby má na tomto trende leví podiel. Tento predpoklad potvrdzuje aj spôsob, akým sa **bankovníctvo stalo doslova kľúčovým bodom riadenia ekonomiky**, a to **prostredníctvom manipulácie s úrokovými mierami**. Vykladači hviezd vo Whitehall a Federal Reserve sa na zasadnutiach svojich rád usilujú **kráčať po neexistujúcom visutom lane spájajúcim rast a recesiu**, pričom uvažujú o štvrtinkách percentuálnych bodov úrokových mier. Alan Greenspan, predseda Federal Reserve, okúzľujúco hovorí o tom, že jeho úloha spočíva v regulovaní americkej ekonomiky prostredníctvom prispôsobovania úrokových mier, a to tak, "len čo sa párty začne, on im odoberie šampanské". **Biznismeni na celom svete so zatajeným dychom počávajú každé jeho slovo a lámu si hlavu nad tým, aké rozhodnutie prijme**. Toto je **najvážnejší bod obžaloby súčasného finančného systému, keď jedno kolísajúce číslo v jednom počítaní na jednej ulici v jednej krajine má možnosť dominovať nad ekonomikou celej planéty**.

Hľadanie alternatív

Posledných tridsať rokov bolo zvláštnych tým, že v porovnaní s predchádzajúcimi tristo rokmi sa v nich nevenovala nijaká pozornosť problémom dlhu a finančného systému. V priebehu celého 18. storočia sa opakovane zdôrazňovala potreba reformy. V devätnástom storočí zasa mnohí kládli za

vinu extrémnemu bankovníctvu vlny hroznej biedy, ktoré zmietali Európou a Amerikou v období intenzívnej industrializácie a rozvoja poľnohospodárstva. V tomto storočí počas depresie tridsiatych rokov **finančný systém priviedol ku kolapsu ekonomiky sveta v ére, ktorá bola azda po prvý raz naozaj bohatá**, a v ktorej technológia ponúkala ľuďom reálnu slobodu i materiálnu prosperitu. V tom čase **existovalo vyše 2000 návrhov na peňažnú reformu²** - všetky mali spoločné to, že **otvorene odmietali finančný systém založený na dlhu**. Ten istý systém s minimálnymi zmenami funguje dodnes; nedávna finančná kríza v Ázii dokazuje, že hrozba kolapsu tu stále existuje.

Ekonomická labilita prejavujúca sa konjunktúrami, stagnáciami, krízami a kolapsmi nikdy neboli jediným dôvodom na kritiku. **Najdeštruktívnejšie účinky finančného systému založeného na dlhu sa totiž prejavujú v dlhodobých trendoch**. Z nich je najzrejmejším pokles osobnej solventnosti. Hypotéky prispievajú vyše 60 percentami (420 mld Lstg) k peňažnej zásobe vo Veľkej Británii a vyše 70 percentami (4,2 bilióna USD) v USA. Štatistika zadlženosti v súvislosti s výstavbou rodinných domov vo Veľkej Británii a USA ukazuje, že **čoraz menej ľudí vlastní svoje domy, pretože hypotéky sú čoraz vyššie a rozšírenejšie**. Niet pochýb, že spoliehanie sa na to, že bytová zadlženosť poskytne peniaze ekonomike, nemá žiadne ekonomické ani politické zdôvodnenie. Avšak **v spojení s výrazným nárastom obchodného dlhu majú hypotéky reťazový efekt**. V ekonomike, kde **ceny tovarov rastú vďaka obchodnému dlhu a príjmy spotrebiteľov sú zasa nahlodávané hypotekárnym dlhom, je vytrvalo a nenápadne uprednostňovaný masovo vyrábaný tovar nízkej kvality a celý rast je smerovaný týmto smerom**. Príčiny ustavičného poklesu životnosti produktov a kultúry rastu chamtivej konzumnosti je možné priamo vysledovať **vo finančnom systéme založenom na dlhu**.

Finančný systém takisto spôsobil vážne deformácie v poľnohospodárstve. **Nadmerná zadlženosť farmárov vytlačila tých najefektívnejších** - malých a stredných roľníkov. Preto **poľnohospodárske a spracovateľské metódy orientované na trh s nízkymi cenami má za následok produkciu potravín chabej výživnej hodnoty**, ktorá je oveľa nižšia, než dokáže poskytnúť pôda a takisto nižšej, než si spotrebiteľia v skutočnosti želajú.

Povaha samotného rastu v rámci dlhovej ekonomiky ovplyvňuje kvalitu nielen produkcie, ale aj distribúcie a marketingu. **Intenzívny konkurenčný boj o zvyšovanie tržieb v rámci ekonomiky založenej na dlhu spôsobuje, že firmy čoraz intenzívnejšie začali využívať dopravu v rámci svojej konkurenčnej stratégie**. To viedlo **k postupnému rozpadu lokálnych a regionálnych zásobovacích sietí a k rozširovaniu marketingu na čoraz väčšie oblasti, vďaka čomu došlo k eskalácii dopytu po komerčnej doprave**.

Na medzinárodnej úrovni je obchod výrazne ovplyvnený finančným systémom založenom na dlhu. **Namiesto úsilia o dosiahnutie jednoduchej obchodnej rovnováhy sa krajiny agresívne ženú za maximálnymi tržbami z exportu, pretože aj tie najbohatšie z nich sú v insolventnej pozícii. Medzinárodný obchod degeneroval na súťaž medzi jednotlivými národmi ako znížiť svoju zadlženosť a vôbec nepripomína vzájomne výhodnú výmenu tovarov a služieb**.

Endemický **dlh krajín Tretieho sveta je jednoznačne spôsobený tým, že emisia peňazí do ekonomiky je zabezpečovaná spoliehaním sa na dlh a bankovníctvo**. Teoretický model brania pôžičiek od Svetovej banky či od Medzinárodného menového fondu, ktoré sa použijú na rozvoj a potom sú splácané z príjmov získaných exportom **je jedným z obrovských zlyhaní súčasnej ekonomickej vedy**. Vytrvalá neschopnosť zadlžených krajín splácať tieto pôžičky naznačuje, že **zadlženosť, ktorou trpia krajiny Tretieho sveta, nemá žiadnu legitimitu či opodstatnenie**. Viac o tom píšeme v 10. kapitole.

Čím viac sa skúmajú dopady dlhu, tým je jasnejšie, že **bankový úver predstavuje nefunkčnú formu peňazí**. Ekonomika založená takmer výhradne na bankovom úvere a dlhu je **intenzívne hnaná k ustavičnému rastu bez ohľadu na reálnu potrebu či dopyt**. **Bankový úver plodí finančnú závislosť, vnáša nestabilitu a podporuje rastové deformácie a to tak vnútri ekonomiky ako aj na medzinárodnej aréne**.

Reforma finančného systému založeného na dlhu určite nie je žiadna maličkosť. Nie je to nijaké hranie sa s daňami, príjmami a podporami, aby sa tak dosiahla väčšia spravodlivosť, vyššia efektivita a azda aj väčšia otvorenosť. **Zmena finančného systému založeného na dlhu znamená postupnú zmenu samotných základov, na ktorých spočívajú národné a medzinárodné ekonomiky**. Monetárna reforma sa usiluje stanoviť nové princípy zásobovania ekonomiky peniazmi - pričom cieľom je vytvoriť také prostredie, v ktorom sa budú presadzovať konštruktívnejšie ekonomické trendy a kde bude možné uplatniť **vládnejšie systémy ekonomického riadenia**. Vzhľadom na obrovský nápor na životné prostredie, plytvanie prírodnými zdrojmi a

spoločenské a politické napätia spôsobené deregulovaným obchodom a kapitálovými tokmi je to slúbná a rozumná perspektíva.

¹. Bank of England, Statistical Abstracts, 1995, Monetary and Financial Statistics, 1997, Bank of England. Londýn.

². Brynjolf Bjorset. Distribute or Destroy. Stanley Nott. Ltd. 1936.

Preložil Mikuláš Hučko

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

2. časť - Taká jednoduchá metóda

Bankový úver - čiže tvorba peňazí vo forme dlhu - predstavuje v súčasnosti **základ všetkých ekonomík na celom svete**, pričom prípadné odlišnosti sú zanedbateľné a týkajú sa iba dôrazu na jednotlivé detaily. V istom zmysle nie je to nič nové. Banky už celé stáročia tvoria peniaze a významne zvyšujú peňažnú zásobu svojich domácich ekonomík, neraz s katastrofálnymi dôsledkami. Avšak množstvo peňazí tvorených bankami ako aj ich podiel na celkovej peňažnej zásobe krajiny sa v posledných rokoch **výrazne zvýšil**. Vo svojej klasickej štúdiu o histórii peňazí **The Pound Sterling**¹ Sir Albert Feavearyear uvádza, že v 18. storočí v krajinách ako je Británia, Francúzsko a Amerika banky tvorili 40% peňažnej zásoby. Do polovice 19. storočia tento podiel vzrástol na 60% a niekedy aj viac. **Dnes sa ich príspevok pohybuje medzi 90 až 97%.**

Aby sme presne vysvetlili, ako banky a stavebné spoločnosti riadia svoj systém "pôžičiek", ako ním dokážu tvoriť nové peniaze a ak sa im v priebehu tridsiatich rokov podarilo vytvoriť 655 miliárd Lstg, musíme si uvedomiť, že **väčšina peňazí nemá formu bankoviek a mincí, ale existuje iba vo forme čísla**. Hotovostná mena predstavuje iba 3% celkovej peňažnej zásoby Veľkej Británie a predstavuje pomerne zanedbateľnú časť moderných peňazí; čosi viac než iba hotovosť, ktorú má človek poruke. **Drvivá väčšina peňazí existuje jednoducho iba ako čísla presúvané medzi účtami bánk a stavebných spoločností**. Inými slovami povedané, táto významná forma peňazí figuruje na osobnom či firemnom bankovom účte.

Tieto čísla na bankových účtoch sú peniaze. Sú rovnako platné ako mince a bankovky, za ktoré môžu byť vymenené, ak si to majiteľ účtu praje. Zväčša však tieto čísla sú prevádzané z jedného bankového účtu na druhý podľa našich príkazov, čiže keď vypíšeme šek alebo vyplatíme mzdu či použijeme platobnú kartu. **Takéto numerické prevody už takmer úplne nahradili hotovostné transakcie**.

Keď už je nám teda jasné, že **väčšina moderných peňazí nemá žiadnu fyzickú substanciu, že pozostáva iba z číslic, je zrejmé, ako jednoducho je možné tvoriť nové peniaze**. Jediné, čo treba, je tvoriť ďalšie čísla. Pochopiť proces, ktorým to banky a stavebné spoločnosti robia, nie je ťažké. **John Kenneth Galbraith** to kedysi nazval **"takou jednoduchou metódou, že sa to človeku ani veriť nechce"**. Aj keď metóda je jednoduchá, jej trufalosť takmer vyráža dych.

Keď banka poskytne pôžičku, **v skutočnosti nič nepožičiava, a to jednoducho preto, lebo neexistuje nič substanciálne, čo by sa dalo požičať**. Banka prosto poskytne to, čo nazýva ako "pôžička" oproti sume peňazí, ktorá je v tom čase u nej uložená. **To všetko sa robí s maximálnou ľahkosťou**. Banka musí jednoducho súhlasiť, že daná osoba si môže vybrať pôžičku dajme tomu 5 000 Lstg. Osoba, ktorá si berie pôžičku, potom môže minúť 5 000 Lstg a úha! **Došlo k vytvoreniu 5 000 Lstg nových peňazí v numerickej forme**. Áno, je to také jednoduché! Banka nepošle žiadnemu majiteľovi účtu list, v ktorom by mu oznamovala, že "peniaze, ktoré má na ňom uložené, sú dočasne nedostupné, pretože boli požičané inej osobe", pretože požičané v skutočnosti neboli. **Nik sa ani nedotkol žiadneho bankového účtu, žiaden nebol ani v najmenšom znížený či postihnutý**. Kúpna sila nebola u nikoho znížená, ale na druhej strane bola vytvorená nová kúpna sila vo výške 5 000 Lstg. Púhym podpisom kompetentného bankového pracovníka **do ekonomiky vstúpilo 5 000 Lstg nových numerických peňazí, ale zároveň bol vytvorený aj dlh vo výške 5 000 Lstg**.

Podobne keď stavebná spoločnosť poskytne niekomu hypotéku vo výške dajme tomu 60 000 Lstg na kúpu domu, to **vôbec neznamená, že 60 000 Lstg bolo prevedených z niečieho účtu v stavebnej spoločnosti**. Žiaden človek vlastiaci vkladový účet nedostane oznámenie o tom, že jeho peniaze "sú dočasne nedostupné, pretože boli poskytnuté niekomu inému na kúpu domu", lebo to nie je pravda. **Všetky pôvodné vklady ostávajú nedotknuté, pretože všetky pozostávajú z čísel na osobných účtoch a z garancie, že budú vyplatené**. Tieto čísla a garancie zostávajú nezmenené. Pretože však moderné peniaze nie sú ničím iným než číslom, stavebná spoločnosť je schopná sľúbiť, že na požiadanie vyplatí všetky pôvodné vklady a taktiež nových 60 000 Lstg. **U žiadneho vkladateľa síce nedošlo k zníženiu účtu, ale na druhej strane došlo k vytvoreniu novej kúpnej sily vo výške 60 000 Lstg**, ktorá vstupuje do ekonomiky za zvukového sprievodu bzučiacej tlačiarne počítača. **Pritom však bol vytvorený aj dlh vo výške 60 000 Lstg**.

Až do tohto bodu by niekto mohol namietať, že banka či stavebná spoločnosť v skutočnosti netvorí žiadne nové peniaze, iba požičiava tie, ktoré už existujú. To, že banka môže poskytovať pôžičky, závisí iba od toho, či druhí ľudia do nej vložia svoje peniaze, ktoré v danej chvíli nepoužívajú. Ak by vkladatelia vybrali všetky svoje peniaze, banky a stavebné spoločnosti by neboli schopné takéto pôžičky poskytovať. **Veľmi rýchlo však vyjde najavo, že celá táto argumentácia je irelevantná a neplatí pre metódu moderného bankovníctva**.

Pri vysvetľovaní ako banky a stavebné spoločnosti sú schopné pokračovať v procese požičiavania takmer bez obmedzenia, a dokazovaní mimo akúkoľvek pochybnosť, že **tu naozaj dochádza k tvorbe nových peňazí, je dôležité to, čo sa deje potom, čiže po poskytnutí pôžičky či hypotéky**. Keď si ľudia vezmú pôžičku, prečerpajú si kreditnú kartu alebo vezmú hypotéku, **robia to preto, lebo majú v úmysle tieto peniaze nejakým spôsobom minúť**. Takto ktokoľvek si vezme pôžičku, kúpi za ňu niečo a zaplatí ňou druhým ľuďom, ktorí tieto nové peniaze vložia na svoje bankové účty. **Výsledkom je zvýšenie bankových vkladov!** Len čo pôžička v horeuvedenom príklade sa vynaloží napr. na kúpu nejakej hnutel'nosti, 5 000 Lstg sa ocitne na bankovom účte predajcu automobilov či obchodného domu - 5 000 Lstg zjavne **nových peňazí**. Samozrejme, že sú to peniaze "požičané" - ale **bankový systém toto nerozlišuje**. **Jednoducho zaregistruje nový vklad a považuje ho za nové peniaze**. **Celkové vklady v bankovom systéme sa tým zvýšili o 5 000 Lstg**.

Podobným spôsobom, len čo hypotéka v horeuvedenom príklade sa použije na kúpu domu, 60 000 Lstg sa prevedie na účet osoby predávajúcej dom, **čím dôjde k zvýšeniu celkového objemu vkladov**. Ide o peniaze, **ktoré boli akože požičané, ale banka prijímajúca nový vklad to nemôže vedieť**. Na účet jednoducho nabehli nové peniaze, o ktoré sa zároveň zvýšil celkový objem vkladov.

Ide o "bumerangový efekt" bankovej pôžičky, pri ktorom **každá "pôžička" okamžite vytvorí v bankovom systéme ekvivalentnú sumu nových bankových vkladov**. Tento bumerangový efekt výstižne charakterizoval **Graham Towers**, bývalý guvernér Centrálnej kanadskej banky: **"Vždy, keď banka poskytne pôžičku, dôjde k vytvoreniu nového bankového kreditu - nových vkladov - úplne nových peňazí"**¹².

Tento nárast celkových bankových vkladov má samozrejme za následok **zvýšenie schopnosti banky či stavebnej spoločnosti poskytovať ďalšie pôžičky**. Tieto "nové peniaze" predstavujú pre bankový systém **záručné krytie pre ďalšie pôžičky**. Toto je "podporný efekt" bankovej pôžičky. **Keď celková suma peňazí vedených v bankách a v stavebných spoločnostiach vzrastie o pôžičky nabiehajúce na ich účty vo forme nových vkladov, zvyšuje sa im aj základ pre ďalšie pôžičky**. **Banky teda vôbec nepožičiavajú peniaze svojich klientov, ale tie peniaze vytvorila a potom nepretržite vytvárajú stále viac a viac peňazí, pričom ako ručenie používajú peniaze, ktoré vytvorili v minulosti!** V priebehu rokov rastúca špirála bankou vytvorených peňazí vo forme púheho čísla sa neustále rozvíja, pričom pôžičky ustavične zvyšujú úroveň vkladov a zhromaždená suma sa znovu ďalej požičiava, aby vytvárala čoraz viac vkladov a čoraz väčší dlh.

Azda najlepší tento proces tvorby nových peňazí vystihol **H.D. Macleod**:

Keď sa povie, že veľká londýnska banka má vklady vo výške 50 000 000 Lstg, každý tomu rozumie tak, že banka má 50 000 000 Lstg hotovosti, ktorú môže požičiavať, ako sa to chybne nazýva... Je to úplne falošná predstava. **Tieto vklady nie sú hotovostné**. Nie je to nič iné než ohromná superštruktúra úverov.³

Nedávno to Andrew Crocket charakterizoval takto:

Keď vezmeme bankový systém ako celok, požičiavanie vedie k **zvyšovaniu vkladov v rovnakej výške ako je suma prijatej pôžičky**. Preto, zdá sa, neexistuje žiaden limit, ktorý by obmedzoval banky v tvorbe nových peňazí. Ba čo viac, toto je základom nestability v bankovom systéme.⁵

Rok	Súčet všetkých mincí a bankoviek (M0) mld Lstg	Celkový dlh (M4 - úverový náprotivok) mld Lstg	Peňažná zásoba (M4) mld Lstg	Percento vydaných peňazí, ktoré nie sú zaťažené dlhom (M0/M4)
1963	3,0	9,0	14,1	21%
1965	3,3	11,6	16,0	20%
1967	3,7	13,0	18,8	19%
1969	3,8	15,8	23	17%
1971	4,3	19,2	27	16%
1973	5,1	32	39	13%
1975	6,5	43	53	12%
1977	8,1	52	65	12%
1979	10,5	72	87	12%
1981	12,1	101	116	10,5%
1983	12,8	151	161	7,9%
1985	14,1	209	205	6,8%
1987	15,5	291	269	5,8%
1989	17,2	438	372	4,6%
1991	18,6	586	485	3,8%
1993	20,0	625	525	3,8%
1995	22,4	679	585	3,8%
1997	25,0	780	680	3,6%

Zdroj; Štatistické prehľady Bank of England, 1995, 1997.⁴

Keď sa vám zdá, že tento **cyklický proces nepretržitej tvorby stále väčšieho množstva peňazí je založený na klame, že je až príliš jednoduchý a predsa príliš nesúvislý na pochopenie, váš dojem presne zodpovedá skutočnosti**. **Moderné peniaze sú nehmotné, abstraktné a bez akéhokoľvek zmyslu**. Touto špirálou pôžičiek budovaných na pôžičkách sa peňažná zásoba v Británii zvýšila v priebehu tridsiatich rokov **zo 14 mld Lstg na 680 mld Lstg**. **Táto prázdna špirála čísel založených na číslach je srdcom finančného systému, na ktorom stoja všetky ekonomiky sveta**.

Je to prekvapujúce, že moderné peniaze nedorážajú realitu? **Peniaze, ktoré banka registruje na svojich účtoch, sú abstraktné čísla. Aj peniaze vytvárané ako pôžičky sú abstraktné; ide iba o čísla navyše**. Keď peniaze vytvorené vo forme pôžičky sa vracajú do bankového systému, sú rovnako abstraktné a nehmotné; je to iba viac čísel a tie čísla rastú. Je to bankový úver, kúpna sila, povolenie vypísať šek. Avšak **pri každom kroku a pri každom zvýšení peňažnej zásoby dochádza k vytvoreniu dlhu**. Oproti každej libre, každému doláru, franku či jenu, ktorý je takto vytvorený, je zároveň registrovaný ekvivalentný dlh. Spolu s rastom zásoby peňazí v ekonomike automaticky **dochádza aj k zvyšovaniu úrovne dlhu**.

Štatistický dôkaz o tom, že toto je základom tvorby nových peňazí, je ľahké získať. Finančné prehľady *Bank of England* detailne uvádzajú **rast celkovej finančnej zásoby od roku 1963** a takisto paralelný rast celkového domáceho dlhu. Vyššie uvedená tabuľka obsahuje niektoré

významné podrobnosti peňažnej zásoby v priebehu uplynulých troch desaťročí. Ukazuje **nárast celkovej zadlženosti priemyslu a jednotlivcov, pričom tento nárast paralelne porovnáva s rastom celkovej peňažnej zásoby**. Takisto uvádza **skromnú sumu peňazí, ktorú do ekonomiky emituje vláda** - ide o peniaze vydávané vo forme bankoviek a mincí. Posledný stípec ukazuje percentuálny podiel bankoviek a mincí vydaných vládou na celkovej peňažnej zásobe.

V roku 1963, keď peňažná zásoba predstavovala 14,1 mld Lstg, bankovky a mince z tejto zásoby tvorili približne 3 mld Lstg, takže v tomto roku peniaze vytvorené vládou reprezentovali 21% celkovej peňažnej zásoby. Do roku 1996 peňažná zásoba vzrástla na 680 mld Lstg, zatiaľ čo mince a bankovky v úhrne činili 25 mld Lstg, čo je 3,6% z celkovej peňažnej zásoby.

Významnou charakteristikou mincí a bankoviek - čiže peňazí tvorených štátom - je to, že **tieto peniaze nie sú zaťažené dlhom a do ekonomiky vstupujú prostredníctvom vládných výdavkov**. Toto má kľúčový význam a preto je dôležité vedieť, ako prebieha táto injekcia peňazí nezaťažených dlhom. Mince a bankovky sú razené resp. tlačené bez žiadnych ďalších nákladov okrem nákladov na materiál. Štát však tieto mince a bankovky nijako zvlášť nepotrebuje. **Inštitúcie, ktoré potrebujú zásobu hotovostných peňazí, sú banky**. Preto štát predáva vyrobené mince a bankovky bankám, ktoré za ne platia šekom, pričom vláda získava nominálnu hodnotu týchto mincí a bankoviek v numerických peniazoch. **Celková suma peňazí, ktoré štát získa, a ktoré - pokiaľ ide o štát - nie sú zaťažené dlhom**, sa potom pripočítava k príjmom z daní na financovanie verejného sektora. Takto mince a bankovky sú tvorené štátom, pričom ekvivalentné množstvo zodpovedajúce nominálnej hodnote týchto mincí a bankoviek sa dostáva do hospodárstva vo forme priameho vstupu nezaťaženého dlhom.

Na tento systém naráža aj nasledujúci citát prevzatý z listu Anthonyho Nelsona, ministra financií:

Štát môže financovať a aj financuje svoje potreby do malej miery tým, že **vydáva peniaze nezaťažené úrokom**; ide o agregát známy ako **M0** (t.j. hotovosť), ktorý v súčasnosti predstavuje 19,1 mld Lstg.⁶

Andrew Nelson to nazýva "samofinancovaním štátu", ale tu nejde iba o to. Táto injekcia peňazí vydávaných v súlade s dopytom po hotovosti, **je jedinou ozajstnou emisiou peňazí do modernej ekonomiky** - je to suma peňazí, ktorá je doslova poskytnutá ekonomike. **Tým, že štát vydáva iba mince a bankovky, v ére, keď sa hotovosť používa čoraz menej, znížil svoju monetárnu podporu pre ekonomiku na zanedbateľných 3,6%**. Na druhej strane banky a stavebné spoločnosti vytvorili celkovo 655 mld Lstg, ktoré sú v súčasnosti "požičané" britskej ekonomike, a ktoré **existujú a dostávajú sa do obehu iba v dôsledku súkromnej či obchodnej zadlženosti v rozličných formách**. Aby sme si spravili vizuálnu predstavu o procese emisie peňazí do ekonomiky, údaje v tabuľke na predchádzajúcej strane sú graficky znázornené na nasledujúcej tabuľke.

Graf "peňažnej zásoby" (M4) a domáceho dlhu v rokoch 1963-1996

Tabuľka i graf spoločne ukazujú na **dramatickú eskaláciu dlhu v priebehu posledných tridsiatich rokov**. Čo už na prvý pohľad udrie do očí, je spôsob, akým **dlh paralelne stúpa s celkovou peňažnou zásobou**. Druhou črtou je to, že v priebehu 33 ročného obdobia všetok dlh znášaný spotrebiteľmi a priemyslom sa zvýšil na 780 mld Lstg, zatiaľ čo peňažná zásoba predstavuje iba 680 mld Lstg. V súčasnosti je teda **celková zadlženosť vyššia, než celková zásoba peňazí v ekonomike!** Dôvody tohto "previsu" dlhu budeme preberať neskôr. V tejto fáze je pre nás zaujímavejšie poznať zloženie tohto dlhu. Ako uvádza štatistický prehľad Bank of England, **zo 780 mld Lstg dlhu zhruba 490 mld Lstg znášajú fyzické osoby, zväčša vo forme hypotekárnych úverov**, zatiaľ čo zvyšok je dlh rozličných priemyselných odvetví.

Toto sú teda základné fakty o tvorbe peňazí a súhrn štatistika. Aký to však má dopad na prax? Keďže ekonomická činnosť závisí od peňazí a peniaze sú takmer výlučne tvorené vo forme dlhu, **znamená to, že ekonomická aktivita závisí od zadlženosti** -

bud' spotrebiteľskej, firemnej alebo štátnej. **A na spotrebiteľa sú kladené stále väčšie ťarchy vo forme zvyšujúceho sa dlhu.** Spotrebiteľ je čoraz viac v pozícii, keď - **či chce či nechce** - si musí požičať, aby si mohol kúpiť tovary a služby produkované hospodárstvom, ktorú sú k dispozícii, a tak tvorí bankový úver a podporovať emisiu peňazí do ekonomiky.

Známy bankár Robert Hemphill to komentoval takto:

Je to šokujúca myšlienka. Sme totálne závislí od komerčných bánk. **Každý dolár, ktorý je v obehu, v hotovosti či vo forme kreditu, si musel niekto požičať.** Keď banky budú vytvárať dostatočné množstvo umelých peňazí, budeme prosperovať. Ak nie, budeme hladovať. Chýba nám permanentný monetárny systém.⁷

Preložil Mikuláš Hučko

1. A. Feavearyear. The Pound Sterling. The Clarendon Press. 1963.
2. Akty Bank of Canada, Výbor pre bankovníctvo a obchod. Ottawa. Government Printing Bureau. 1939.
3. H. D. Macleod. The Theory of Credit. Longmans Green. 1894.
4. Bank of England. Statistical Releases, 1995, 1997.
5. Andrew Crocket. Money. Nelson. 1977.
6. Andrew Nelson, Treasury, List pre Kampaň za monetárnu reformu, Londýn. 22. február 1993.
7. Robert Hemphill, Predslov k 100% Money od Irvinga Fishera. New York. Adelphi Co. 1935.

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

3. časť - Tyrania hypoték

Hypotéky ako inštitúcia sa už akceptovali do takej miery, že **väčšina ľudí si ani neuvedomuje, že ak si chcú niečo kúpiť, musia si najprv požičať.** Pritom polovica populácie Veľkej Británie býva v domoch, ktoré boli kúpené pomocou hypotéky, a to už je požíčavanie a **tvorba peňazí** naozaj vo veľkom rozmere. Dnes hypotéky na dom predstavujú hlavnú zložku emisie peňazí a **pomáhajú zahmlievať pravý charakter nášho finančného systému.** Štatistické údaje z Bank of England ako aj čísla z Council for Mortgage Lenders (Rada hypotekárnych veriteľov)⁸ uvádzajú, že z hypoték vo Veľkej Británii je v súčasnosti nezaplatených 411 mld Lstg. To znamená, že prostredníctvom našich hypoték bolo **vytvorených a daných do obehu 411 mld Lstg**, čo predstavuje zhruba 60% celkovej peňažnej zásoby.

Pretože sú to obrovské sumy, **hypotéky zohrávajú kľúčovú úlohu pri emisii peňazí do moderného hospodárstva postaveného na zadĺženosti.** Domy sú jednoznačne tými najdrahšími spotrebiteľskými položkami v ekonomike a preto **práve u nich sa najakútnejšie pociťuje a najvýraznejšie prejavuje nedostatok peňazí.** Z toho istého dôvodu sú hypotéky **vysoko efektívne v tvorbe a pumpovaní peňazí do ekonomiky.** Hypotéky na domy predstavujú veľké sumy peňazí a splátky sú rozložené na dlhé obdobia. To znamená, že **vytvára sa veľké množstvo peňazí, ktoré zásobí ekonomiku na mnoho rokov.** Peniaze vytvorené hypotékami obiehajú v ekonomike, slúžia ako výmenný prostriedok umožňujúci kupovať a predávať menej nákladné spotrebné predmety či služby. Povedané inými slovami, **hypotéky do istej miery kompenzujú nedostatok peňazí a robia to tak, že emitujú peniaze do ekonomiky.** Takto dlhodobé hypotéky na majetok majú absolútne kľúčový význam pre finančnú ekonomiku postavenú na zadĺženosti.

Toto sa môže zdať ako trochu zvláštny pohľad na hypotéky vykresľované predsa ako finančná služba ponúkaná priateľskými stavebnými spoločnosťami; metóda, vďaka ktorej si ľudia môžu dovoliť kúpiť to, čo si inakšie nemôžu dovoliť. Štatisticky je však jednoznačne potvrdené, že **hypotéky nie sú ani tak prostriedkom, ktorým sa obyvateľstvo môže stať majiteľom domu, ako skôr mechanizmom na pumpovanie peňazí do ekonomiky.**

O našej demokracii sa hovorí, že je založená na vlastníctve majetku, avšak **dôkazy svedčia o čomsi úplne inom.** V roku 1963 približne 3 milióny domov bolo zaťažených hypotékou.. Do roku 1966 sa toto číslo sa zvýšilo na 11 miliónov, či 45% všetkých domov v krajine. Tento obrovský nárast majetku zaťaženého hypotékou je niekedy zdôvodňovaný tvrdením, že "oveľa viac ľudí teraz vlastní domy". **Ale oni ich nevlastnia! Tieto domy sú zaťažené hypotékou a pokiaľ je na ňom uvalená hypotéka, ty ten dom nevlastníš.** Veď hypotéka znamená práve to! Človek nevlastní majetok, v ktorom býva, pokiaľ celá hypotéka nie je splatená, pretože príslušná banka či

stavebná spoločnosť ostáva až do tohto momentu jeho majiteľom. Časť hodnoty domu, ktorý je zaťažený hypotékou, vlastní stavebná spoločnosť. Keď vezmeme do úvahy hypotéky, dostaneme úplne iný obraz, ktorý John Doling výstižne nazval ako **národ dlžníkov**.⁹

Vo Veľkej Británii v priebehu uplynulých 36 rokov počet takzvaných "majiteľov" ustavične rástol. V roku 1960 v 42% všetkého bytového fondu bývali takíto "majitelia". V roku 1996 toto číslo už bolo 66%. **Práve tento ustavičný nárast umožnil vzniknúť populárnej predstave, že sme spoločnosťou majiteľov domov.** Tento trend ku kupovaniu domov však maskuje **dramatický pokles počtu ozajstných majiteľov domov a masívny nárast bytovej zadlženosti.** Za obdobie 1960 až 1996 podiel domov súkromnom vlastníctve, čiže nezaťažených žiadnou hypotékou, **poklesol z 51% na 35%. Napriek 36 rokom, počas ktorých ľudia zaplatili obrovské sumy na hypotéky, podiel domov súkromnom vlastníctve poklesol!**

Na druhej strane počet domov zaťažených hypotékou vzrástol z 3,3 milióna na takmer 11 miliónov, čiže z necelých 20% na takmer 50% všetkých domov. Ale dokonca aj tento enormný nárast je zatičený sumou, ktorú dlhuje týchto 11 miliónov "majiteľov". V roku 1960 priemerný dlh na dom zaťažený hypotékou činil približne 990 Lstg. To sa rovnalo približne **1,1 násobku priemernej ročnej mzdy.** V roku 1996 priemerný dlh na takýto dom predstavoval vyše 38 000 Lstg, čo je **dvojnásobok priemernej ročnej mzdy.** Inými slovami povedané, nielenže vlastníme menší podiel domov než pred 30 rokmi, nielenže 4 krát viac domov je zaťažených hypotékami, ale aj **dlhujeme zhruba dvakrát toľko v porovnaní s našim ročným príjmom!** Toto je praktický dôsledok nárastu nezaplatených hypoték z 3,5 mld Lstg v roku 1963 na 411 mld Lstg v roku 1996.

ŠTATISTIKA DOMOV A HYPOTÉK VO VEĽKEJ BRITÁNII ZA OBDOBIE ROKOV 1960 -1996

ROK	Celkový hypotekárny dlh (milióny Lstg)	Hypotekárny dlh ako % peňažnej zásoby	Počet domov zaťažených hypotékou (v tis.)	% domov zaťažených hypotékou	% majiteľov domov	Priemerná hypotéka na dom (Lstg)	Priemerná hypotéka ako % z ceny domu	Pomer priem. hypotéky k priemernému príjmu	Náklady na domy ako % z príjmu domácnosti	% domov obývaných "majiteľmi" a zaťažených hypotékou
1960	3350	-	3355	21%	51%	908	40%	1,18	9,5%	19%
1962	3938	-	3555	21%	51%	1120	38%	1,21	10%	19%
1964	5299	36%	3918	23%	50%	1335	39%	1,28	11%	20%
1966	7417	42%	4232	24%	49%	1753	43%	1,48	11,5%	22%
1968	9428	45%	4536	25%	49%	2078	45%	1,57	12,5%	23%
1970	11518	48%	4,776	25%	49%	2412	46%	1,51	12,5%	24%
1972	16119	50%	5264	27%	47%	3062	36%	1,56	12,5%	19%
1974	21384	45%	5626	29%	46%	3801	34%	1,43	14%	18%
1976	28960	49%	5897	29%	45%	4911	38%	1,28	15%	21%
1978	38657	50%	6,124	30%	46%	6,312	39%	1,33	15%	21%
1980	52441	53%	6210	30%	47%	8445	36%	1,26	15%	19%
1982	76399	55%	6518	30%	48%	11712	49%	1,43	16,5%	26%
1984	108331	60%	7313	33%	45%	14813	51%	1,57	16%	28%
1986	154228	66%	8138	36%	41%	18959	52%	1,76	17,5	31%
1988	223934	71%	8564	37%	42%	26148	53%	2,05	19%	31%
1990	294115	67%	9415	40%	39%	31239	52%	2,07	18%	32%
1992	339725	67%	9922	42%	37%	34240	56%	1,97	18%	35%
1994	376179	68%	10410	43%	36%	36136	56%	1,93	17%	36%
1996	409433	63%	10650	43%	33%	38444	57%	1,99	17%	37%

Ďalším charakteristickým rysom finančného systému postaveného na zadlženosti, ktorý podrobnejšie budeme analyzovať v ďalšej kapitole, je **vytrvalé zhoršovanie kúpnej sily.** Kúpa domu je čoraz drahšia v porovnaní s príjmami. Od roku 1960 do 1997 **priemerná cena domu vzrástla z 2,9 na 3,7 násobok priemernej mzdy** a vklady nových kupcov sú stále nižšie: klesli z

23% na 14% priemernej ceny domu. V dôsledku toho **platby za dom pohlcujú z rodinného rozpočtu dvakrát toľko než v roku 1960** (9,5% v roku 1960, 17% v roku 1996). V období medzi rokmi 1960 a 1996 bolo postavených 8,4 milióna domov pri priemernej cene 24 000 Lstg a celkových nákladoch 208 mld Lstg. **Súčasná hypotekárna zadlženosť je oproti tomuto číslu zhruba dvojnásobná** a vysoko prevyšuje pôvodné náklady na stavbu všetkých domov vo Veľkej Británii.

Ekonomovia používajú analýzu čistého imania, ktorá vnáša svetlo do celkovej situácie. Tá je nasledovná. V roku **1960** celková hodnota súkromného bytového fondu krajiny, vypočítaná vynásobením počtu domov priemernou cenou domu v danom čase, predstavovala zhruba 16 mld Lstg. **Nezaplatené hypotéky v tom čase činili približne 3,5 mld Lstg, takže podiel súkromných domov zaťažených hypotékou v tom čase predstavoval asi 19%**. V roku 1996 celková hodnota súkromného bytového fondu krajiny bola zhruba 1100 mld Lstg, pri hypotékach vo výške 409 mld Lstg. Takže **dnes 37% hodnoty súkromného bytového fondu je zaťažená hypotékami**. Ešte nikdy ľudia nevlastnili tak málo z toho, o čom si mysleli, že je ich. Táto štatistika je sumárom predchádzajúcej tabuľky zobrazujúcej eskaláciu bytovej zadlženosti.

V Amerike je situácia s hypotékami ešte dramatickejšia. Michael Hudson, analytik Wall Street a jeden z najvýznamnejších amerických teoretikov platobnej bilancie predložil čísla, ktorými doložil, že **70% amerického súkromného/komerčného dlhu má formu hypotekárneho úveru na nehnuteľnosti**.¹⁰ Výskum publikovaný v roku 1997 hlavnou americkou federálnou úverovou organizáciou¹¹ ukázal, že v Spojených štátoch nezaplatené hypotéky predstavovali ohromných 4,2 biliónov USD, číslo, ktoré sa **v priebehu púhych desiatich rokoch zdvojnásobilo**, zatiaľ čo príjmy priemernej domácnosti sa zvýšili iba o tretinu. Ako vyplýva zo štúdie, za obdobie od roku 1967 do 1997 podiel domov zaťažených hypotékou vzrástol iba nepatrne zo 63,7% na 64,7%. Napriek tak malému nárastu **hodnota majetku zaťaženého hypotékou za tých tridsať rokov vzrástla z 36% na ohromných 48%**. V každej príjmovej skupine od najnižšej po najvyššiu došlo k **nárastu počtu tých, ktorí si nemohli dovoliť priemerný dom** ani za štandardných podmienok 30 ročnej hypotéky s fixnou úrokovou sadzbou (najnižšia príjmová skupina z 33% na 61%, vyššia príjmová skupina z 5% na 13%). Pomer ceny domu k zárobkom sa zvýšil (z 2,1 na 2,7 násobok priemerného príjmu domácnosti); priemerná doba trvania hypoték sa predĺžila (z 22 na 27 rokov); percento priemerného príjmu domácnosti určené na splátku hypotéky vzrástlo (z 24% na 33% po zdanení). Vklady klesli z 18% na 12% u tých, ktorí domy kupujú po prvý raz a z 31% na 25% u tých, ktorí domy kupujú po druhý raz, zatiaľ čo priemerný vek, v ktorom si ľudia môžu dovoliť začať kupovať dom sa zvýšil z 28 na 32 rokov. Táto komplexná a oficiálna štúdia ponúka **neradostný obraz vývoja skutočného finančného stavu Američanov. Je pozoruhodné, že všetky štatistiky sledujú príjem domácnosti a nie priemernú mzdu**. V Amerike je štandardom rodina s dvomi príjmami a úplne bežné je chodiť na "fušky". **Ak by sa náklad spojený s kúpou domu porovnával s priemernou mzdou, porovnanie by dopadlo oveľa nepriaznivejšie a bolo by nutné zdĺhavo vysvetľovať, prečo najbohatší národ na svete nemôže ani na sekundu prestať zarábať.**

Tento nárast hypoték nie je fenomén vyskytujúci sa iba vo Veľkej Británii a v Spojených štátoch. Štúdie týkajúce sa bytovej výstavby v Európe, na Ďalekom východe a v Austrálii zistili **úplne rovnaké trendy**. Michael Ball vo svojej správe píše, že "v osemdesiatych rokoch prepadnutie hypoték a habanie majetku finančnými inštitúciami pre neplatenie výrazne vzrástlo vo všetkých sledovaných krajinách bez ohľadu na stav ich ekonomík."¹²

Michael Ball a ostatní predkladajú číselné údaje potvrdzujúce ich zistenia. Napríklad v Nemecku sa od roku 1970 do 1980 zvýšilo percento z ceny domu zaťažené hypotékou zo 46% na 57%, v Dánsku zo 71% na 88% (za obdobie od roku 1965 do 1980). Michael Ball píše: "V Dánsku ceny domov tak išli hore, že po odčítaní výdajov na byt a dane, reálne príjmy v roku 1977 boli o 35% nižšie než v roku 1971."¹³

Jim Kemeny¹⁴ skúmal bremeno dlhu v bytovej oblasti v Austrálii. V päťdesiatych rokoch **60% austrálskych rodinných domov bolo zaťažených hypotékou a to číslo sa odvtedy sotva zmenilo**. Avšak do roku 1974 **celkový hypotekový dlh vo výške 25 000 USD vysoko prevyšoval pôvodné stavebné náklady celého domového fondu v Austrálii**. Podobne ako vo Veľkej Británii, napriek desaťročiam splácania bola **zaťažená hypotékou väčšia suma než pôvodné náklady na výstavbu všetkých domov**. V Japonsku sa zaviedli tzv. "generačné hypotéky" presahujúce štatistickú dĺžku života požičiavateľov a požadujúce, aby dlh splácali aj potomkovia.

Všetky tieto štatistiky predstavujú **problém, ktorý máte stavebných expertov, ekonómov a sociológov**. Domy sa považujú za bezpečnú investíciu a ich kúpa sa vykresľuje takmer ako spôsob, ako si zarobiť peniaze. Vďaka rastu cien sa inflácia stáva spojencom, pretože znižuje dlh a zvyšuje hodnotu majetku. **Prečo potom aj po vyše 30 rokoch kupovania domu, splácania hypotéky a podpory infláciou ľudia vo Veľkej Británii vlastnia menej zo svojich domov než na začiatku?** Prečo tak málo domov prechádza z jednej generácie na druhú? **Ako je možné, že ustavične iba kupujeme a kupujeme a nikdy nevlastníme?** Prečo sa druhé hypotéky stali také bežné? Nárast druhých hypoték je hlavným zdrojom javy nazývaného "únik majetku" vo fonde domov a je predmetom štúdia v Amerike i v Británii.¹⁵ Tento únik majetku **vyvádza ekonómov z konceptu, pretože nevedia pochopiť, prečo k tomu dochádza s takou neúprosťou.**

Niektorí pozorovatelia sú presvedčení, že ak tento trend posledných desaťročí bude pokračovať, bude takmer nemožné kúpiť si dom. Vklady na domy budú také nízke, počiatočné hypotéky budú tak rásť a nové hypotéky sa stanú také bežné, že **celkový dlh bude možné vyplatiť až z pozostalosti vypožičiavateľa po jeho smrti**. To sa deje už dnes, pričom čoraz častejšie dochádza k prepracovaniu a predĺženiu harmonogramu splátok.

Samozrejme, že **väčšina ľudí si myslí, že keď si požičiavajú peniaze na hypotéku, tak si naozaj požičiavajú reálne peniaze a nepríde im na um, že ich treba vytvoriť**. Väčšina ľudí splácajúcich hypotéku žije **v presvedčení, že dôvodom, pre ktorý oni nemajú peniaze na kúpu domu je to, že tie peniaze má ktosi iný; ktosi, kto má nadbytok peňazí, údajní "boháči", zrejme korporácie**. Všetky čísla však dokazujú, že **nie je tomu tak**. Solventnosť drvivej väčšiny malých spoločností balansuje na hrane noža, zatiaľ čo **veľké spoločnosti sú bohaté iba na papieri, keď svoje dlhy majú kompenzované aktívami**. Pokiaľ ide o takzvaných "boháčov", aj tieto šťastlivé individua **majú veľmi málo skutočných peňazí a určite nie dosť na to, aby sa za ne dali vyplatiť všetky naše hypotekárne dlhy**.

Globálny trend smerujúci k zvyšovaniu hypotekárnej zadlženosti môže miasť konvenčných ekonómov a expertov na bytovú výstavbu, ale **v rámci peňažného systému postaveného na zadlženosti je úplne logický. Na priamu kúpu domu, podobne ako na kúpu ostatných produktov ekonomiky, peniaze ako také jednoducho neexistujú. Peniaze poskytnuté vo forme pôžičky na hypotéku nie sú peniaze, ktoré predtým ležali v banke**. Sú to nové peniaze vytvorené za konkrétnym účelom kúpy domu, o ktoré sa zvyšuje celková peňažná zásoba.

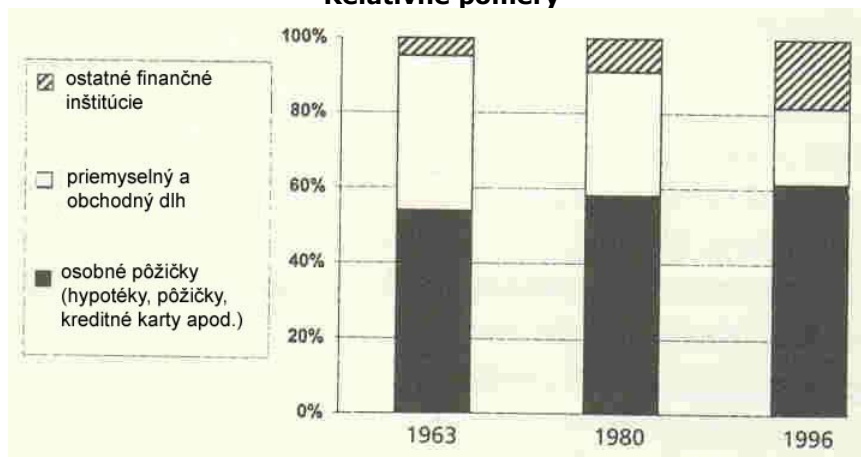
To, že čoraz viac ľudí nemá dosť peňazí na kúpu domu, nie je spôsobené tým, žeby niekto iný mal peňazí nazvyš. Peniaze vznikajú a dostávajú sa do obehu tým, že dostatočný počet ľudí či firiem sa zadlži, pričom kúpa domu sa stala jedným z hlavných spôsobov, ktorými takéto peniaze zaťažené dlhom vznikajú - doslova sú požičané a tým pumpované do ekonomiky prostredníctvom inštitútu hypotéky.

Zadlženosť spojená s kúpou domu je síce veľmi významná, v rámci monetárneho systému postaveného na zadlženosti však **predstavuje iba jeden aspekt**. Nasledujúca tabuľka a diagram uvádzajú celkový objem nezaplatených dlhov. Pozrime sa bližšie na zloženie tohto dlhu. Nasledujúca tabuľka a diagram obsahuje rozpis celkového dlhu na jednotlivé zložky v rokoch 1963, 1980 a 1996.

Sektorová analýza dlhu Veľkej Británie Celkový nezaplatený dlh

	1963	1980	1996
Osobné pôžičky (hypotéky, pôžičky, kreditné karty a pod.)	4,4	46,6	483
Obchodný dlh	3,4	26,5	160
Ostatné finančné inštitúcie (OFI)	0,4	7,3	145
SPOLU	8,2 mld*	80,4 mld	788 mld

Relatívne pomery

Zdroj; Štatistické výkazy Bank of England, 1963-1997.

* Nezrovnalosť oproti tabuľke v 1. časti je spôsobená neúplnými údajmi.

Táto tabuľka ukazuje, že **podiel hypoték a ďalších foriem osobnej zadlženosti na emisii peňazí stále rastie**, zatiaľ čo podiel obchodného dlhu ustavične klesá. Napriek kľúčovému významu hypoték, britské firmy a spoločnosti vykazujú vyše 160 mld. Lstg dlhu. Tento dlh má podobný vývoj a podobné pozadie ako hypotéky.

Dôvod, pre ktorý väčšina firiem je nútených si požičať, ak chce investovať, je ten istý, pre ktorý väčšina ľudí si požičiava, aby si mohla niečo kúpiť. **Nedostatok peňažných prostriedkov má za následok to, že väčšina firiem nie je schopná investovať z vlastného zisku a tržieb.** Preto si musí požičať, a to buď od bánk alebo formou vydania akcií, ktoré však sú len ďalšou formou priemyselného dlhu, o ktorom budeme podrobnejšie hovoriť. **Priemyselný a obchodný dlh tvorí nové peniaze presne takým istým spôsobom ako ich tvorí osobný dlh formou hypoték alebo prečerpania kreditných kariet, a to prostredníctvom špirálovitej metódy bankových úverov.** Zatiaľ čo úroveň obchodného dlhu v porovnaní s osobnými dlhmi ako sú hypotéky poklesla, **celkový obchodný dlh ešte nikdy nebol taký vysoký v reálnom vyjadrení, čiže v porovnaní s celkovou rentabilitou, príjmami, HDP alebo iným porovnávacím štandardom.** Dôkazné štatistické údaje uvádzame v nasledujúcej kapitole.

Podobne ako pri hypotékach, **vždy, keď nejaká firma investuje, ostatné splácajú svoje staré dlhy, pričom však celková zadlženosť sa stále stupňuje.** Podobne ako mnoho majiteľov domov si berie druhé hypotéky, aj firmy čoraz viac sú nútené prolongovať a zvyšovať výšku svojich predchádzajúcich pôžičiek, pričom za posledných tridsať rokov došlo k značnému zvýšeniu "núdzového požičiavania". **Pretože ekonomika sa čoraz viac spolieha na spotrebiteľskú dôveru, čo nie je nič iné, než politický eufemizmus pre ľudí, ktorí si požičiavajú, aby mohli kupovať, úplne sa spolieha na investičné úvery bez ohľadu na to, či tovar navyše je alebo nie je potrebný.** Ekonomika sa stala závislou od investícií, pretože **s investíciami je späť tvorba peňazí a bez nepretržitého prílevu nových peňazí vytváraných formou investičných pôžičiek ekonomika bude stagnovať**, ako sa to stalo už nesčísľe ráz. O problematike hospodárskych konjunktúr a depresí a o celkovom dopade priemyselnej i osobnej zadlženosti budeme podrobnejšie hovoriť v nasledujúcej kapitole.

Preložil Mikuláš Hučko

8. Prehľad štatistík stavebných spoločností. The Building Societies' Association. Londýn 1989-1995.
9. John Doling. The Property Owning Democracy. Avebury. 1988.
10. Michael Hudson. The Economic Strategy of American Empire.
11. Patrick Simmons (ed). Housing Statistics of the United States. Bernan Press. 1997.
12. Michael Ball, ed. Housing and Social Changes in Europe and the United States. Routledge. 1988.
13. Michael Ball. Home ownership; a Suitable Case for Reform. Shelter. 1986.

14. Jim Kemeny. The Myth of Home Ownership. Routledge and Kegan Paul. 1981.
15. A. E. Holmans. Estimates of housing equity withdrawal by owner occupiers in the United Kingdom. Department of Environment. 1991.

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

4. časť - Rozšírené omyly

Je jasné, že to, čo sme vyššie napísali, stojí **v úplnom protiklade s konvenčnými teóriami o bankovníctve a emisii peňazí do ekonomiky**. Máme dva dobré dôvody na to, aby sme si teraz prebrali tieto teórie o emisii peňazí. Po prvé, to, ako by bankový systém mal fungovať, poukazuje na nekontrolovanosť, akou v skutočnosti funguje a tiež na to, kam sme až dospeli, keď sme dovolili, aby tento **maximálne pochybný spôsob** predstavoval **základ pre naše ekonomiky**. Po druhé, je dôležité vedieť, ako proces tvorby peňazí chápu bankári a ekonómovia, pretože takto si môžeme vytvoriť predstavu, **prečo mnohí z nich sú presvedčení, že tento systém má svoje opodstatnenie**.

Keď niekto po prvý raz vstupuje do sveta ukazovateľov, percent a pravidiel, ktorými sa už aj tak dávno nik neradi, prekvapí ho zistenie, že presne tak ako u nových peňazí tvorených vo forme púheho čísla, **aj teória, ktorá by mala riadiť a kontrolovať bankovníctvo, je iba ilúziou a nemá žiaden základ**. Všetky pravidlá boli zrušené alebo úplne zbavené platnosti. Takisto je zaujímavé, že **tieto teórie nedávajú tvorbu peňazí do žiadneho zvláštneho kontextu, ale celý proces skúmajú izolovane ako samostatný matematický model. Z konvenčného modelu tvorby peňazí je reálny svet úplne vylúčený**.

Názor, podľa ktorého banky tvoria nové peniaze, bankári i ekonómovia kedysi považovali za čiru fantáziu a herézu, pretože **podľa nich banky peniaze iba požičiavajú. Moderné ekonomické učebnice však o tomto procese celkom otvorene píšú**. Dokonca schopnosť bánk znásobovať množstvo peňazí nad množstvo pôvodne uložené ako vklad, bola pomenovaná **akceptovaným názvom ako "multiplikačný efekt"**. Dnes je považované za herézu iba tvrdenie, že hromadná tvorba nových peňazí bankami má nejaké dopady alebo škodlivé účinky pre širšiu ekonomiku.

Všeobecne sa nepripúšťa, žeby stavebné spoločnosti tvorili nové peniaze tým istým spôsobom ako banky, ale mlčky sa to akceptuje. Údaje Bank of England o množstve peňazí v ekonomike v súčasnosti prezentujú vedľa seba vklady a poskytnuté pôžičky, pričom ich spájajú s cieľom poskytnúť jednotný údaj o peňažnej zásobe a stave zadlženosti. Štatistika ukazuje, že rast ukazovateľa M4 vysoko prevýšil rast bankových pôžičiek, pričom rozdiel je spôsobený paralelnými číslami týkajúcimi sa stavebných spoločností. Okrem toho **ľahkosť, akou sa stavebné spoločnosti premenili na banky iba podčiarkuje skutočnosť, že obidve fungujú podľa tých istých zásad**. Vydávanie akcií stavebnými spoločnosťami pri premene na banky nie je ničím iným než zmenou ich štatútu a vlastníckej štruktúry a sú sprievodným javom ich moci vytvárať nové peniaze.

Vo všetkých štandardných textoch týkajúcich sa bankovníctva a zásoby peňazí sa mnoho priestoru venuje vysvetľovaniu vzťahov a funkcií medzi jednotlivými inštitúciami - komerčnými bankami, stavebnými spoločnosťami, anglickými bankami na financovanie podnikov, diskontnými obchodnými domami a Anglickou centrálnou bankou (Bank of England) ako "požičiavateľovi, na ktorého sa dá v čase núdze spoľahnúť". Pokiaľ však ide o pochopenie finančného systému založeného na zadlženosti, zďaleka nie sú najzaujímavejšie zložité vzťahy, ako tieto inštitúcie medzi sebou spolupracujú a aké majú medzi sebou vzťahy, ale **celkový "netto" efekt ich činnosti vytvárajúcej nové peniaze**. To nás privádza naspäť k špirále procesu požičiavania, pri ktorom **nové peniaze vzniknuté ako pôžička sú uložené v bankách a stavebných spoločnostiach**, vďaka čomu zvyšujú celkovú sumu vkladov a zároveň **vytvárajú bázu pre ďalšie pôžičky**. Toto sa nazýva "multiplikačný efekt", pretože **umožňuje bankám "znásobovať počet vkladov" a tým zväčšovať peňažnú zásobu v ekonomike**.

Tradičná teória toto znásobovanie peňazí nepovažuje za tvorbu peňazí bez konca. Tvorba peňazí bankami a stavebnými spoločnosťami sa nepovažuje za expandujúci proces, v ktorom peniaze vytvorené minulými pôžičkami ustavične recirkulujú, znovu sa požičiavajú, čím donekonečna zabezpečujú prívod nových peňazí nafukujúcich celkovú zásobu peňazí a dlhu. **Celý systém je považovaný za samolimitujúci s regulačnými a obmedzujúcimi mechanizmami**. Podľa teórie by nikdy nesmelo dôjsť ku stavu, žeby **fungovanie ekonomiky bolo na 97% závislé od**

bankového úveru. Podľa teórie by nemalo byť možné, aby sa peňažná zásoba nafúkla zo 14 miliárd na 680 mld Lstg, pričom štátu by prispieval iba púhymi 3 percentami. **Teoreticky by takéto obrovské znásobovanie nemalo byť možné.**

Namiesto nekonečne sa nafukujúceho balóna systém tvorby peňazí by sa mal podobáť na pyramídu. Niekedy sa aj nazýva ako "úverová pyramída". V dolnej časti tejto pyramídy je pevný základ "ozajstných peňazí", mince a bankovky vydané štátom. Nad nimi je zužujúca sa pyramída "úveru tvoreného bankami", ktorá vďaka zákonným obmedzeniam týkajúcim sa bankovníctva môže dosiahnuť iba určitú výšku.

Hlavným obmedzujúcim faktorom je tzv. "likvidný pomer" (vzťah medzi celkovými likvidnými aktívami banky a jej celkovými depozitnými záväzkami, t.j. sumou, ktorú banka dlhuje svojim klientom - pozn. prekl.). Tento ukazovateľ by mal klásť prísne obmedzenia na množstvo peňazí, ktoré banky tvoria prostredníctvom pôžičiek. **Dlhé roky tento likvidný pomer bol stanovený vo výške 10%.** To znamenalo, že **banka mohla poskytovať pôžičky iba vo výške zodpovedajúcej 90% vložených peňazí, pričom zvyšných 10% bola povinná ponechať v "likvidnej" forme, napríklad v hotovosti.** Pyramída úveru je budovaná etapovite, a to tak, že v každej etape sa požičiava menej a menej peňazí, v dôsledku čoho klesá aj objem nových vkladov.

V prvej fáze je možné požičať iba 90% pôvodných, ozajstných peňazí, ktoré sa potom vracajú do banky v podobe nových vkladov. Z tohto nižšieho objemu vkladov sa opäť iba 90% dá požičať, ktoré sa znovu vracajú do bánk ako ďalšia skupina nových vkladov. Každé kolo pôžičiek je budované na 90% predchádzajúceho kola a na konci, po sérii menších pôžičiek, posledná pôžička je malou sumou, ktorou je úverová pyramída dovriešaná. Keď je úverová pyramída hotová, ďalším požičiavaním už žiadne peniaze nie je možné vytvoriť, pokiaľ sa do základne nedostanú "nové, ozajstné peniaze". Inými slovami povedané, iba keď štát vytvorí a dá do obehu viac mincí a bankoviek ako hotovosť nezaťažená dlhom, systém môže z týchto nových peňazí začať odznova budovať ďalšiu pyramídu pôžičiek.

Táto teória má však jeden háčik, a to ten, že sa neuplatňuje. Likvidný pomer bol **opustený v roku 1981** v rámci deregulačných opatrení domácich a zahraničných financií. **V súčasnosti môžu banky požičiavať a ďalej požičiavať bez toho, žeby boli obmedzované likvidným pomerom.** V skutočnosti **bankový systém celé roky úspešne obchádzal dodržiavanie likvidného pomeru tým, že investoval do štátnych krátkodobých cenných papierov,** takže tento ukazovateľ už dlhú dobu bol aj tak funkčne zbytočný.

Ďalším opatrením, ktoré malo reštriktívne pôsobiť na bankovníctvo, je stanovenie pomeru medzi rezervami a aktívami. Tento pomer mal spolu s likvidným pomerom zabezpečiť, aby banky mali dostatočné množstvo peňazí v rezerve na krytie akejkolvek pôžičky, ktorá by nebola zaplatená. Pomer 10% medzi rezervami a aktívami znamenal, že ak by banky poskytli pôžičku 10 000 000,- Lstg, museli by mať 1 000 000,- Lstg vlastných rezerv. **Požiadavka na tento pomer nás vracia do čias, keď základom bankovníctva bolo zlato, ktoré tvorilo rezervu banky.** Za viktoriánskych čias, keď mohlo dôjsť k "útokom na banky", pri ktorom každý, kto mal v nej uložený vklad alebo držal papierové peniaze, žiadal banku, aby mu dala za ne zlato, **rezerva vo výške 30% bola považovaná za "dobrý bankový zvyk", aj často nebol dodržiavaný.** V 20. storočí sa za adekvátnu považovala **rezerva 10%, ktorá mnoho rokov bola riadne uzákonená.** Podobne ako u likvidného pomeru, aj pomer rezerv a aktív už bol opustený. Dnes sa od bánk vyžaduje iba to, aby 0,5% svojich aktív mali uložených v *Bank of England* vo forme bankoviek a mincí. **Z finančného hľadiska ide o úplne irelevantnú sumu.** Ako obmedzenie nemá zmysel, pretože ministerstvo financií dodáva bankovky a mince komerčným bankám, aby uspokojilo ich celkový dopyt a tých 0,5% sa jednoducho stáva súčasťou celkového dopytu po minciach a bankovkách.

Pomer rezerv k aktívam bol nahradený koeficientom "kapitálovej primeranosti". Opäť je to **požiadavka na banky, aby mali dostatočné množstvo vlastného kapitálu, a medzinárodnou dohodou bol stanovený na 10%.** Táto požiadavka však nehovorí, že tých 10% musí byť vo forme hotovosti: veď väčšina bankového kapitálu pozostáva z investícií, najmä štátnych obligácií. **Kedykoľvek však banka kúpi štátne obligácie alebo akúkoľvek inú investíciu použijúc na to peniaze zo svojich kapitálových rezerv, tieto peniaze vstupujú do ekonomiky a potom sa zaúčtujú ako nový vklad.** Takéto kúpy z bankových rezerv nielenže nemajú žiaden reštriktívny účinok, ale doslova podporujú proces tvorby nových peňazí.

Oveľa väčším problémom je však **celkový efekt tejto povinnosti bánk udržiavať si 10% kapitálovú primeranosť.** Akákoľvek kapitálová požiadavka vo finančnom systéme založenom na zadlženosti nielenže vôbec **nechráni verejnosť pred bankovými excesmi, ale doslova pôsobí proti verejnosti.** Je to preto, lebo tým, ako rastie množstvo požičaných, znovu vložených a znovu požičaných peňazí a celková zásoba peňazí sa zvyšuje, **rezervy bánk sa musia takisto zvyšovať, aby držali krok s požiadavkou na 10% kapitálovú "primeranosť".** Po opustení

zlata sú teraz banky nútené **budovať svoje rezervy vo forme bankového úveru, t.j. peniazmi, ktoré samy vytvorili**. Samozrejme, že tieto peniaze netvorí priamo pre seba, aj keď možnože by bolo lepšie, keby tvorili. **Banky v skutočnosti donútia zákazníkov, aby oni vytvorili peniaze pre nich, a to formou zadĺženia sa a vytvorením nových peňazí**. Banky budujú svoje rezervy čiastočne tým, že **si prisvoja časť úrokov, ktorými zatažujú svojich zákazníkov!**

Obrovský rozdiel medzi úverovými úrokmi a úrokmi vyplácanými vkladateľom je čiastočne spôsobený tým, že **banky tieto peniaze dávajú do svojich rezerv, ktoré sú potom investované za účelom zisku**. Komerčné banky a stavebné spoločnosti v Británii nazhromaždili kapitálové rezervy vo výške 89 miliárd Lstg v hotovosti a investíciách oproti 780 miliardám Lstg dlhu, ktorý vytvorili.⁵ Požiadavka tejto 10% rezervy však neumožňuje žiadnu kontrolu nad procesom tvorby peňazí, ani nie je zárukou ochrany pre verejnosť. Práve naopak. Ona jednoducho **zabezpečuje, aby úrokové sadzby na poskytované úvery boli dostatočne vysoké na to, aby banky mohli zvyšovať svoje rezervy**, kompenzovať nesplatené pôžičky, mať svoje účtovné knihy v poriadku a udržiavať si imidž poskytovateľa služieb komunite tým, že "požičiavajú peniaze iných ľudí".

Napriek skutočnosti, že likvidný pomer i kapitálové rezervy boli buď zanechané, alebo stratili akýkoľvek zmysel a stali sa z nich kontraproduktívne reštrikcie, **bankovnícka teória a ekonomické učebnice stále predstavujú tvorbu peňazí v kontexte týchto údajných obmedzení**. Zdá sa, že väčšina ekonómov je s týmto nadmieru spokojná, pretože **aspoň teoreticky reguluje to, čo bolo vždy považované za pochybnú záležitosť. Bankovníctvo je inštitucionalizované úžerníctvo, pričom úžerníctvo bolo po stáročia pokladané za veľké zlo**. Ak však úžerníctvo bolo pod kontrolou a ekonomika bola chránená vďaka "zdravej bankovej politike", ekonómovia mohli byť spokojní.

Poslednú vec, ktorú v tejto časti chceme odporúčať, je **nutnosť obnovy tejto regulácie**. Ako uvidíme v 13. kapitole, v dejinách takmer nebolo obdobia, keď by banky boli bývali pod kontrolou, čo malo negatívny vplyv na väčšinu obyvateľstva a na fungovanie ekonomiky. Na konvenčnej bankovej teórii je zaujímavé to, že **umožnila ekonómom, aby jej uverili a prezentovali systém tak, akoby bol pod kontrolou, čo v žiadnom prípade nie je**.

Preložil Mikuláš Hučko

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

5. časť - Ideológia peňazí

Posledným prvkom ekonomickej teórie týkajúcej sa bankovníctva a zásoby peňazí je aplikácia úrokových sadzieb. Pohyblivé úrokové sadzby sú využívané na ovplyvňovanie tempa poskytovania bankových úverov a taktiež ako nástroj zasahujúci takmer celú oblasť riadenia ekonomiky. Teoretická škola, z ktorej vzišla táto ekonomická politika sa nazýva Chicagská a jej priekopníkom je Irving Fisher, neskôr sa v nej angažoval Milton Friedman. **Je to ideológia, ktorá má úplne dominantné postavenie v súčasnom ekonomickom myslení**.

Jej filozofia je založená na úplnom uvoľnení trhu pri súčasnom úsilí **ovplyvňovať celkovú činnosť hospodárstva riadením jeho peňažnej zásoby** formou znižovania alebo zvyšovania úrokových mier, čo podporuje branie úverov resp. od neho odrádza, v dôsledku čoho sa urýchľuje resp. spomaľuje tvorba nových peňazí a tým aj rast ekonomiky. **Nízke úrokové miery povzbudzujú priemyselné investície a spotrebiteľské úvery a vedú k rastu peňažnej zásoby**. Vysoké úrokové miery zasa odstrašujú tých, ktorí by si chceli požičať, v dôsledku čoho dochádza k spomaleniu rastu peňažnej zásoby. **To, že touto metódou ľudia a firmy splácajúci svoje dlhy sú zrazu postavení pred hotovú vec platiť navyše neraz obrovské sumy úrokov s jediným účelom, aby sa takto odradili ďalší záujemcovia o úvery, je obrovská nespravodlivosť, ktorú si však v atmosfére posvätnej bázne obklopujúcej túto ideológiu nikto neuvedomuje**.

Práve vtedy, keď sa ekonomika rozbieha, keď sa investuje, vytvárajú sa pracovné miesta, produkcia a prosperita sa zvyšujú, **považuje sa za prehriatu a zjavuje sa veľký strašiak - inflácia**. A jediný spôsob, akým si moderná ekonomika dokáže poradiť s finančným fenoménom, ktorý žiadni ekonómovia nemajú radi - čiže s infláciou - je **zahatať prílev peňazí, vďaka čomu celá ekonomika upadne do recesie a miliónom ľudí prináša strádanie**.

Táto metóda regulácie bánk, inflácie a peňažnej zásoby je bezpochyby účinná. **Je však účinná asi tak ako je účinné ťažké kováčske kladivo pri rozkrajovaní pečeného kurčaťa**. **Ekonomika, ktorej peňažná zásoba je závislá od**

požičiavania, pripútaná k finančnému systému, v ktorom zadlženosť i peňažná zásoba musia logicky stúpať, je trešaná práve za zadlžovanie sa, ku ktorému bola donútená. Mnoho ľudí a firiem, ktorí sa vzali úvery, krachuje, ich domy sú exekučne privlastňované, firmy sú ruinovane a milióny ľudí je vyhadzovaných z práce pre recesiu, do ktorej upadla ekonomika. Pokiaľ inflácia a prehriatie sa už považujú za nebezpečenstvo, požičiavanie je brzdené a ekonomika sa stáva stagnujúcim morom ľudskej biedy. Samozrejme, len čo k tomu dôjde, problémom sa stáva slabý dopyt, takže je potrebné prikročiť k znižovaniu úrokových mier a potom čakať na obnovu spotrebiteľskej dôvery a na návrat pozitívnej investičnej klímy. A ekonomický cyklus sa môže začať od začiatku.

Neexistuje jasnejšie uznanie **neschopnosti modernej ekonomickej vedy pochopiť finančný systém a regulovať ho, než je to celoplošné chytenie do pasce a následné ubíjanie celej ekonomiky.** Je to arogantná a nemorálna politika, ktorá vďaka svojej právomoci **vymáhať donekonečna sa meniace úrokové sadzby môže svojvoľne meniť zmluvne dohodnutú výšku dlhu.**

Vlastníctvo peňazí

Existuje ešte jeden veľmi dôležitý prvok teórie bankovníctva, ktorý treba prediskutovať. Netýka sa neadekvátnej kontroly procesu tvorby peňazí, ale ich vlastníctva. **Pokiaľ ide o vlastníctvo peňazí, bankári a ekonómovia sa v úsilí obhajovať neobhájiteľné oháňajú jedným argumentom.** Bankový systém je schopný priznať, že naozaj tvorí peniaze a tvorí ich v obrovskom množstve, ale iba ako "službu svojim klientom". Tento obranný argument použil vo svojom liste minister financií **Anthony Nelson**:

Peniaze, ktoré tvoria banky, sú buď úročené alebo predstavujú istý druh služby...⁶

Tvrdenie, že peniaze sú tvorené ako služba klientom, podobne ako výrok, že banky požičiavajú iba peniaze svojich vkladateľov, je úplne lživé, pričom celkom ignoruje fakty štandardnej bankovej praxe. **Banky vyrábajú peniaze a hoci samotné poskytovanie pôžičky môže byť považované za službu, pravda je taká, že banky považujú všetky peniaze, ktoré vytvorila, za svoje vlastné.** V konečnom dôsledku banky tvoria peniaze pre seba. Potvrďuje to už sama skutočnosť, že **sú schopné tvoriť peniaze a potom ich poskytovať ako dlh, ktorý im musí byť vrátený.** Avšak keď uvažujeme o vyrovnaní dlhu a sledujeme, čo sa deje po jeho splatení, čiže potom, keď peniaze vytvorené bankami sú im nakoniec vrátené, je to mimo akúkoľvek pochybnosť.

© NPG x12904

To nás vracia späť k systému špirálovitej pôžičky. Kedysi sa tvrdilo, že peniaze vrátené bankám v rámci splácania úveru, sú v skutočnosti zničené. Vykresľovalo sa to ako špirála procesu tvorby peňazí, ibaže v opačnom poradí. Tým istým spôsobom, akým banková pôžička vytvoril nový vklad vo forme numerických peňazí alebo úveru, splatenie pôžičky alebo hypotéky sa považovalo za akt vymazania sumy zodpovedajúcej výške úveru. Argumentovalo sa tým, že keď niekto zaplatí peniaze na prečerpaný účet, dlh a táto suma peňazí sa vzájomne kompenzujú a vymažú. Táto myšlienka skrsla na začiatku storočia a bola uchovaná v neslávne známom priznaní **Reginalda McKenna**, bývalého ministra financií a predsedu Midland Bank, ktorý tvrdil:

Myslím si, že bežný občan by nebol rád, keby sme mu tvrdili, že banky alebo Bank of England môžu tvoriť a ničiť peniaze. Suma existujúcich peňazí sa mení iba v závislosti od rastu či poklesu vkladov a bankových nákupov. Každá pôžička, prečerpanie alebo bankový nákup vyvára vklad a každé splatenie pôžičky, prečerpania alebo bankový predaj vedie k zničeniu vkladu.¹⁶

Podľa tohto argumentu mohli banky tvrdiť, že áno, oni naozaj tvoria peniaze, ale nie pre seba. Tento bankový úver bol podľa všetkého vlastne iba dočasný. Bankový kredit trval iba tak dlho ako samotná pôžička a po jej splatení bol vymazaný a prestal existovať.

V skutočnosti to však nie je tak! **Ako to každý bankový manažér potvrdí, keď sa peniaze splatia na prečerpaný účet, banka vymaže dlžobu, ale peniaze nevymaže ani nezničí.** Tieto peniaze sú považované za práve také reálne ako sú reálne vklady. Banky ich považujú za splátku tých peňazí, ktoré oni požičali. **A tieto peniaze si držia pod kontrolou a registrujú ich ako aktíva banky.**

Fakt, že peniaze, ktoré boli vytvorené, po splatení nezmiznú, ale sú vedené ako bankové aktíva, **dokazujú mimo akúkoľvek pochybnosť, že keď banky tvoria peniaze a poskytujú ich ako dlžobu, v podstate ich považujú za svoje.** Jediný faktor, ktorý zastiera ich neoddiskutovateľné vlastníctvo peňazí, ktoré tvoria, je ten, že **po vrátení peňazí ich obyčajne rýchlo ďalej požičajú. Branie pôžičiek v modernej ekonomike takmer vždy predstihuje splátky, čo je hlavný dôvod, pre ktorý peňažná zásoba ustavične rastie.** To znamená, že peniaze vracajúce sa ako splátky sa obyčajne nezhrmáždujú na bankových účtoch, pretože by to banky mohlo privádzať do nepríjemných rozpakov, ale **sú čo najrýchlejšie ďalej požičané spolu s ďalším dlhom.** Existujú však chvíle, keď táto situácia priam bije do očí. Keď branie úverov sa spomalí, k čomu obyčajne dochádza počas recesie, **niektoré banky môžu byť priam zaplavené peniazmi s predchádzajúcich splátok.** Vtedy prichádza rad na počítače. Tento nadbytok peňazí je potom využívaný bankami a stavebnými spoločnosťami na najziskovejšie investície, **kúpu akcií a obligácií na svetových trhoch, čím ohromne zvyšujú svoje rezervy a dokazujú mimo akúkoľvek pochybnosť, čie tieto peniaze naozaj sú.**

Takže splátkami nedochádza k zničeniu peňazí, ale k ich stiahnutiu z obehu. Týmto sa celkový objem vkladov obyvateľstva zníži. **V tomto zmysle dôjde k zničeniu vkladu, ale nie peňazí.** Ak si pozornejšie prečítame citát Reginalda McKenna, zistíme, že aj on hovorí to isté. **Po splatení pôžičky sa peniaze vrátia do banky alebo stavebnej spoločnosti, ktorá ich vytvorila.** Tieto peniaze znovu vstúpia do širšej ekonomiky iba vtedy, keď zase niekto vezme pôžičku, alebo keď ich banka investuje. **V jednom i druhom prípade sú tieto peniaze považované za vlastníctvo banky a tak sa s nimi aj nakladá.** Preto sa dá oprávnene tvrdiť, že **pôžičky sú dočasné, ale peniaze tvorené bankami sú trvalé.** Keď sú raz vytvorené, patria bankám, a každou splátkou dlhu sa vracajú k nim do ich vlastníctva a pod ich kontrolu.

Môžete mať peniaze na svojom účte, ale tie v konečnom dôsledku nie sú vaše. Ak by ste si ich vy sami požičali od banky, bolo by vám jasné, že nie sú vaše. Pretože však si ich pravdepodobne požičal niekto iný, čiže do ekonomiky sa dostali cez niekoho iného, predpokladáte, že tieto peniaze sú vaše. Ale nie sú. **Všetky peniaze, ktoré banky vytvoria, patria im.**

Práve z toho dôvodu nie je žiadnym zveličovaním tvrdiť, že **v tomto systéme si banky trvalo nárokuje všetku peňažnú zásobu štátu s výnimkou 3% vytvorených štátom.** Prostredníctvom tohto latentného vlastníctva peňazí, ktoré vytvárajú, **banka má zadržovacie právo, alebo potenciálny nárok na bohatstvo štátu vo výške ekvivalentnej celkovej sume peňazí, ktorú vytvorili.**

Clifford Hugh Douglas, jeden z hlavných reformátorov monetárneho systému tridsiatych rokov 20. storočia, napísal:

	Jadrom tohto podvodu je tvrdenie, že peniaze, ktoré tvoria, sú ich vlastné, pričom sa od falšovania peňazí nelíši kvalitou, ale iba svojím obrovským rozsahom... Môžem to dokázať mimo akúkoľvek pochybnosť? Podstatou celej záležitosti je nárokovanie si vlastníctva peňazí. Akákoľvek osoba alebo organizácia, ktorá môže podľa ľubovôle tvoriť peniaze ekvivalentné cenám tovarov produkovaných komunitou, je skutočným vlastníkom týchto tovarov a preto nárokovanie si týchto peňazí bankovým systémom je nárokovanie si vlastníctva krajiny. ¹⁷
--	---

Toto je z technického, ak už nie z morálneho hľadiska zveličenie. V skutočnosti vďaka zadržovaciemu právu, ktoré dostávajú pri poskytnutí bankového úveru, **banky a stavebné spoločnosti si nárokuje bohatstvo krajiny zodpovedajúce výške týchto dlhov.** V súčasnosti to vo Veľkej Británii predstavuje 780 mld Lstg. Je to suma peňazí, ktoré banky v skutočnosti vytvorili. **Je to suma, ktorá bola vytvorená vo forme dlhu, a ktorého splatenie je v konečnom dôsledku požadované.** Sú to ich peniaze a predstavujú rozsah ich nárokov na bohatstvo národa.

Tu je vhodná príležitosť vrátiť sa k problematike hypoték. **Otázka vlastníctva peňazí má základný význam.** Jedným z nevyhnutných dôsledkov financovania ekonomiky na základe dlhu je to, že aktíva krajiny sa postupne dostávajú do rúk finančného systému, čiže bankám a stavebným spoločnostiam. Už bolo zdôraznené, že podiel rodinných domov vo Veľkej Británii zaťažených hypotékou sa v priebehu 35 rokov zvýšil z 19 na 37%. Skutočnosť, že 37% bytového fondu krajiny je zaťažených hypotékou znamená, že 37% bytového fondu v krajine je v súčasnosti vo vlastníctve finančného systému. Je to riadny právny nárok zo strany bánk a stavebných spoločností na vlastníctvo rodinných domov nachádzajúcich sa v krajine.

Smrteľné zovretie

Dejiny značne zahmlievajú rozsah vlastníctva finančným systémom, zvlášť v prípade bytov. Až do začiatku 20. storočia veľká časť obyvateľstva si prenajímala svoje domy. V priebehu posledných 60 rokov sa vlastníctvo rodinného domu považovalo za dôkaz zvyšujúcej sa prosperity, za znak redistribúcie bohatstva, v ktorom majiteľ nehnuteľnosti vlastníaci niekoľko domov postupne ustupuje do úzadia a do popredia sa dostáva široké vlastníctvo majetku. **Tento historický trend však jednoducho slúžil na zatemnenie neúprosneho transferu vlastníctva domov v prospech finančných inštitúcií, a to prostredníctvom hypoték.**

V roku 1900 takmer všetky domy boli vlastnené priamo, aj keď často ich majiteľom bol bohatý majiteľ, ktorý ich dával do prenájmu. V tom čase necelých 5% domov bolo zaťažených hypotékou. **Ak by bolo dochádzalo k ozajstnému transferu bohatstva od bohatých ku chudobným, nemali by sme väčšie percento domov zaťažených hypotékou,** než tomu bolo v roku 1900, čiže 5%. Storočie budovania a kupovania bytov zastrelilo **skutočný transfer majetku,** avšak nie od bohatých k chudobným, ale bol to **presun všetkých foriem majetku v prospech finančného systému.**

Keď sa vrátíme do stredoveku a do doby počiatku hypoték, nájdeme tam množstvo výstražných upozornení týkajúcich moci hypoték. Historik **Maitland** opisuje hypotéky ako "jedno *suppressio veri* a *suggestio falsi*"¹⁸ Takéto potlačenie pravdy (*suppressio veri*) a falošnú sugesciu (*suggestio falsi*) vystihuje dnešné hypotéky, pri ktorých kúpa domu a tvorba peňazí sa vydáva za "požičiavanie" a kde **existencia 60% peňažnej zásoby je závislá od hypoték.**

Je tu ešte ďalšie varovanie. Vo svojom stredovekom význame **mortgage** znamená doslova **smrteľné zovretie.** Veď hypotéky neboli nikdy metódou nadobúdania majetku; boli skôr **metódou získavania peňazí na majetok, ktorý si už vlastnil,** a to v prípade, že sa človek ocitol v núdzi, ako krajné východisko v čase finančnej tiesne. Aj tak sa ľudia na hypotéky pozerali s veľkým podozrením, pretože to boli zväčša zlatníci, ktorí ich **využívali spôsobom nie nepodobným moderným bankárskym metódam, ktorí poskytli peniaze, pretože dúfali aspoň vo veľký zisk a podľa možnosti aj na šanci získať nakoniec celú nehnuteľnosť.** Avšak hypotéky v žiadnom prípade neboli metódou kupovania.

V týchto dňoch existovali **dva druhy hypoték.** Jeden bol známy ako "*vivum vadium*", pri ktorej bola reálna šanca, že môže byť splatená, druhá sa nazývala "*mortuum vadium*", alebo záväzok smrti a **kresťanský zákon ju zakazoval.** Inými slovami povedané, **moderné hypotéky majú svoj pôvod v praxi, ktorá bola kedysi považovaná za takú nepoctivú a podvodnú, že jej aktérom hrozilo večné zatratenie.** Historik **Thomas Littleton** o tom napísal:

"Zdá sa, že dôvod, prečo sa hypotéka v anglickom jazyku nazýva "mort-gage" (smrteľné zovretie) spočíva v tom, že je neisté, či lénny pán v stanovený deň zaplatí či nezaplatí danú sumu. A keď ju nezaplatí, potom pôda daná do zástavy je mu navždy odňatá."¹⁹

Mohlo by sa zdať, že toto nemá nič spoločné s dnešnými priateľskými stavebnými spoločnosťami. Avšak rozmýšľajte: **aj keď je pre mnohých jednotlivcov celkom reálne, že svoje hypotéky sa im nakoniec podarí zaplatiť, je vylúčené, aby sa všetci stali skutočnými majiteľmi domov,** pretože hypotéky zohrávajú kľúčovú úlohu pri tvorbe nových peňazí. Preto u národa ako celku "zdá sa byť isté, že domy, ktoré sú dané do zástavy, im budú navždy odňaté." Naše domy sú smrteľným zovretím. Pritom to nie je nejaká stabilná, ale **stále sa zhoršujúca situácia, v ktorej čoraz viac domov je zaťažených hypotékou** a stále viac peňazí sa získava vďaka bytovej výstavbe.

Na začiatku 20. storočia ako aj v predchádzajúcich storočiach, oveľa väčšia časť celkového dlhového bremena v rámci ekonomiky pripadala na poľnohospodárstvo a priemysel. **Poskytovanie spotrebných úverov v takej miere, v akej sme dnes svedkami, stelesnených najmä v**

hypotékach, je pomerne nedávny fenomén a v skutočnosti sa začal vo Veľkej Británii v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia, keď mnoho ľudí sa usilovalo kúpiť si dom. Myšlienka spotrebných úverov v takýchto obrovských sumách, ktoré mali byť splácané z budúcich príjmov, **by bola vopred vylúčená, ba vyšla by na posmech.** Avšak túžba kúpiť si dom poskytla bankám bezpečné a spoľahlivé aktívum, na základe ktorého mohli tvoriť nové peniaze. **Ak by zo svojho príjmu daná osoba nedokázala hypotéku vyplatiť, banka dostala naspäť svoje peniaze - ktoré v skutočnosti boli falošné - tým, že si dom privlastnila a predala ho.** Keď sa precedens získavania peňazí na základe spoľahlivého aktíva - rodinných domov - stal bežnou záležitosťou, túžba vlastniť dom a nežiť v podnájme čoskoro viedla k tomu, že ako základ tvorby nových peňazí hypotéky prevýšili priemyselnú zadlženosť.

Štatistika sumarizujúca rast hypotekárneho úveru sa týka obdobia od roku 1960 do 1997. Keď sa však vrátíme o ďalších tridsať rokov dozadu do obdobia medzi svetovými vojnami, **porovnanie s dnešnou zadlženou vyznie ešte výraznejšie.** V tridsiatych rokoch 20. storočia sa hodnota domu rovnala zhruba **dvojročnému platu.** V porovnaní so zárobkami boli domy relatívne lacné a kupci boli povinní zložiť 20 až 30% ceny domu. Veľká väčšina hypoték bola na 15 až 20 rokov, z priemerného ročného príjmu odčerpávala približne 8% a často bola splatené v predstihu ešte pred termínom. Historik Alan Holmans, vedúca autorita v oblasti dejín bytovej výstavby, tvrdí: **"Na začiatku tridsiatych rokov bežná hypotéka predstavovala 6% a bola na 20 rokov... priemerná dĺžka hypotéky bola približne 8 rokov."**²⁰

Životnosť hypotéky bola krátka nie preto, žeby sa ľudia boli sťahovali a prevádzali vlastníctvo na iné osoby, ako je tomu dnes, ale preto, lebo hypotéky boli predčasne splatené. Porovnajme si to s dneškom, keď termíny sú predlžované, **počiatočné vklady sú čoraz menšie, splátky predstavujú zhruba 20% ročného príjmu** a prevod hypotéky na iné osoby je čoraz častejším javom. Do roku 1960 ceny v porovnaní s príjmami rástli tak, že **dom stál 2,9 krát viac než bol priemerný ročný príjem.** Počas bytovej konjunktúry v osemdesiatych rokoch ceny domov vyskočili do takej miery, že stáli **štvornásobok priemerného ročného príjmu.**

Často sa tvrdí, že ceny domov sú určované procesom ponuky a dopytu, v rámci ktorého konkurencia medzi kupcami viedla k zvýšeniu ich ceny. **To však nie je celá pravda, pretože neberie do úvahy dopad minulého dlhu.** Na ceny domov majú veľký vplyv náklady, za ktoré boli postavené. Ako opisuje nasledujúca kapitola, pri zvyšovaní nákladov hrá kľúčovú úlohu práve obchodný dlh, ktorý neúprosne zvyšuje ceny nad úroveň, ktorú si ľudia môžu dovoliť. Ďalším významným faktorom prispievajúcim k progresívnemu rastu hypoték je vo finančnom systéme založenom na zadlženosti **postupný pokles schopnosti ľudí šoriť i pokles množstva disponibilného príjmu.** V dôsledku toho **základné vklady ľudí kupujúcich domy sú stále menšie a menšie, zatiaľ čo vysoká úroveň zadlženosti ovplyvňujúca stavebný priemysel vyháňa ceny nových domov vyššie a vyššie.** Základné vklady klesli z predvojnovnej úrovne približne 25% z ceny domov na bod, v ktorom priemerný vklad je nepatrný a celkom bežné sú 100% hypotéky. **Nakoniec cena domu odráža nie to, čo si ľudia môžu dovoliť zaplatiť, ale to, ako sa nechajú presvedčiť, aby si brali pôžičky.**

Samozrejme, že **zdanlivo sme na tom dobre a na papieri to vyzerá, že hodnota nášho majetku stúpa.** Ale tú hodnotu dostaneme iba vtedy, keď dom predáme a vystahujeme sa z neho. Zatiaľ nasledujúca generácia musí si poradiť s ešte väčším problémom ako si zaobstarať dom. Keďže **v každej generácii sa hypotéky zvyšujú, ďalšej generácii zanecháva čoraz menej majetku, v dôsledku čoho jej hypotéky rastú ešte viac, čo znamená, že ešte menej sa zanecháva nasledujúcej generácii** atď. Získavanie ohromných súm peňazí prostredníctvom hypoték nám umožňuje tieto domy "kúpiť" teraz a ekonomike poskytuje dostatok peňazí, aby mohla fungovať. **V tomto systéme však domy nevlastníme a časom ich budeme vlastniť čoraz menej a menej.**

Ak sa nad tým človek zamyslí, situácia, v ktorej polovica populácie je zaťažená bytovým dlhom vo výške presahujúcej 50% hodnoty ich domu a kde vyše 37% hodnoty bytového fondu je zaťažených hypotékou, je jednoducho absurdná. A je ešte absurdnejšia, keď si uvedomíme, že **mnohé tieto domy mali predchádzajúcich vlastníkov, ktorí takisto mali hypotéku.** Fantastičnosť tohto stavu je ešte viac zdôraznená, keď vezmeme do úvahy, že **hypotéky sú konštatovaním finančnej chudoby, konštatovaním, ktoré úplne ignoruje naše bohatstvo, ktoré je očividné.**

Už tak dlho **žijeme v ekonomike, ktorej dominuje nedostatok peňazí, že absurdnosť situácie nám ľahko uniká.** Domy, v ktorých bývame, a za ktoré platíme obrovské sumy, už boli zaplatené. **Bol zaplatený stavebný materiál, bol zaplatený pot pracovníkov, výroba, doprava, murárska práca, vymalovanie, kanalizácia a všetka s ňou spojená drina - to všetko už bolo zaplatené v deň, keď tie práce boli dokončené. Keď je dom dokončený, neexistuje žiaden fyzický dlh. Čo existuje,**

je aktívum. Ono stojí. Je naše, alebo aspoň malo by byť naše. Zdá sa byť mimo diskusie, že peniaze na jeho kúpu by mali takisto existovať a väčšina ľudí žije v presvedčení, že aj existujú. Ľudia sa domnievajú, že keď si požičiavajú od stavebnej spoločnosti, požičiavajú si od nej peniaze a **nevedomujú si, že berú na seba celoživotný dlh iba preto, lebo poskytovanie pôžičiek je jediný spôsob, ako dostať peniaze do ekonomiky.**

Je ťažké získať jasný pohľad na tieto veci, keď správanie ekonomiky a **náš úsudok o tom, čo by sme mali očakávať od peňazí, cien a príjmov bol tak dlho deformovaný financovaním dlhu, bezdôvodným nedostatkom peňazí,** ktorý spôsobuje. Je zaujímavé uvažovať o tom, aká by mala byť rozumná úroveň hypotekárnej zadlženosti.

Ak existuje nejaké reálne ekonomické zdôvodnenie stupňa hypotekárnej zadlženosti v oblasti domov a bytov, mala by byť odrazom tempa, akým má dochádzať k ich obnove a náhrade. Ak chcete, je to **reálny dlh vyplývajúci z faktu, že bytový fond musí byť postupne obnovovaný aspoň takým tempom, akým chátra.** Ak priemerný dom má životnosť 50 rokov, čo je číslo, z ktorého sa bežne vychádza pri odpisovaní výrobných prostriedkov, potom **hypotekárna zadlženosť krajiny by mala predstavovať 2%.** Toto by zohľadňovalo potrebu priebežne nahrádzať domový fond v priebehu päťdesiatich rokov, pričom celková hypotekárna zaťaženosť vo výške 2% by bola finančným vyjadrením tohto ekonomického záväzku. Samozrejme, že niektorí ľudia by mali hypotéku vyššiu, iní žiadnu, ako je tomu dnes. Avšak **súčasný rozsah 37% celkovej hodnoty domového a bytového fondu je jednoznačne absurdný a podľa neho by vychádzalo, že musí byť nahradzaný každé tri roky!**

Je ohromne ťažké o tom niekoho presvedčiť bez toho, žeby človek pritom nevyzeral nerealistický, ale faktom je, že **tieto ohromné hypotéky sú úplne nelegitímnym dlhom, súčasťou systému dodávajúceho do ekonomiky peniaze vo forme dlhu.** Tieto domy sú naše - patria národu, a boli postavené nami a predošlými generáciami. Sú postavené, bolo za ne riadne zaplatené a peniaze na ich kúpu by mali existovať. **Neexistuje žiaden morálny ani ekonomický dôvod, prečo by mali patriť finančnému systému** a prečo by väčšine ľudí malo byť znemožnené priame vlastníctvo svojho príbytku.

Moc bankovníctva

V minulosti odznelo mnoho jasných **výstrah pred schopnosťou bánk zmocňovať sa aktív národa a udržiavať ľudí v stave závislosti.** V súvislosti s diskusiou o rodinných domoch a bytoch, nasledujúce vyjadrenie **Thomasa Jeffersona** je veľmi realistické:

Keď americký ľud dovolí bankám, aby mali pod kontrolou vydávanie ich vlastnej meny, najprv formou inflácie a potom defláciou, banky a korporácie, ktoré okolo nich vyrastú, **zbavia ľudí všetkého vlastníctva až sa ich deti zobudia a zistia, že na kontinente, ktorý ich otcovia obývali, sú bez domov. Moc vydávať peniaze by mala byť odňatá bankám a navrátená kongresu a ľuďom, ktorým patrí.** Som úprimne presvedčený, že **bankové inštitúcie vydávajúce peniaze predstavujú pre slobodu väčšie nebezpečenstvo než armády.**²¹

Ako sme videli, dlh sa netýka iba rodinných domov. 411 mld Lstg bolo vytvorených oproti domovému fondu, 300 mld Lstg v priemysle, poľnohospodárstve, službách a ostatných oblastiach ekonomiky. 380 mld Lstg sa získalo z verejných aktív prostredníctvom štátneho dlhu. Ak by sme brali do úvahy celkové aktíva krajiny, súkromné i verejné, videli by sme, že **sú čoraz väčším podielom zaťažené zaisteným dlhom voči finančnému systému.** Vlastnícke právo týchto aktív preto náleží bankovému systému. Táto situácia však nie je zvláštnosťou Veľkej Británie. V Austrálii bola v roku 1912 založená Commonwealth Bank s celkovým stavom aktív \$20 000. Do roku 1984 jej aktíva dosiahli \$30 496 000 000. Austrálsky inštitút pre ekonomickú demokraciu to komentoval takto:

V rámci monetizácie reálneho bohatstva Austrálie (t.j. vytvárania jeho monetárneho ekvivalentu) **banky vydávajú peniaze vo forme dlhu, pričom takto získané aktíva sa rovnajú zhruba jednej tretine celého bohatstva Austrálie...** Nezdá sa vám **absurdné, že inštitúcia, ktorá okrem čísel nič neprodukuje, môže nadobudnúť vlastníctvo oveľa väčšieho rozsahu, než priemyselné odvetvia zamestnávajúce tisíce ľudí** vo všetkých štátoch, od ktorých fyzickej produkcie závisí celá ekonomika Austrálie?²²

Najdôraznejšie varovanie pred mocou bánk však pochádza od lorda **Josiaha Stampa**, bývalého riaditeľa Bank of England:

Moderný bankový systém vyrába peniaze z ničoho. Tento proces je azda tým **najchytrejším kúzelníckym trikom, aký bol kedy vymyslený**. Bankovníctvo bolo počaté v nečistote a zrodené v hriechu. Bankári vlastnia zem. Vezmite im ju, ale keď im ponecháte moc poskytovať úvery, ťahom pera dokážu vytvoriť dosť peňazí na to, aby si ju kúpili naspäť... **Ak chcete byť otrokmi bankárov a platiť náklady vášho otroctva, potom nechajte, nech si banky tvoria peniaze.**²³

Môže sa to zdať čudné, ale to, že nevlastníme svoje vlastné domy a že postupne strácame kontrolu nad aktívami krajiny, sú azda tie najmenej závažné dôsledky finančného systému postaveného na zadlženosti. **Čo je v konečnom dôsledku oveľa dôležitejšie a škodlivejšie, je dopad vzrastajúcej zadlženosti na širšiu ekonomiku.** Tento dopad sa neobmedzuje iba na ľudí, ktorí si musia požičať, ak si chcú niečo väčšie kúpiť, ani na priemysel, ktorý ak chce investovať, musí si požičať. Tieto peniaze totiž treba splatiť. **V celej ekonomike úsilie splatiť dlhy v rámci finančného systému postaveného na zadlženosti vyvoláva neochabujúci tlak a podporuje trendy, ktoré totálne ovládajú priemysel, poľnohospodárstvo a sektor služieb.**

Je to tlak, ktorý preniká do každého zákutia nášho života, ktorý nás pripútava k permanentnej zamestnanosti, **deformuje naše ekonomiky, núti ich rásť a meniť sa čoraz rýchlejším tempom a čoraz zúrivejšie medzi sebou súťažiť.** Spôsob, akým sa tento tlak prejavuje v praxi, je témou nasledujúcej kapitoly a prináša fakty potvrdzujúce oprávnenosť varovania lorda Stampa. "Ak chcete byť otrokmi bankárov a platiť náklady vášho otroctva, potom nechajte, nech si banky tvoria peniaze." Otroctvo je silné slovo a niekto si môže myslieť, že lord Stamp ho použil iba pre literárny efekt. **Bohužiaľ, je to termín nielen oprávnený, ale aj mimoriadne výstižný.**

Preložil Mikuláš Hučko

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

6. časť

Vynútený ekonomický rast

Aby sme pochopili, aký má finančný systém vplyv na charakter moderného ekonomického rastu, **je potrebné peniaze analyzovať v akcii.** Monetárny systém je potrebné študovať v kontexte fungovania ekonomiky. Toky a napätia spôsobené nadmerným dlhom v rámci ekonomiky sa potom stanú očividné a naša pozícia ako pracovníkov či spotrebiteľov sa stane jasnejšia.

Pre vynútený ekonomický rast sú typické tri faktory:

**intenzívny zápas o peniaze,
nedostatočná kúpna sila
a nakoniec
takmer totálna závislosť od mzdy.**

Tieto faktory si preberieme každý osobitne, aj keď medzi nimi existuje jasná súvislosť, pretože sa týkajú toho istého finančného systému.

Zápas o peniaze

Treba si uvedomiť, že hoci v dnešnej britskej ekonomike je ohromných 680 mld Lstg, **táto suma nie je ozajstnou finančnou bazou, či základom ekonomiky**. Skutočným **štartovacím bodom financií našej ekonomiky je prakticky nula**. Ako sme videli, **97% z tejto obrovskej sumy 680 mld Lstg existuje iba preto, lebo bolo poskytnutých vo forme pôžičky**. **Ak by všetky súkromné a firemné pôžičky v ekonomike boli splatené a vyrovnané, v obehu by nezostali takmer žiadne peniaze**. Obrovské vklady bankového úveru by sa vrátili do vlastníctva bánk a zostali by iba mince a bankovky. Peniaze v obehu by poklesli na 3% súčasného objemu. Pretože však v skutočnosti výška celkového dlhu predstavuje 780 mld Lstg a celková zásoba peňazí je 680 mld Lstg, do vlastníctva bánk by sa vlastne dostali aj všetky mince a bankovky.

Je jasné, že ak by k tomu malo dôjsť, tovary a služby, ktoré sú v ekonomike k dispozícii, by nemohli byť predané a ekonomika by sa úplne zastavila. Rovnako je jasné aj to, že **k takémuto masovému splateniu všetkých pôžičiek nedôjde**, aj keď vlastne k nemu ustavične dochádza. V ekonomike **sa splátky stále splácajú a peniaze sa vracajú bankovým inštitúciám, ktoré ich vytvorili**. Ľudia splácajú hypotéky a osobné pôžičky, firmy splácajú úvery, mestá splácajú svoje dlhy - všade sa pôžičky splácajú bankám a stavebným spoločnostiam. **Tento nepretržitý tok splátok sťahuje peniaze z obehú** a ak by sa s tým nič nerobilo, rýchlo by došlo k poklesu peňazí v obehú až na teoretickú nulu, alebo v maximálnom prípade na trojpercentnú bázu mincí a bankoviek vydaných štátom. To, že k tomu nedôjde, je spôsobené iba tým, že **spotrebiteľia a firmy si tieto peniaze znova vypožičajú a znova ich dostanú do obehú, a to rýchlejším tempom, než akým sú splácané predchádzajúce pôžičky**. Takto sú peniaze vytvorené bankou nielenže udržiavané v obehú, ale **dochádza aj k nárastu celkovej peňažnej zásoby a ňou aj úrovne zadlženosti**.

Tomuto systému je vlastná **finančná agresia**, ktorá preniká všade. A nie je ťažké pochopiť, prečo. Každý by radšej získal tolko peňazí, aby si mohol kúpiť to, čo potrebuje a **nemusel sa zadlžovať**. Všetci pritom **bojujú o získanie tých peňazí, ktoré už existujú**. Niektorí si musí požičať, ale nikto to nerobí rád. Každý **chce peniaze, ale nik sa nechce stať tým, ktorý ich do ekonomiky prinesie**. Predajom svojich tovarov sa firmy usilujú vyrovnáť svoje dlhy a zo svojho zisku potom investovať bez toho, žeby si museli ďalej požičiavať. **Ľudia chcú tolko zarobiť, aby si zo svojich platov mohli kúpiť to, čo chcú, a nemuseli sa pritom zadlžovať**. Všetci ľudia, všetky firmy a štát si ustavične konkurujú, usilujú sa získať peniaze, ktoré už obiehajú, pričom sa zúfalo snažia nebyť tým, kto sa musí zadlžiť, aby peniaze vrátené bankám priniesol naspäť do obehú.

Spotrebiteľia, firmy a štát však v tom nemôžu byť úspešní. **Je to boj, v ktorom niektorí síce môžu zvíťaziť, omnoho viac ich však musí prehrať**. **Dlh je podmienka, ktorá umožňuje existenciu peňazí v ekonomike**, takže aj keď niektorým ľuďom sa môže podariť vyhnúť sa dlhu a dokonca aj zbohatnúť, **nemôže to byť všeobecným javom**. Dlh je nepretržite splácaný a peniaze sú sťahované z obehú, takže **dlh sa musí stále obnovovať, aby sa peniaze mohli do obehú vrátiť**. Týmto spôsobom je **väčšina spotrebiteľov nútených vziať si pôžičku na kúpu, väčšina firiem je nútených vziať si úver**, aby mohla investovať a **vlády musia ísť do rozpočtového deficitu**. Týmto spôsobom sa udržiava a zvyšuje výška peňažnej zásoby v obehú.

Táto situácia nie je stabilná, ale sa ustavične zhoršuje, ako to ukazuje pokles percenta vlastnených rodinných domov. To, že dlh stúpa, sa dá ľahko overiť mnohými inými spôsobmi. Pretože inflácia deformuje monetárne štatistiky a tým celú záležitosť zahmlieva, čísla, o ktoré sa opierame, musia byť rozumne stabilné. Jedným zo spôsobov, ktorý ekonómovia používajú, je **porovnanie takýchto štatistických údajov s hrubým domácim produktom štátu**. Toto porovnanie poskytuje nezvratný dôkaz o raste zadlženosti. V roku 1963 celková zadlženosť firiem Veľkej Británie činila **3,3 mld Lstg**. HDP v roku 1963 bolo približne 30 mld Lstg, takže dlh predstavoval **11% z HDP**. V roku 1996 zadlženosť dosiahla **140 mld Lstg**. HDP v 1996 činilo 720 mld Lstg, takže priemyselný **dlh predstavoval 20% HDP**. Ešte markantnejší je nárast zadlženosti spotrebiteľov. Celková suma osobných dlhov vo forme hypoték, prečerpaní a pôžičiek činila v roku 1963 zhruba **4 mld Lstg, čo je 14% HDP**. Do roku 1996 sa osobná zadlženosť zvýšila na ohromujúcich **490 mld Lstg, čiže 70% HDP**.¹

Konflikt a napätie vnášané do ekonomiky touto ustavične sa zhoršujúcou solventnosťou sú nevyčísľiteľné. **Zďaleka prekročili bod, kde sa dá hovoriť o**

konkurenčnom ekonomickom prostredí. Ekonomika sa stala arénou bezohľadného a nezastieraného finančného boja o pracovné miesta, peniaze a odbyt i o osobné i firemné prežitie. Je to boj, v ktorom každý stráca zo zreteľa to, čo robí a prečo to robí. **Cieľom je honba za peniazmi.** Keďže však táto situácia si vyžaduje, aby sa dostatočný počet ľudí zadlžil a tak bolo zabezpečené dostatočné množstvo peňazí v obehu, **ľudia sú radi, keď sa im podarí aspoň udržať si svoje pracovné miesta a splácať hypotéky.** Firmy sú zasa radi, keď sa im ako tak darí kompenzovať dlhy svojimi aktívami a na papieri zostať solventnými.

Nedostatočná kúpna sila

Finančný konflikt vyvolaný touto zúfalou honbou za peniazmi sprevádzanou nárastom zadlženosti sa prejavuje priamo v cenách i v príjmoch. A čo je najdôležitejšie, problém je v tom, že **len čo sú peniaze stvorené a obiehajú ako dlh, sú ťahané do dvoch odlišných smerov.** Peniaze sú potrebné v rámci ekonomiky, kde cirkulujú medzi spotrebiteľmi a producentmi a umožňujú výmenu tovarov a služieb. Ale **tieto peniaze sú takisto potrebné na splatenie dlhov, ktoré ich stvorili.** Tento "dvojitý dopyt" po peniazoch je pôvodcom druhej zložky vynúteného ekonomického rastu, ktorou je **chronický nedostatok efektívnej kúpnej sily.**

Aby sme pochopili, čo znamená nedostatok kúpnej sily, v prvom rade treba mať na pamäti, že **priemysel má dve funkcie.** Jeho najočividnejšou funkciou je **produkovať tovary a služby, ale takisto musí vyplácať mzdy a platy,** aby tie tovary a služby mal kto kupovať. Nedostatočná kúpna sila znamená, že **spotrebiteľia nemajú dost peňazí na to, aby so mohli dovoliť kúpiť tovary a služby, ktoré sú v ekonomike produkované.**

Každá firma, ktorá si vzala pôžičku, musí ju aj splatiť a jediný spôsob, ako to môže urobiť, spočíva v predaji svojich tovarov a služieb. To si vyžaduje, aby **firma do ceny svojich tovarov započítala aj splátky pôžičky spolu s úrokmi.** Toto je ekonomická katastrofa, pretože to znamená, že **ceny sú v celkovom objeme stanovené vyššie než sú vyplácané mzdy a platy potrebné na kúpu týchto tovarov.** V úsilí získať dostatočné množstvo peňazí na financovanie splátok úverov, alebo splácanie úrokov z trvalých dlhov, **je firma nútená stanoviť ceny, ktoré sú vyššie než príjmy, ktoré vypláca svojim pracovníkom.** Z ekonomického hľadiska ide o úplnú katastrofu, pretože to znamená, že tovary a služby sa nedajú kúpiť za peniaze určené na ich kúpu! Stručne povedané, **dlh firiem zvyšuje ceny tovarov a služieb nad úroveň vyplatených príjmov.**

Zároveň každý spotrebiteľ, ktorý má hypotéku, pôžičku alebo prečerpanie, ich musí splácať. Z čoho? Nuž predovšetkým zo svojho príjmu, mzdy či platu. Toto zaťaženie ich príjmu znamená, že **spotrebiteľia majú ešte menej peňazí k dispozícii na kúpu tovarov a služieb.** Povedané inými slovami, spotrebiteľský dlh znižuje kúpnu silu.

Spoločným dôsledkom dlhu firiem a spotrebiteľov je teda **nárast cien a pokles kúpnej sily.** Tento jav bol opísaný ako "diferencia" medzi cenami a kúpnu silou, či ako nedostatok skutočnej kúpnej sily. Tak či onak, zmysel je jasný. Spotrebiteľia nemajú zďaleka dost peňazí na to, aby si mohli kúpiť tovary a služby ponúkané v hospodárstve.

Nízka kúpna sila je hlavným faktorom, ktorý pobáda k dodávke peňazí do ekonomiky na báze dlhu. Pretože mnoho ľudí si nemôže zo svojho príjmu riadne kúpiť tovar, ktorý potrebuje, **sú nútení si požičať, vďaka čomu je udržiavaná zásoba peňazí na potrebnej výške.** Slabá kúpna sila má takisto výrazný dopad na svet obchodu, pretože ak spotrebiteľia si nemôžu dovoliť kupovať, priemysel nemôže riadne predávať, čo negatívne postihuje ziskové rozpätia. Preto **ak firmy chcú investovať, sú nútené si požičiavať,** a to buď priamo od bánk alebo predajom svojich akcií, za ktoré musia ustavične platiť dividendy, ktoré sú vlastne určitou formou úroku.

Aj tu treba zdôrazniť, že toto nie je nejaká stabilná situácia. Tak, **ako rastie dlh, zvyšuje sa aj diferencia medzi cenami a príjmami, čiže klesá kúpna sila.** Údaje, ktoré sme v predchádzajúcej časti uviedli, ukazujú do akej miery sa v posledných rokoch **zvýšila zadlženosť firiem a spotrebiteľov v pomere k HDP.** Ďalšie štatistiky zasa ukazujú priamy dopad zadlženosti na ceny a príjmy. Analýza príjmu, ktorý britské firmy získavajú prostredníctvom svojich tržieb, ukazuje, že percento určené na splácanie úverov ustavične rastie.

Percento príjmu firiem požadovaného ako úrok z pôžičiek

rok percento
1963 7%
1965 10%
1970 14%
1975 19%
1980 25%
1985 16%
1990 28%

Zdroj: Robert Fleming Securities

Pretože firmy získavajú väčšiu časť svojich príjmov prostredníctvom predaja tovarov a služieb, tento **nárast objemu splátok úrokov je výsledkom nárastu položky dlhu zapracovanej do ceny ako jej súčasť**. Vyššie uvedené čísla preto vypovedajú o rozsahu, v akom rastie dlhová zložka cien. Nedostatočná kúpna sila spôsobená priemyselným dlhom jednoznačne a nepretržite naďalej klesá a priepasť medzi celkovým objemom cien a objemom príjmov sa ustavične prehľbuje.

Pokiaľ ide o osobnú zadlženosť spotrebiteľov, jej väčšinu tvoria hypotéky. 411 mld Lstg hypotekárneho dlhu týkajúceho sa 11 miliónov nehnuteľností si vyžaduje priemerné ročné splátky vo výške zhruba 4000,- Lstg na jednu nehnuteľnosť zaťaženú hypotékou v závislosti od úrokovej miery. **Ide o výrazný pokles kúpnej sily rovnajúci sa 25% priemerného čistého príjmu**. Aj v tomto prípade je to číslo, ktoré v priebehu posledných tridsiatich rokoch nepretržite rástlo, ako to ukazujú čísla v 2. kapitole. Dramatický vzostup zaznamenali aj pôžičky cez kreditné karty a kúpy na splátky, ktorých nezaplatená suma predstavuje 80 mld. Lstg, čo si vyžaduje ďalších aspoň 5% príjmov na splátku úrokov.

U priemerného spotrebiteľa, u ktorého došlo k zníženiu príjmov o 30% pre splácanie hypotéky a ďalších dlhov a pri celkovom zvýšení cien o 28% vyvolanom nárastom dlhu firmiem, **priepasť medzi cenami a príjmami, resp. nízka kúpna sila, je viac než zreteľná**. Je to priepasť, ktorá sa nedá preklenúť teoretickou "pružnosťou cien" a ktorá je maskovaná, aj keď hypotéky a ďalšie formy nákupu na kredit ustavične rastú. Napriek tomu je to **priepasť, ktorá sa nárastom celkovej zadlženosti stále prehľbuje**, pričom zadlženosť zakomponovaná do cien vzrastá, v dôsledku čoho dochádza k ďalšiemu poklesu kúpnej sily.

Keďže **firmy mlčky uznávajú existenciu nízkej kúpnej sily, stále vo väčšom množstve lákajú zákazníkov ponukami typu "kúp teraz, zaplať potom"**. **Pôžičky sa stali takmer druhou formou príjmu**. Je tomu naozaj tak, veď ekonómovia a politici sa spoliehajú práve na "spotrebiteľskú dôveru", poháňajúcu ekonomiku vpred.

Mzdová závislosť

Poslednou zložkou vynúteného ekonomického rastu je mzdová závislosť. Aj v tomto prípade **finančný systém postavený na zadlženosti nesie plnú zodpovednosť za celkovú spúšť a biedu**. Celkové spoliehanie sa na prácu ako zdroj príjmov predstavuje pre ekonomiku problém a zároveň paradox, ktorý sa stal čoraz očividnejším v priebehu 20. storočia. Problémom je nezamestnanosť a **paradoxom je to, že nezamestnanosť nie je, alebo by nemala byť vôbec žiadnym problémom**.

V modernom svete **technologický pokrok ustavične vytvára nezamestnanosť**. Ľudia neustále prichádzajú o pracovné miesta a trpia katastrofálnou stratou osobného príjmu jednoducho preto, lebo moderný svet vyvinul také úžasné a čoraz produktívnejšie výrobné kapacity. V tomto zmysle nezamestnanosť je jednoducho odpočinkom, ktorý sa koncentroval a vnútil jednotlivcom; je to **odpočinok, ktorý je však nespravodlivo rozdelený; znak ekonomického pokroku, ktorý sa však prejavuje ako sociálna choroba**. Predchádzajúce storočie ju však chcelo vyhnať, ignorovať a presmerovať naspäť do ekonomiky. Nezamestnaných musíme vrátiť do pracovného procesu, nájsť im prácu, poskytnúť im mzdu, pretože iba tak im môžeme navrátiť ich dôstojnosť a zapojenie sa do ekonomického života. Avšak zvlášť **vyspelé ekonomiky sú tak očividne zámožné, že sa tu priam núka alternatíva spoločných pracovných miest alebo rotácie pracovných miest, vďaka čomu by nezamestnaní mali zmysluplnú prácu**. Prečo sa tieto alternatívy neuplatňujú v praxi?

Tlak vyvíjaný finančným systémom v tejto oblasti je očividný na makroekonomickej úrovni. **Krajina má obrovský dlh; platobná bilancia je nevyrovnaná, rozpočtový deficit je hrozny**. Všetci ľudia musia pracovať viac a oveľa intenzívnejšie, krajina musí viac zarábať. Nezamestnaných

musíme vrátiť naspäť do pracovného procesu. Musíme viac exportovať. **Finančný systém však oveľa účinnejšie aj keď nenápadnejšie prispieva k ustavičnému tlaku na zamestnanosť.** Keď vezmeme do úvahy dopad úverového financovania na ceny a príjmy, oveľa jasnejším sa stane dôvod, pre ktorý nezamestnanosť predstavuje takýto problém vo veku, keď by problémom už nemusela byť.

Nezamestnaných podporuje štát z daní tých, ktorí pracujú. **Podpory v nezamestnanosti sú úplne založené na predpoklade, že príjmy v celkovom objeme postačujú na kúpu tovarov ponúkaných na predaj v ekonomike.** Ak by tomu tak bolo, bolo by opodstatnené zdaňovať príjmy tých, ktorí pracujú, na podporu tých, ktorí prácu nemajú, takže potom tak tí, ktorí pracujú, ako aj tí, ktorí sú nezamestnaní, by si mohli kúpiť tovary a služby, ktoré by v ekonomike boli k dispozícii.

Tento predpoklad však má jeden háčik. Vychádza totiž z ideálneho stavu vecí, ktorý neexistuje. Ako sme už o tom hovorili, v modernej ekonomike dominuje dlh a akútna nízka kúpna sila. **Čisté príjmy po odrátaní dlhu firiem a spotrebiteľského dlhu sú absolútne nepostačujúce na kúpu tovarov existujúcich v ekonomike.** Sú také nepostačujúce, že **spotrebiteľský dlh sa v priebehu 35 rokov zvýšil zo 14 mld Lstg na 500 mld Lstg.** Ak k tomu všetkému ešte tí, ktorí pracujú, musia zo svojich daní podporovať tých, ktorí prácu nemajú, je to takmer kriminálny čin poškodzujúci tak pracujúcich ako aj nezamestnaných. Výsledkom je to, že **tí, ktorí pracujú, majú nižšie príjmy, zatiaľ čo nezamestnaní dostávajú doslova almužnu.**

Keď zamestnanec dostane svoju mzdu, je konfrontovaný s cenami, ktoré nedokáže uniesť, pretože firmy do nich zapracúvajú splátky svojich úverov spolu s úrokmi. Jeho príjem je okrem toho znižovaný povinnosťou splácať hypotéku a ďalšie pôžičky. Nakoniec je jeho príjem znížený o dane určené na podporu nezamestnaných. **Je absolútne nemožné, aby osoba s 25 ročnou hypotékou, platiaca v priemere 4000 Lstg ročne pod hrozbou deložovania, pri vysokých cenách v obchodoch, zdaňovaná až po krk, by bola ochotná sa deliť s niekým o svoje pracovné miesto.** Jednoducho to nie je v stave urobiť. **Finančný systém postavený na zadlženosti tlačí priemerného spotrebiteľa do pozície, keď nie je pripravený podstúpiť žiadne znížovanie svojich príjmov,** ba skôr hľadá spôsoby, ako by si ich mohol zvýšiť. **Finančný systém založený na zadlženosti je priamo zodpovedný za to, že spoločné pracovné miesta nik neberie do úvahy ako realistickú alternatívu, ktorá by vyhovovala väčšine ľudí, ktorí majú prácu.**

Pokiaľ ide o nezamestnaných, od štátu dostávajú naozaj iba to najnutnejšie minimum, čo je suma, ktorú daná finančná situácia dovoľuje. Pracujúce osoby predsa nemôžu byť zdaňované tak, aby nezamestnaní mohli dostávať iba trochu slušnejšiu podporu. **Štát má ohromné ťažkosti vybrať dostatok daní v ekonomike, ktorá je tak zaťažená dlhom.** Dane vybrané od firiem majú za následok vyššie ceny; dane z príjmov negatívne ovplyvňujú kúpyschopnosť spotrebiteľov, znižujú dopyt a vedú k zatváraniu firiem a väčšej nezamestnanosti. **Peniaze vybrané formou daní a poskytované vo forme sociálnych podpôr sú stanovené na úroveň najnutnejšieho minima.** Vďaka tomu nezamestnaní živorovia z týždňa na týždeň v nútenej nečinnosti, chudobe a beznádeji.

Nezamestnaní sa sami nedokážu zapojiť do života ekonomiky. Chýbajú im minimálne zdroje na vybavenie a na to, aby mohli začať poskytovať služby komunite; **nemajú prístup k fondom, ktoré by im umožnili združiť svoje odbornosti spolu s ďalšími a založiť si vlastné firmy.** Na druhej strane **tí, čo majú prácu, nemôžu si dovoliť, aby sa o ňu ešte delili s niekým,** takže nezamestnaní sú nútení zaháľať a čakať na nové pracovné príležitosti. V modernom hospodárstve je však taká konkurencia a takú sú vzájomné kolízie, že aj keď sa nejaké to pracovné miesto vytvorí, je takmer isté, že niekto niekde inde bude vyhodnený z práce! **Okrem škôd na životnom prostredí, ktoré takýto ekonomický rozvoj spôsobuje, to má aj ďalší tragický následok.** Ide o **permanentný nedostatok voľného času.** Každý pokrok, každé zlepšenie a nárast produkcie, ktoré vlastne predstavujú potenciálne zníženie potreby pracovnej sily, **sa premietnu do zápasu o nové pracovné miesta.**

Tento prístup k nezamestnanosti a k pokroku, ako nám ho ponúka technológia, vedie k našej **servilnej podriadenosti stále sa zrýchľujúcemu ekonomickému rastu.** Každý pokrok v technológii, ktorý vedie k zvýšeniu nezamestnanosti, vyvoláva intenzívnejšiu potrebu pracovných miest a čím viac technologická kapacita znásobuje naše schopnosti produkovať, tým väčšmi naberá proces zmeny tempo a dopyt po práci vzrastá. Namiesto toho, aby bol voľný čas rovnomerne rozdelený, je ekonomike doslova

nanútený, čím vytvára väčšiu konkurencie a vedie k zvýšenej nezamestnanosti, širšej expanzii a ešte väčšiemu konkurenčnému tlaku. V konečnom dôsledku **honba za prácou s cieľom získať príjem, ktorý poskytuje, sa stáva nespochybným samoučelným cieľom** tak pre jednotlivca ako aj pre ekonomiku ako celok. Dostali sme sa do štádia, keď to priam bije do očí.

Nová fabrika produkujúca automobily je vysoko vyzdvihovaná, pretože poskytuje nové pracovné miesta. Potrebujeme však vôbec túto novú fabriku? Vari už niet dosť automobiliek? (Podobnosť so Slovenskom čisto náhodná .- pozn. prekladateľa)
Nie sú vari pravidelne zatvárané práve preto, lebo nemajú dostatočný odbyť

Situácia volá po nejakom riešení. Riešenie je však v nedohľadne, pokiaľ 45% rodinných domov je zaťažených hypotékou. Nedá sa vyriešiť, pokiaľ **potreba zarobiť peniaze tak pevne pripútava členov vyspelých ekonomík k ich pracovným miestam**, že nie sú v stave sa buď oň s niekým podeliť, alebo si vziať dlhšie voľno. Nedá sa vyriešiť, pokiaľ **firmy sú nútené stanovovať vysoké ceny v úsilí získať od zákazníkov peniaze, ktoré už nemajú** - peniaze vytvorené ako dlh a dané do obehu počas realizácie investície - peniaze, ktoré spotrebiteľia už minuli, a ktorých značná časť sa vrátila do bánk, alebo bola znovu vydaná ako ďalší dlh. **Celá tá spleť pavučina finančných záväzkov a falošných obmedzení maskuje a zakrýva situáciu masívnej prosperity a skutočného pokroku.** A táto prosperita je silnejšia realita než jej peňažná verzia.

Existujú všetky dôkazy o tom, že ak by domy ľudí boli finančne zabezpečené a ich príjmy adekvátne, privítali by skrátenie pracovnej doby, aby nemuseli toľko hodín pracovať ako teraz. **Zdieľanie pracovných miest sa nerealizuje nie pre chamtivosť tých, čo prácu majú, ale pre ich nízku kúpnu silu a ohromnú hypotekárnu zadlženosť.** Je to **finančný systém, ktorý je plne zodpovedný za nerealizovateľnosť spomínaných opatrení na zníženie nezamestnanosti** a za to, že zamestnaní sú čoraz väčšími závislí od príjmov, takže tých bez práce uvrhnú do "rezervnej armády nezamestnaných", v dôsledku čoho každý ekonomický a technologický pokrok, ktorý vedie k zvyšovaniu nezamestnanosti, je **sprevádzaný výkrikmi "viac práce, viac práce, viac práce"**.

Zhrnutie

Toto sú teda hlavné faktory **nanúteného ekonomického rastu**, ktoré, keď sa pozrieme na ich pôsobenie v praxi, úplne **vyvracajú tvrdenie, že rast je iba odpoveďou na túžby ľudí či už ako spotrebiteľov alebo pracovníkov.** Všetci účastníci ekonomického procesu - pracovníci, spotrebiteľia, podnikatelia, živnostníci a pod. - sú totálne zviazaní práve preto, že vo veci peňazí sa úplne **spoliehajú na ekonomiku, ktorá je mimo akejkoľvek racionálnej či demokratickej kontroly.**

Nízka kúpyschopnosť vytvorená v rámci ekonomiky založenej na zadlženosti je pravidelne sa vynárajúca téma na stránkach tejto knihy. Je dokázateľné, že nesie hlavnú zodpovednosť za to, že sa **ekonomika konštantne spolieha na ustavičný rast, pričom tento rast deformuje smerom k trhu s nízkymi cenami a nízkou kvalitou, podporuje nadmernú obchodnú dopravu a na medzinárodnej aréne neprimerane zvýhodňuje korporácie.** **Nízku kúpyschopnosť je možné maskovať či kompenzovať vysokou úrovňou investícií a rýchlym rastom, úspešným exportom, zvyšovaním zadlženosti spotrebiteľov alebo veľkorysým štátnym deficitom.** Ak však ani jeden z týchto kompenzačných faktorov sa nevyskytuje, ekonomika sa rýchlo stáva neefektívna a ako ukazuje historický prehľad v kapitole 13 a 15, ekonomika musí čeliť úplnému kolapsu. Nízka kúpyschopnosť nepretržite podnecuje tempo rastu, zatiaľ čo stabilita, udržateľnosť a demokratická kontrola ekonomiky sú odsunuté nabok a ignorované.

1. Bank of England. Statistical Release, marec 1995 a 1997.
2. Citované v knihe Richarda Douthwaita. The Growth Illusion. Green Books. 1992.

Preložil Mikuláš Hučko

Michael Rowbotham: Smrteľné zovretie

7. časť

Mýtus konzumnej spoločnosti

V ekonomike je veľa nepravdy a klamu. Azda najväčší z nich je zhrnutý vo výraze "emisija peňažnej zásoby", pretože, ako sme videli, drvivá väčšina peňazí nie je emitovaných. Pochybná sláva druhého miesta náleží termínu "konzumná spoločnosť".

Tvrdia nám, že žijeme v ére konzumizmu. Ľudia na celom svete sú rozdelení na tých, čo si užívajú konzum, a na tých, čo po ňom ustavične túžia. **Aby sa tento nenásytný materiálny apetít v bohatých krajinách upokojil, do obchodov, výkladných skriň a na regále supermarketov bez prestania prúdi tok tovarov: nové modely automobilov, práčok, tlakových hrncov, hifi veží, hračiek a počítačov.** Niektoré z nich sú nové vynálezy, avšak **zväčša ide o nové verzie predošlých produktov.** Mnohé predstavujú výrazné inovácie, sú produktom vysokej technologickej odbornosti a poskytujú nezvratný dôkaz o ekonomickom napredovaní ľudstva.

Okrem toho, že rastie hrubá produkcia, produkty sú ustavične obmieňané. **Nepretržitá obmena dizajnu a modifikácie znamenajú, že každý model je vyrábaný iba pár rokov či dokonca mesiacov, aby čoskoro bol nahradený aktuálnejšou verziou.** Už nikoho neprekvapuje úroveň duplikácie medzi firmami. **Trh u väčšiny tovarov a služieb je úplne presýtený** a ponúka takmer zarážajúci výber najrozličnejších značkových i neznačkových produktov. Nesčíselné množstvo firiem ponúka podobné tovary a služby **s nepatrnými obmenami a zanedbateľnými rozdielmi v dizajne alebo celkovom výzore**, s voľbou imidžu, tvaru, farby, príslušenstva, ktoré sú určené na to, aby urobili dobrý dojem na zákazníka a zaujali ho. **Životnosť mnohých druhov tovarov sa čoraz viac skracuje**, v dôsledku čoho sú pravidelne nahrádzané novšími verziami. **Móda zaručuje nepetržitú zmenu u väčšiny produktov**, zatiaľ čo odvetvia služieb ako sú dodávka, komunikácia a cesty sú stále rýchlejšie, svižnejšie a tvoria čoraz väčšiu časť modernej ekonomiky.

Kombinácia všetkých týchto trendov vytvára predstavu, že všetko sa spravilo pre zákazníka. Ale sú to tie tovary, ktoré ľudia naozaj očakávajú od svojej ekonomiky? **Je tento ustavične sa zrýchľujúci tok nových produktov, stále pohotovejších služieb, technologickej komplikovanosti a nepretržite sa meniaceho dizajnu skutočným odrazom ekonomických túžob ľudí?** Konvenčná ekonomika na to má iba odpoveď, že "predáva sa to, čo chcú ľudia". Nie je vari všetko nasmerované na trh? Vari nie zákazník je na trhu pánom? A nie sú spotrebiteľia ľudia? **Rast trhovej ekonomiky musí byť preto odrazom toho, čo ľudia vo všeobecnosti chcú.** Tento konvenčný ekonomický názor sugeruje už samotný názov "konzumná spoločnosť" naznačujúci, že ekonomika iba reaguje na to, čo ľudia v skutočnosti chcú. **Priemysel zavádza novú technológiu a jednoducho sa usiluje uspokojiť zdanlivo nenásytnú túžbu ľudstva po stále väčšom množstve tovaru.** Je možné, že priemysel podlieha konkurenčnej hystérii zmeny, ale nad tým všetkým stojí spotrebiteľ.

Spotrebiteľ je kráľ, trh je jeho kráľovstvo a tržby sú jeho zbraň. **Ďalší argument** je ten, že ak aj smerovanie ekonomiky k stálemu rastu nie je správne, ak aj množstvo tovarov na trhu je príliš vysoké, či dopady priemyslu na životné prostredie sú zhubné, **v konečnom dôsledku za to treba viniť spotrebiteľov, čiže ľudí ako takých.**

V skutočnosti **nič nemôže byť vzdialenejšie od pravdy.** Finančný systém postavený na zadlženosti nevyhnutne vedie k "spotrebiteľskej" ekonomike, pre ktorú sú typické ustavičné technologické inovácie, rýchly obrat, prudké zmeny a produkty nízkej kvality. Ľudia, či už ako spotrebiteľia alebo pracovníci, bez ohľadu na to, či pracujú manuálne, majú firmu alebo sú na voľnej nohe, sú strhnutí do divokého víru ekonomických zmien.

Spotrebiteľia to majú v rukách asi tak, ako jesenné lístie ovplyvňuje októbrovú búrku. Práve tu **financovanie založené na ustavičnej zadlžovanosti sa prejavuje najdeštruktívnejším spôsobom** a jej dopady sú skutočne ďalekosiahle. Keď sa tri faktory nanúteného ekonomického rastu, o ktorých sme hovorili v 3. kapitole, aplikujú na "konzumnú spoločnosť", pozícia ľudí ako spotrebiteľov i ako pracovníkov sa stane jasná a priehľadná.

Konkuruj, predávaj alebo umri od hladu

V ekonomike, kde ľudia trpia závislosťou na mzde, nadmernou zadlženosťou a chronickou nízkou kúpyschopnosťou, **označovať nepretržitý tok nových mnohonásobne duplicitných tovarov a služieb s ustavične sa meniacim dizajnom za "rozhodnutie spotrebiteľov", nemá nijaké opodstatnenie a je hlbokým omylom.** Nie je to žiadne rozhodnutie spotrebiteľov, ale dravá súťaž firiem. **Nepretržitý tok nových výrobkov s novým dizajnom určite nie je prianím spotrebiteľov. Je to odpoveď priemyslu na finančné podmienky - intenzívnu konkurenciu v oblasti predaja a nízkou kúpyschopnosť.** Tieto podmienky vyvíjajú na ľudí ustavičný tlak, aby sa zubami nechtami držali svojho zamestnania a svojej mzdy, aby stále zarábali, napriek materiálnej hojnosti a potenciálnej možnosti mať viac voľna.

Ked' priemysel ustavične prichádza s novým a novým sortimentom tovarov, **určite to nerobí preto, žeby si to žiadal spotrebiteľ, ale preto, lebo firmy bojujú o svoje prežitie.** Ich pracovná sila si musí vybojovať svoje príjmy **v umelo vyhotenom finančnom prostredí** - umelom preto, lebo sa vyznačuje stálym a chronickým nedostatkom kúpyschopnosti spotrebiteľov. **Produktívna schopnosť modernej ekonomiky vyráža dych, kúpyschopnosť je však ochromená.** Výsledkom je nepretržitý tok priemyselnej produkcie poháňaný potrebou pracovať a získať príjmy.

Nové autá nie sú navrhované preto, aby ponúkli spotrebiteľovi čosi, čo ešte nemá, alebo čo si žiada. **Nové autá sú navrhované s cieľom poskytnúť výrobcovi náskok pred ostatnými konkurentmi vo finančnom prostredí, kde nie všetky autá, ktoré je možné vyrobiť, je možné aj predať a nie všetci pracovníci automobiliek môžu v tejto ekonomike prežiť.**

Nestačí vyrobiť to, čo chce spotrebiteľ; nestačí uspokojiť trh dnes. Navzdory modernej technológii a voľnému času, ktorý ponúka, modlou priemyselného úspechu je kontinuálny trh ponúkajúci kontinuálne zamestnanie. **Priemysel musí bojovať o tržby, aby dokázal pokryť režijné náklady, zatiaľ čo zamestnanci musia bojovať o svoje mzdy, aby boli schopní splácať hypotéky, pričom v celej ekonomike sú tržby permanentne ohrozované bez ohľadu na to, čo sa vyrába.** Všetky firmy majú v tom jasno. **Vedia, že musia robiť zmeny, ktorými ochránia a upevnia svoje neisté miesto na trhu; musia ustavične investovať, meniť a prispôbovať sa, aby prežili.** Nemajú inú možnosť než "držať krok s trhom". Dnes, ako to každý podnikateľ dobre vie, **ak nie ste súčasťou procesu zmeny, dlho sa v ekonomike neudržíte.** Preto sa trh neprestajne mení, preto sa nové i etablované spoločnosti usilujú ochrániť svoj vlastný segment alebo preniknúť do segmentu druhých, alebo získať nejakú výhodu v ekonomike, **kde nikto sa neodváža zastaviť ani na chvíľku zo strachu, že stratí svoj podiel na trhu a ľudia prídu o prácu.** Neúspešnú firmu čaká bankrot, jej pracovníkov postihne nezamestnanosť a stavebné spoločnosti sa zmocnia ich domov.

Preto **nadprodukcia, konkurencia, duplikácie a modifikácie tovarov a služieb nemajú nič spoločné so spotrebiteľským dopytom.** Hybná sila neustálej zmeny, tlak vyrábať a inovovať je od priemyslu. **Nepretržitý tok nových tovarov a služieb je formou priemyselného dopytu.** Hnacou silou tohto nanúteného ekonomického rastu sú ľudia - či už ako majitelia firiem, podnikatelia alebo zamestnanci. **Je to výsledok tlaku vyvíjaného na ľudí ako na pracovníkov, aby sa maximálne usilovali a získali od ľudí ako spotrebiteľov to, čo najviac potrebujú a čoho majú kritický nedostatok - peniaze.** Ľudia ako pracovníci musia zápasiť o svoje príjmy, zatiaľ čo ako spotrebiteľia musia akceptovať prúd zmien, ktoré to so sebou prináša.

Tento nanútený ekonomický rast nielenže nie je výsledkom spotrebiteľského dopytu, ale dokonca aj nákupné zvyklosti spotrebiteľov boli zámerne zmenené tak, aby vyhovovali tomuto prúdu ustavične sa valiacej produkcie. Rozvinuté ekonomiky sveta sa v súčasnosti spoliehajú na **cynickú manipuláciu s ľudskými emóciami prostredníctvom vytvárania imidžu a reklamou.** Výsledok je ten, že spotrebiteľia sú vmanipulovaní do kúpy produktov s marginálnym úžitkom a "módneho" tovaru, ktorého príťažlivosť je dočasná. Aby podnecovali, ale aj

vytvárali nové nákupné zvyklosti a taktiež preto, lebo aj oni sú závislí od práce, aby si zaslúžili plat, **masy tvorivých inteligentných ľudí sa venujú výskumu s cieľom hľadať na trhu nejaké nevyplnené miesto, maličkú škáru, cez ktorú by sa prostredníctvom reklamy dal peniknúť do sveta ľudských túžob a spraviť z neho zdroj príjmov; nejaký produkt alebo službu, ktorá by mohla byť ponúknutá ľuďom, o ktorej síce zatiaľ ani nevedia, že ju potrebujú; nejakú jemnú obmenu produktu, ktorá ho spraví príťažlivejším pre spotrebiteľa; nejaký marketingový trik, ktorý ich sortiment zvýhodní pred konkurenciou. Ani toto však nie je výsledkom spotrebiteľského dopytu - nie je to nič iné ako očividná agresia proti spotrebiteľovi**, ktorý sa stal súčasťou priemyselného procesu slúžiacemu tejto potrebe maximálneho obratu, zamestnanosti a neustáleho rastu.

Samozrejme, finančné štatistiky nás presvedčajú, že odpoveďou je viac práce a že títo kupci s imidžmi, reklamní agenti a marketingoví poradcovia sú životnou miazgou krajiny. Jasné dôkazy svedčiace o materiálnej hojnosti sú ignorované a **verí sa finančným štatistikám svedčiacim o zadlženosti**. To, čo tvrdia, tieto štatistiky, akceptujú nezamestnaní, ktorí sa ocitli v chudobe. Ich poslanstvo prijímajú ako bernú mincu ostatné krajiny a tak ako náš expandujúci priemysel ohrozuje ich trhy, ich priemysel zasa ohrozuje naše trhy. Preto **v hospodársky vyspelom svete napriek superhojnosti spotrebných tovarov, ktoré sú k dispozícii, na prvom mieste politickej agendy stoja investície, ktoré majú zabezpečiť ustavičný rast a vznik pracovných miest**.

Táto neustála **honba za novými produktmi je spätá s obrovským plytvaním**, pretože 80% nových tovarov na trhu jednoducho neuspeje. Okrem toho už len **udržať krok s týmto tempom zmien si vyžaduje obrovské množstvo úsilia, energie a materiálu, v dôsledku čoho dochádza k deštrukcii životného prostredia**, mrhaniu zdrojmi a nezmyselnému plytvaniu ľudským intelektom.

Honba za "lacnotou"

Ustavičný rast hrubej produkcie a neustále hľadanie nových produktov, služieb a zamestnania sú prvým a najočividnejším výsledkom dlhového financovania. **Finančný systém si však rovnako úspešne prevracia charakter tohto rastu**. Jedným z najškodlivejších účinkov finančného systému založeného na zadlženosti je jeho vplyv na kvalitu produkcie. To nás privádza k druhej charakteristike "konzumnej spoločnosti" - **skracujúca sa životnosť a ustavičný pokles kvality produktov**. Ako sme videli, toto je pripisované ľudskej nenásytnej hrabivosti, ktorá sa prejavuje v neustálej túžbe po nových produktoch. Aj tu platí, že **hlavným viníkom tohto stavu je finančný systém založený na zadlžovaní sa**.

Aby sme pochopili, akú úlohu zohráva finančný systém pri tomto poklese doby životnosti, musíme si uvedomiť, že **peniaze hrajú v hospodárstve kľúčovú úlohu ako mechanizmus spätnej väzby**. Hlavnou zásadou priemyslu je, zdá sa, tvrdenie, že "Predáva sa to, čo ľudia chcú". Vezmime však do úvahy, ako chronická nízka kúpyschopnosť ovplyvňuje zákazníkov pri voľbe produktov. **Automaticky a nespravodlivo uprednostňujú tovary lacné, na čo priemysel musí náležite reagovať**.

Každý vie, že v dlhodobej perspektíve je výhodnejšie kúpiť si kvalitný tovar, ktorý dlhšie vydrží než tovar lacný, ktorá zakrátko treba vymeniť za nový. Samozrejme, že by sme mohli produkovať kvalitnejšie výrobky, a sú aj také, ale **týmto sa na trhu nedarí tak, ako lacným**. Prekvapuje to? Naša ekonomika je postavená na finančnom systéme, ktorý zvyšuje ceny a reálne príjmy stláča dole. Samozrejme, že **väčšina spotrebiteľov si nemôže dovoliť kvalitný tovar, ktorý je k dispozícii**; rast zadlženosti svedčí o tom, že sotva si môžu dovoliť aj produkty lacné, ktoré prevažujú!

Ľudia sú neustále nútení kupovať lacnejšie tovary, pretože kvalitnejšie by odčerpali príliš veľkú časť ich príjmu, čiže ich nízku kúpnu silu. **Ľudia nie sú krátkozrakí, ani nevyznávajú spotrebiteľskú etiku uprednostňujúcu lacný hrniec, ktorý o dva roky vymenia za iný model s novým dizajnom**. Ľudia nie sú krátkozrakí - oni si jednoducho nemôžu dovoliť byť ďalekozrakými! Nikto nepovie: "Nuž dobre, hrniec sa pripálil, teraz si môžem kúpiť nový. Už sa neviem dočkať, keď budem v rukách posledný model." Nízka životnosť tovarov nás štvie. Ale **aj keď väčšina ľudí by rada uvažovala v dlhšom časovom horizonte, to, čo si môže dovoliť v čase kúpy, v značnej miere určuje, čo si naozaj kúpi**. Priemysel na túto situáciu odpovedá tým, že **vyrába to, čo sa predáva - tovar nízkej kvality, ktorý si zákazník môže dovoliť, osladený trochu módneho apelu**, aby tak bol kompenzovaný fakt, že poslednému hrncu, ktorý si kúpil, vypršala záruka iba pred pár mesiacmi. Toto však väčšina zákazníkov určite nechce. Kto má dosť peňazí, kúpi si kvalitný hrniec - toto je skutočné rozhodnutie spotrebiteľa.

Vysvetlime si toto tvrdenie, pretože je veľmi vážne. Ba z istého pohľadu je oveľa vážnejšie než celkom jasná záležitosť týkajúca sa špekulatívnej produkcie a ekonomického rastu v honbe za doživotnou zamestnanosťou. Ide o to, že napriek našej schopnosti vyrábať kvalitné výrobky s dlhou životnosťou a napriek tomu, že im zákazníci dávajú prednosť, **priemyselný proces je vďaka monetárnemu defektu odrádzaný od výroby a dodávky takýchto produktov. Lacnejší tovar má prirodzenú výhodu v nižšej cene, ale v ekonomike založenej na zadlženosti sa toto stáva vyloženou a nespravodlivou prednosťou. Nízka cena je v ekonomike založenej na zadlženosti takým lákadlom, že priemysel je nútený sa rozvíjať smerom uprednostňujúcim tovar nižšej kvality.** Spotrebiteľia skrátka nie sú v stave presadiť to, čo naozaj potrebujú a čo by priemysel určite dokázal bez problémov splniť.

Tak je tomu v nespočetných oblastiach, kde sa spotrebiteľ môže "rozhodovať". Výsledky prieskumu ukázali, že **mnoho rokov dochádza k skracovaniu životnosti výrobkov.** Skúse si kúpiť kosačku trávy a pripravte sa na šok. Takýto stroj pod 300 Lstg má plastické šasi, motor z ľahkej zliatiny a je vybavený slabučkými kolesami a krehkým riadením. Keby obchodný manažér výrobcu bol čestný človek, vystríhal by vás, že toto zariadenie nevydrží dlhšie než pár rokov. Napriek tomu existujú staré kosačky na trávu spred vyše päťdesiatich rokov, ktoré ešte dnes spoľahlivo fungujú. Ak sme ich vedeli vyrábať vtedy, prečo to nevieme dnes? Lepšie povedané, prečo to dnes nedoážeme ešte lepšie? Odpoveď znie, že to samozrejme vieme. **Skúste si však kúpiť kosačku na trávu, ktorá by vám vydržala celý život a bez bankového úveru sa nezaobídete.** A tak bez prestania kol dokola vyrábame kosačky, vysávače a hrnce.

Týmto spôsobom si môžeme vziať jeden produkt za druhým a sledovať znižovanie štandardu vyvolané konkurenčným bojom, ktorý je zameraný na dosiahnutie čo najnižších cien. Toto zvlášť platí o každodenne používaných predmetoch v domácnosti. Napríklad **nová generácia elektrických spotrebičov je vyrábaná z lacných a krehkých plastov so skrútkami zo zliatiny.** Keď ich porovnáme so spotrebičmi vyrábanými pred takými dvadsiatimi rokmi, rozdiel je výrazný. Kuchynské nádoby, nábytok, vane, záhradnícke náčinie - dnešné verzie sú šikovné, keď sú nové, ale **viete si ich predstaviť o desať alebo čo i len o päť rokov?** Koľko z nich sa ešte bude používať?

U drahších vecí, ako sú napríklad autá, sa mlčky predpokladá, že všetci ľudia nemôžu mať kvalitné produkty a že nedostatok skutočne dobrých vecí je akosi vpísaný do fyzikálnych zákonov prírody, alebo je zapracovaný do ekonomických zákonov. Vychádza sa z predpokladu, že "nízka kúpyschopnosť", ktorá nedovolí priemernému človeku, aby si kúpil Renaulta alebo Forda, je odrazom nejakého reálneho nedostatku. Peniazom každý verí. **Finančné obmedzenie - v tomto prípade to, čo každý z nás si môže dovoliť - sa považuje za čosi, čo má súvis s nejakým reálnym obmedzením toho, čo môže byť vyrobené.** V skutočnosti tomu tak ani zďaleka nie je, pretože v dlhodobej perspektíve je oveľa drahšie a márnوترatnejšie ustavične vyrábať a vyrábať stále tie isté veci. To je takisto zrejme nepravda aj z krátkodobého pohľadu, pretože **dnes existujú nadbytočné kapacity na výrobu automobilov a pravidelne dochádza k zatvárania automobiliek.** Ak by táto nadbytočná kapacita bola súčasťou priemyselného odvetvia vyrábajúceho autá špičkovej kvality, nadbytok by sa vstrebal a kvalita by vzrástla. To, že tomu tak nie je, je spôsobené nedostatkom financií spotrebiteľov, ktorými by mohli prejavovať svoje preferencie - preferencie, ktoré by priemysel ľahko dokázal uspokojiť.

Samozrejme, že ak by takéto autá mali vydržať tridsať či štyridsať rokov - čo podľa vyjadrenia automobilových konštruktérov je možné, a ako spoločnosti Bentley, MG, Jaguar, Triumph a mnohé ďalšie firmy už dokázali aj v praxi - **v priebehu niekoľkých rokov by sa automobilový priemysel scvrkol azda na jednu štvrtinu svojej súčasnej kapacity, pretože dopyt po nových autách by výrazne klesol.** Reálne by sme sa však mali oveľa lepšie, pretože namiesto pasív na štyroch kolesách by sme mali aktíva. **Toto je možnosť, ktorá je zákazníkovi kvôli finančným procesom odopieraná,** pričom má vážne dopady na voľný čas, spokojnosť pracovníkov a životné prostredie.

Za toto v žiadnom prípade nie je možné viniť priemysel. Komerčný svet musí vyrábať to, čo ľudia kupujú. Ako sme videli, ľudia uprednostňujú lacnejšie tovary, ale táto situácia nie je statická. V ostrom konkurenčnom prostredí vytvorenom finančným systémom, ktorý stojí na zadlženosti, sa **firmy musia ustavične usilovať o zmeny, ktoré by uchránili a upevnili ich miesto na trhu.** Aby prežili, stále sa musia usilovať o zmenu a prispôbovať sa. Dominantným faktorom tohto rozvoja je cena tovarov. Takže financovanie založené na zadlžovaní sa nielenže podporuje lacné tovary nižšej kvality, **ale aj ekonomický rast vedie týmto smerom.** Každá novšia, lacnejšia, rýchlejšia a produktívnejšia metóda ohrozuje a oslabuje existujúce firmy v súťaži o čo najvyšší obrat, pričom tieto spoločnosti, produkty a metódy sú samy zraniteľné pred ďalšou vlnou zmien. **Chronický nedostatok kúpnej sily vnucuje našim ekonomikám cyklus zmien, pre ktoré je charakteristická nízka cena a nie kvalita.**

Masová produkcia pri neférovej výhode

Honba za lacnotou má ohromný dopad na štruktúru priemyslu a na zamestnanosť. Mzdy v každej firme predstavujú významnú nákladovú položku, takže ak sa jej podarí zredukovať mzdové náklady, má veľkú výhodu. "Zlepšené metódy" sa stali synonymom **znižovania nákladov formou zbavovania sa pracovnej sily a kde je to len možné, spoliehaním sa na automatizáciu**. Keď firma môže svoj tovar masovo vyrábať a vo veľkom ho prevážať o pár pencí menej na jednotku než menšia firma, náročnejšia na pracovnú silu, **v takom prípade sú dni malej firmy spočítané, dokonca aj keby jej tovar mal oveľa vyššiu kvalitu**.

To je ďalšie veľmi významné tvrdenie. **Všeobecne sa predpokladá, že úspech firmy na trhu je dôsledkom jej efektívnosti pri poskytovaní toho, čo spotrebiteľia chcú**. Zvykli sme si na úpadok menších firiem a na stále rastúcu dominanciu veľkých firiem. **V skutočnosti finančný systém založený na zadlženosti tým, že cenami vytláča kvalitu a trvanlivosť, poskytuje neférovú výhodu firmám, ktoré sú schopné aplikovať metódy masovej produkcie a znevýhodňuje všetky manuálne vstupy**.

Tým, že veľké firmy používajú najmodernejšiu technológiu podporovanú výskumnými a rozvojovými kapacitami na to, aby ustavične obnovovali sortiment produktov, používali dopravu vo veľkom a zväzovali sa s obrovskými veľkoobchodnými a maloobchodnými sieťami, **majú pri súčasných ekonomických podmienok ohromnú výhodu. Takéto spoločnosti oveľa ľahšie získavajú financie buď vydávaním akcií alebo vo forme veľkých bankových pôžičiek**. Celkovo vzaté, **peniaze zvyhodňujú väčšie firmy**. Výsledkom je to, že v súčasnosti dominujú veľké multinacionálne spoločnosti. **Menšie, regionálnejšie založené firmy alebo spoločnosti využívajúce viac ľudskej práce, sú vytláčané, a to dokonca aj vtedy, keď tovar či služby, ktoré ponúkajú, majú vyššiu kvalitu a viac vychádzajú v ústrety tomu, čo ľudia naozaj chcú**. Najväčšie dôsledky to má pre dopravu a centralizáciu, o čom si niečo povieme v nasledujúcej kapitole.

Trend k centralizácii, znižovaniu nákladov a efektívnosti ustavične vyhadzuje ľudí z práce a vedie ku krachu "neúspešných" firiem. **Toto je ďalší negatívny dopad finančného systému a nedostatočnej kúpnej sily, ktorú spôsobuje**. Kľčovité úsilie o znižovanie nákladov a zavádzanie automatizácie za každú cenu, musí byť na druhej strane vyvažované honbou za pracovnými miestami **bez ohľadu na to, či tieto miesta sú naozaj potrebné na výrobu niečoho a či produkty, ktoré vyrábajú, predstavujú skutočné vylepšenie existujúceho sortimentu**.

Výsledkom je vzájomné predbiehanie sa s katastrofálnymi dôsledkami. **Trend vyrábať čoraz viac a čoraz lacnejšie tovary krátkej životnosti je reakciou na dopyt po pracovných miestach, dokonale uspokojuje smäd po zamestnanosti** v ekonomike, ktorá je schopná produkovať vysokú kvalitu, ale v ktorej distribúcia príjmu je totálne závislá od práce. Dva priame účinky nedostatočnej kúpnej sily sa vzájomne dopĺňajú a určujú ekonomike smer, ktorý je **v rozpore s ozajstným dopytom a so skutočným záujmom ľudí**. Nízka kúpna sila (a) nás núti, aby sme kupovali hlavne tovar nízkej kvality a (b) robí nás totálne závislých od mzdy. Preto sa ako pracovníci totálne spoliehame na produkciu takýchto tovarov biednej kvality, pretože **iba lacné tovary s krátkou životnosťou sú schopné zabezpečiť trvalú zamestnanosť**.

Nikto netvrdí, že automatizácia a masová produkcia sú zlé. Problém je v tom, že tu je **vyvíjaný vytrvalý finančný tlak nútiaci k automatizácii, ustavičnej zmene a lacnote, ktorý tento proces doviedol do extrému, spôsobuje obrovskú nadprodukciu** a vedie k vážnemu poklesu kvality produktov.

Neférová výhoda, ktorej sa teší masová produkcia v ekonomike založenej na zadlženosti ovplyvňuje nielen to, čo ľudia kupujú, ale aj spôsob, akým sú nútení, aby pracovali. **Zamestnanosť sa zabezpečuje produkciou obrovského množstva tovarov nízkej kvality a krátkej životnosti**. To, že ľudia sú prakticky donútení pracovať týmto spôsobom je jasným popretím ich ľudských práv. **Ekonomika by mala rešpektovať aj spôsob, ktorým ľudia dosahujú radosť z práce, najmä keď vezmeme do úvahy, že žijeme vo veku blahobytu**. Okrem toho je to potenciálne konštruktívny faktor, pretože mnoho ľudí by radšej pracovalo v menších nezávislejších firmách a s väčším dôrazom na kvalitu. A toto chce takisto aj zákazník. Ale práve toto náš finančný systém nám odopiera. **Zánik osobného majstrovstva, vytlačenie malej a strednej produkcie kvalitných tovarov a úpadok**

kvalifikovanej práce neovplyvňujú iba kvalitu produktov, ale aj kvalitu života ľudí ako zamestnancov.

Toto je ďalšie vážne tvrdenie. Nielenže to nie je žiadna konzumná spoločnosť, ktorá nedokáže uspokojiť reálne túžby spotrebiteľov, ale je to **ekonomika, ktorá odopiera pracovníkom práva vyrábať to, čo ľudia chcú**. Reálne túžby ľudí ako pracovníkov a ako spotrebiteľov sa zhodujú v oveľa väčšej miere než to umožňuje moderná ekonomika. Jedna z kapitol tejto knihy skúma, ako finančný systém zvrátil produkciu potravín a odchyľil ju od toho, čo farmári poznajú, či aspoň kedysi poznali ako osvedčené poľnohospodárske zvyklosti.

Podporné odvetvia

Úsilie nájsť prácu a intenzívna konkurencia v zápase o tržby vyvolali ďalší charakteristický rys moderného ekonomického rastu, ktorým je náhly vzrast podporných odvetví. Sú to odvetvia, ktoré využívajú jednotlivé firmy na zaistenie konkurenčnej výhody na trhu. **Ked' ich však začnú využívať všetky firmy, výhoda sa anuluje a celkový výsledok je vznik nového odvetvia ponúkajúceho zamestnanosť**, ktoré zvyšuje náklady, ale iba málo pridáva k finálnemu produktu. **Najzrejmším príkladom je reklamný priemysel, kde firmy investujú do reklamy nie preto, aby tým získali, ale aby si udržali svoj podiel na trhu**. To, čo kedysi platilo ako stratégia prinášajúca úspech, **je dnes stratégiou na prežitie**, zatiaľ čo reklamný priemysel prekvitá.

Tento fenomén existuje aj vo svete informačnej technológie. V ekonomike založenej na zadĺženosti má priemysel nenásytnú chuť po akejkoľvek technológii, ktorá môže zvýšiť predaj, zlepšiť produktivitu, znížiť náklady na pracovnú silu alebo akúkoľvek kombináciu týchto možností. Počítače ich ponúkajú všetky, vďaka čomu sa svet práce ženie za ustavičnými inováciami hardvéru a softvéru. Výsledok je ten, že **každá nová generácia počítačov sa stáva nevyhnutnou podmienkou prežitia**. Technológia, ktorá má potenciál pomôcť pri projektovaní a výrobe tovarov; potenciál zefektívňovať dodávky a administratívne práce; potenciál uľahčovať život - **túto technológiu prevzala dlhová ekonomika, skompromitovala ju a premenila na rastúci zdroj zamestnanosti**, ustavične sa zvyšujúcej sa produkcie a stred pozornosti stupňujúcej sa priemyselnej konkurencie.

Piata kapitola opisuje, ako sa z dopravy stalo odvetvie vyostrujúce konkurenciu s **nevyčísliteľne vysokými negatívnymi dopadmi na životné prostredie vyvolanými úsilím firiem exportovať na čoraz vzdialenejšie trhy**. Tým, ako rastie technologická vyspelosť a výrobné kapacity ľudstva, rastie aj dopyt po podporných odvetviach, ktoré zintenzívňujú konkurenciu medzi firmami.

Udržiavanie konfliktu pod kontrolou

Nepretržitá honba za novými tovarmi a službami, uprednostňovanie produktov s nízkou trvanlivosťou a rast podporných odvetví - **ešte úplne nevystihujú plytvanie prácou, ktoré je možné pripísať na vrub financovaniu na báze zadlžovania sa**.

Vytvorením umelo vybičovaného finančného prostredia, podporovaním ekonomického rozvoja, ktorý stojí v protiklade s túžbami a skutočnými záujmami ľudí, požadujúcim splácanie dlhov, ktoré sú v konečnom dôsledku nesplateľné a podnecujúcim dopyt po trvalej práci vykonávanej za mzdu, dlhové financovanie **splodilo napätia a rozdelenia v práci, ktorej charakter je v podstate kooperatívny**. To podnietilo ohromný vzrast byrokracie, ktorá ponúka stále viac pracovných miest.

Pod tlakom intenzívnej konkurencie na trhu firmy - ak chcú prežiť - sú nútené ustavične znižovať náklady, ale aj kvalitu do tej miery, že spotrebiteľ potrebuje ochranu pred tovarmi, ktoré sú také lacné, že až nie sú bezpečné. Musela do toho vstúpiť tretia strana, čiže štát, ktorý ponúka administratívnu a zákonnú ochranu. Je nutné vytvoriť minimálne štandardy a sledovať ich dodržiavanie. **Kontroly, regulácie, návštevy inšpektorátu bezpečnosti práce, hygienika a obchodných zástupcov; všetka tá nesmierna byrokracia je vyvolaná v nezanedbateľnej miere ustavičnou zmenou produktov, nepretržitými zmenami výrobných metód a celkovou nízkou kvalitou v ekonomike, ktorá je nútená iba rásť a rásť, pričom jej prioritou je nízka cena**. Spoločný záujem výrobcu a spotrebiteľa o bezpečné a kvalitné produkty

ustúpil do pozadia a namiesto neho nastúpil **neustály dopyt po zmene a anonymita vzdialenej produkcie**.

Tlak na firmy, ktoré musia presvedčovať ľudí, aby kupovali práve ich značku, vedie k **agresívnym reklamným kampaniam**. Preto moc reklamy v zápase o vyššie tržby musela byť obmedzená založením Úradu pre reklamu (Advertising Standards Authority), ktorý v tejto oblasti stanovuje normy. **Agresívny marketing je teraz brzdený obchodnými normami a často je potrebné regulovať aj import s cieľom zmierniť dopad zahraničného tovaru na domácu ekonomiku**. Zápas o prežitie medzi veľkými firmami si vyžiadaval vytvorenie Protimonopolného úradu. **Tlak na získanie náskoku pred konkurenciou viedol k vzniku priemyselnej špionáže a potom kontrašpionáže**. Dalším prosperujúcim odvetvím ekonomiky je vyrovnávanie sa s environmentálnymi dopadmi núteného ekonomického rastu; čoraz viac pracovných miest neposkytuje iba výroba zariadení proti znečisťovaniu, ale potreba monitorovať, vytvárať legislatívu a regulovať negatívne dopady veľmi zlého manažmentu našich ekonomických aktivít na životné prostredie.

Dalším zdrojom konfliktného manažmentu a ďalšou oblasťou bujnejúcej byrokracie je nezamestnanosť. **Nájsť prácu pre nezamestnaných už neznamená iba sprostredkovať mu kontakt so zamestnávateľmi**. Už to nie je iba administratívna záležitosť. **Vzniklo obrovské byrokratické odvetvie zamerané na vytváranie práce, hľadanie práce, školenie ľudí, aby boli pripravení pracovať, aby vedeli ako si majú podávať žiadosť o prijatie do zamestnania a takisto poradenstvo pre ľudí, aby vedeli sa vysporiadať s tým, že prácu nemajú**. Inštitút ochrany zamestnancov pred prepustením predstavuje ďalšie byrokratické odvetvie, ktoré je priamym výsledkom napätia medzi financovaním deficitu a nutnosťou byť zamestnaný. Ak by ľudia neboli do takej miery odkázaní na prácu na plný úväzok, ak by boli široko akceptované a finančne schodné zdieľanie pracovných miest (job sharing) a fázy nezamestnanosti, moc zamestnávateľov vykorisťovať a takisto potreba ochrany pracovných miest by sa značne znížila.

Celé priemyselné odvetvia vznikli zo sociálneho rozdelenia spôsobeného závislosťou na mzde a na dlhovom financovaní. **Byrokratická administratíva, ktorá udržiava tieto rozdelenia pod kontrolou, je teraz sama významným zdrojom pracovných miest**. Preto **ustavičný rast a mzdové otroctvo v konečnom dôsledku vytvára svoje vlastné potreby a vďaka spoločenskému napätiu a ekonomickému plytvaniu poskytuje zamestnanie**. Značná časť týchto pracovných miest je administratívne spravovaná štátnou byrokraciou a ich náklady sú pokrývané z našich daní. Zvýšené náklady sú však prenášané priamo na ľudí. V posledných rokoch enormne vzrástli tzv. "výdavky na obranu". Ich najzrejmějšíou formou sú položky ako poplašné zariadenia a domáce bezpečnostné systémy. **Ale aj organické potraviny, voda vo fľašiach a vodné filtre, masky proti smogu a opaľovacie krémy s faktorom desať predstavujú výdavky, ktoré vzrástli v miere, ktorá pred takými 30 rokmi bola úplne nepredstaviteľná a aj zbytočná**. Takisto hypotéková ochrana, ochrana zamestnanosti, poisťovníctvo a privátna lekárska starostlivosť sú všetko rozkvitajúce odvetvia ekonomiky. Prostredníctvom týchto výdavkov sa ľudia usilujú **ochrániť sa pred sociálnymi, environmentálnymi a finančnými dopadmi dnešnej brutálnej komerčnej kultúry**.

Tým nechcem povedať, že všetky tieto obranné výdavky sú vo svojej podstate zbytočné. Je zrejmé, že určitý stupeň administratívy a regulácie je potrebný v každej vyspelej ekonomike. Čo však je jasné, je to, že potreba týchto kompenzačných agentúr usilujúcich sa udržiavať konflikt pod kontrolou a obrovské náklady, ktoré si vyžadujú, **je výsledkom dravého a nenásytného ekonomického rozvoja**, za ktorý nesie plnú zodpovednosť dlhové financovanie. A čo je vrchol, bohatý svet, ktorý upiera svoje bohatstvo a prínosy pokroku odvádza preč od svojich obyvateľov, tak kazí svojju ekonomiku, že ju privedie do sveta chudoby.

Dekadentný rast

Mnohí kritici zdôrazňujú, že dôvodom, prečo tento dekadentný rast nemá vplyv na vládnu politiku, je ten, že **politike dominuje modla moderného ekonomického myslenia**, Hrubý domáci produkt. James Goldsmith píše o veľkom omyle, ak sa pokrok stotožňuje s ustavičným rastom HDP;

Hrubý domáci produkt je oficiálny index na zistenie prosperity. **HDP však meria iba aktivitu**.

Nemeria ani prosperitu, ani blahobyť. Ak napríklad dôjde k nejakej kalamite ako je hurikán alebo zemetrasenie, okamžitým výsledkom je rast HDP, pretože v dôsledku odstraňovania škôd vzrástla ekonomická aktivita... **HDP nie je kvalitatívny ukazovateľ, ale iba ukazovateľ aktivity bez ohľadu na to, či je dobrá alebo škodlivá**. A naše plány sa tomuto prispôsobujú... Ignoruje sa skutočnosť, že rast je dosahovaný za cenu podrývania spoločenskej

stability... Nepočujeme nič iné ako to, že ak sa nám podarí zvýšiť rast HDP o jedno alebo jeden a pol percenta, všetko bude v poriadku. Vo Veľkej Británii napriek rastu tohto ukazovateľa v rokoch 1961 a 1991 o 97% počet ľudí žijúcich v chudobe sa zvýšil z 5,3 milióna na 11,4 milióna.³

Problém stotožňovania pokroku s rastom HDP spočíva v tom, že **náklady vynakladané na udržiavanie konfliktu pod kontrolou ako aj všetky obranné náklady sú vykazované ako prínosy k HDP**. Takto sú vnímané ako progres, aj keď v skutočnosti národné bohatstvo odčerpávajú a mali by byť vykazované ako negatíva. Nutnosť kontrolovať, či syr je vyrobený v súlade so všetkými bezpečnostnými opatreniami, nutnosť vyplňať všetky formuláre, či financovať rastúcu kontrolu nezávadnosti potravín **nie je nijaký pokrok, je to problém - prejav ekonomického a spoločenského úpadku**. Syry sa vyrábali celé stáročia a až donedávna sa často vyrábali vo veľkom bez toho, žeby otrava potravinami predstavovala osobitný problém. **Problémom sa stala až zavedením prehnane veľkej nadmernej excesívnej masovej produkcie za použitia moderných metód znižovania nákladov vyvinutých v priebehu posledných troch desaťročí**. Mnoho agentúr udržiavajúcich konflikt pod kontrolou samé osebe nič neprodukuje; ich potrebnosť je priamym výsledkom ekonomiky, ktorá nielenže nedokáže odpovedať spotrebiteľovi na jeho požiadavky, ale úplne ignoruje jeho bezpečnosť.

Boli urobené pokusy tento "úpadok" kvantifikovať. Ekonomovia Nordhaus a Tobin³ vypracovali širší ukazovateľ pokroku než HDP, ktorý nazvali "*Miera ekonomického blahobytu*" (M.E.W. - Measure of Economic Welfare). **Zistili, že nikým nespochybňované sledovanie rastu HDP začínalo prinášať čoraz menšie a menšie prínosy**. V skutočnosti životná úroveň klesala. V Spojených štátoch ukazovateľ M.E.W. dosiahol maximum v roku 1969, potom zotrval zhruba na tej istej úrovni až do roku 1980, kedy postupne jeho hodnota začala vytrvalo klesať. K tomu procesu došlo napriek tomu, že HDP vzrástlo o 30% a spotreba fosílnych palív o 17%. Takéto analýzy pomáhajú potvrdzovať podozrenie, že ekonomický pokrok, tak ako je vykazovaný a meraný ukazovateľom HDP, je pohltený požiadavkami, ktoré vytvára. Herman Daly, ktorý takisto šudoval túto oblasť, prišiel k záveru:

Pokrok vykazovaný konvenčnými národnými účtami... je obyčajný mýtus, ktorý sa vyparí v okamihu, keď sa nahradí ukazovateľom merania skutočného blahobytu.⁴

Ekonomický cyklus

Finančný systém nás nielenže tlačí po nezdravej, konfliktmi nabitej a kontraproduktívnej ceste, ale spôsobuje aj ďalšie útrapy **produkovaním úplne zbytočných ekonomických depresí a konjunktúry**. Aj keď sa to nazýva "ekonomický cyklus", **jeho pôvod, forma a účinok je vyslovene finančný**. Svet sa nemení. **Potreby ľudí zostávajú relatívne konštantné a ich realistické túžby sa nemenia z ničoho nič**. Avšak **každú krajinu, ba prakticky celý svet sužujú ohromné finančné výkyvy, pri ktorých dochádza po horúčkovitej ekonomickej aktivite prichádza rovnako dramatický pokles**. Nútený ekonomický rast sa strieda s nútenou ekonomickou depresiou. Naše ekonomiky sú neschopné udržať si stabilnú úroveň investícií či stabilnú úroveň spotreby.

Úlohu, ktorú pri tom zohráva finančný systém, najlepšie pochopíme, keď preskúmame model a účinok priemyselného investovania. **Mnoho firiem si požičiava peniaze na investície, čo je významný zdroj peňazí v hospodárstve ako aj nových pracovných miest**. Veľký ekonomický význam má však časová štruktúra takejto investície.

Keď si firma požičia peniaze, ktoré potom investuje, ešte skôr než sa na trh dostanú jej produkty a služby, distribuuje platy a mzdy. **Tento časový sklz má kritický význam**. V priebehu investičnej fázy **celkový objem príjmov v hospodárstve vzrastie, aj keď na trhu ešte nie je nijaký tovar**. Táto distribúcia dodatočných peňazí kompenzuje nedostatočnú kúpnu silu v danej časovej fáze a **ekonomika dostáva impulz na zvýšenie spotrebiteľského dopytu**. Tržby stúpajú a hospodárska dôvera s ňou.

Keď sa však nové produkty konečne dostanú na trh, **ich ceny budú stanovené v takej výške, aby umožnili firme splatiť jej dlhy**. Firma už nedistribuuje nijaké ďalšie peniaze okrem miezd a

platov, pritom sa však usiluje postupne získať naspäť peniaze, ktoré v investičnej fáze vyplatila. Spotrebiteľia však tieto peniaze už nemajú! **Nielenže boli utratené, niektoré boli vrátené bankám ako splátky hypoték alebo úverov iných firiem a preto už viac nie sú k dispozícii bez toho, žeby nebolo potrebné brať ďalšie úvery.** Avšak firma, ktorá investovala, musí celú sumu získať naspäť a splatiť ju. Keďže však musí zaplatiť aj s úrokmi, firma musí zaplatiť viac, než si požičala. **Z hľadiska distribúcie kúpnej sily firma prestala byť súčasťou riešenia a stala sa súčasťou problému.** Ba problém je ešte vyostrenejší, viac tovaru si navzájom konkuruje a vyššia je celková zadlženosť. Toto však v ranej fáze ekonomickej konjunktúry ešte nie je viditeľné. Počiatočná investícia zvýšila kúpnu silu v hospodárstve, zvýšil sa dopyt a aj ostatné formy začali investovať.

Peniaze, ktoré si ostatné firmy požičiavajú a púšťajú do ekonomiky ešte pred vlastnou produkciou opäť pomôžu zakryť situáciu a kompenzovať nedostatočnú kúpnu silu. Keď sa však tieto tovary dostanú na trh za ceny stanovené tak, aby pokryli investičné náklady, vyvstane hrozba, že pokiaľ ešte viac firiem nebude investovať, problém nedostatočnej kúpnej sily sa prehĺbi. **Čoskoro sa ekonomika spolieha na ustavične rastúce množstvo investujúcich firiem a aj keď hospodárstvo budí dojem prosperity, zadlženosť sa zvyšuje.** Preto **ekonomika musí rásť ešte rýchlejšie, investícií musí stále pribúdať.** Priemyselná aktivita sa zintenzívňuje, nové investície kompenzujú nedostatok kúpnej sily, rastie dôvera spotrebiteľov, ktorí si stále viac požičiavajú.

Niektorí musia podľahnúť. **Bud' sa začne zadrhávať investičná činnosť alebo začne chýbať kvalifikovaná pracovná sila, alebo plánované tržby sa v konkurenčnom prostredí nepodarí dosiahnuť.** Niekedy narastú ceny, zahraničný tovar zlikviduje domácu produkciu alebo nastane kritický nedostatok surovín. Niekedy záplava nového tovaru jednoducho nenájde svoje umiestnenie na trhu. **Nakoniec investičné tempo začne poľavovať a zadlženosť ho dohoní.** Obyčajne dôjde k cenovej inflácii. Úrokové miery prudko vyskočia, úverové splátky sa vďaka tomu zvýšia, takže kúpna sila opäť oslabne. Dopyt klesne, plánované tržby sa nenaplnia a začne recesia. **A tak po konjunktúre prichádza depresia, a to v ekonomike, ktorá iba pred niekoľkými týždňami sa viedla na vlnu aktivity a prosperity.**

Nie je to iba matematika úrokmi zaťaženého dlhu, ktorá robí stabilitu nemožnou. Praktické účinky financovania na báze zadlžovania sa vedú k tomu, že konjunktúra a depresie sú nevyhnutné. Keď sa etablovaná firma cíti ohrozená novou spoločnosťou, ktorá nedávno investovala a vyrába lepšie, lacnejšie alebo príťažlivejšie produkty, musí nejako odpovedať. Tou **odpoveďou sú investície do budúcnosti firmy.** Keď sa produkty vďaka automatizácii vyrábajú efektívnejšie, v ekonomike vznikne dopyt po väčšom množstve pracovných miest. **Viac pracovných miest vytvára viac tovaru, ktoré znovu ohrozujú existujúce produkty a tak narastá konkurencia.** Čím úspešnejšie firmy investujú, tým viac musí zvyšná časť ekonomiky odpovedať, jednak na obranu a na kompenzáciu poskytovaním by supplying pracovných miest.

Práve tak ako konjunktúra aj depresia nabera tempo a je jasné, prečo. **Väčšina pôžičiek zo strany spotrebiteľov bola vzatá v čase konjunktúry na vlnu dôvery.** Keď nastane recesia, spotrebiteľia sú opatrnejší. Bez podpory bud' nových investícií alebo spotrebiteľských úverov sa **začne prejavovať nedostatočná kúpna schopnosť, dopyt začne klesať a firmy sa začínú topiť.** Keď firma skrachuje, ľudia sú prepúšťaní z práce, požičiavanie spotrebiteľov a priemyselné investície ešte viac klesnú, čo má za následok ešte nižší dopyt. **Celá ekonomika je ohrozená pádom tržieb a zadlženosťou.** Tu musí **zakročiť vláda s veľkým rozpočtovým deficitom a výrazným nárastom štátneho dlhu,** vďaka čomu ekonomika sa nejako prekulhá až kým znova nenastane obdobie priaznivej investičnej klímy a spotrebiteľskej dôvery. Potom môžeme začať odznova. Snehová guľa zmeny sa znovu začne guľať a ďalší ekonomický cyklus sa začne rozbiehať.

Politici, ekonómovia a centrálni bankári sa zúfalo usilujú naplánovať kurz tak, aby sa predišlo extrémom konjunktúry a depresie a regulujú zásobu peňazí manipulovaním s úrokovými sadzbami. **Keďže však ekonomika založená takmer úplne na peniazoch vytvorených ako dlh, je vo svojej podstate insolventná a nestabilná, ich úspech je v najlepšom prípade čiastkový.**

Dopady na priemysel

Tak ako priemysel, aj spotrebiteľ je úplne vydaný napospas depresiám a konjunktúram ekonomickeho cyklu. **Firmy sú bezmocné voči pôsobeniu finančného systému.** Okrem toho, že ich prežitie je závislé od tržieb, musia nakupovať vnútri dlhovej ekonomiky. Aj priemysel je spotrebiteľom tovarov a ceny zvýšené o dlhy postihujú firmy práve tak ako spotrebiteľov. Okrem toho mnoho priemyselných odvetví má veľké finančné záväzky.

Okrem bankových pôžičiek **väčšina priemyselných odvetví nesie záťaž vydaných akcií, ktoré sú takisto jednou formou dlhu.** Cena týchto akcií a ich hodnota musí byť udržaná. **Mnoho spoločností je solventných iba dovtedy, kým hodnota ich akcií je nad určitou hodnotou.** Takisto keď spoločnosť v budúcnosti bude chcieť získať peniaze formou upísania akcií, kritický význam bude mať hodnota jej akcií na burze. Preto z týchto akcií musí platiť dostatočné dividendy.

V tomto zmysle majú akcie dlhovou štruktúru; **peniaze sa získavajú predajom akcií a dividendy sú určitou formou splátky úrokov.** Preto vyplácanie dividend prispieva k zvyšovaniu cien rovnakým spôsobom ako požičiavanie od bánk. Hoci spoločnosť má určitú voľnosť pri stanovovaní výšky svojich dividend, dôsledkom príliš nízkej dividendy je pokles hodnoty akcií.

Okrem svojich finančných záväzkov spoločnosti sú nútené prispôbovať sa, ustavične študovať produkty konkurencie, **ustavične rozširovať svoje trhy** a udržiavať v rovnováhe svoje zvyčajne malé ziskové marže s vysokými réžiami. **Musia nielenže bojovať o prežitie v oblasti tržieb, ale takisto si všímať dravé firmy, ktoré by ich mohli pohltiť.** Samotné predátorské firmy sa často správajú tak, ako sa správajú, iba kvôli tomu, aby prežili a sú nútené získavať malé firmy s cieľom, aby takto samy rástli a ochránili sa pred prevzatím zo strany ešte väčších firiem. **Všetky tieto faktory každé odvetvie posúvajú do roly servilnej podriadenosti finančným a ekonomickým trendom.**

Preložil Mikuláš Hučko

Bernard Lietaer: Budoucnost peněz

Důsledky úroku

Negativní dopady úroků na půjčky, jež vytvářejí peníze, jsou ze všech čtyř rysů nejméně pochopené. Nicméně důsledky úroku na společnost jsou pronikavé a mocné. Proto si zasluhují podrobnější zkoumání. Způsob, jakým je úrok zabudován do peněžního systému, má **tři dopady**:

Důsledky úroku

- 1 Úrok nepřímo povzbuzuje systematickou soutěživost mezi účastníky v systému.
- 2 Úrok pořád podněcuje potřebu stálého růstu, dokonce i když při něm skutečná životní úroveň stagnuje.
- 3 Úrok koncentruje bohatství zdaňováním velké většiny ve prospěch malé menšiny.

Každý z těchto bodů si podrobněji probereme.

1) Povzbuzování soutěživosti

Historika z Austrálie objasňuje způsob, jakým je úrok vetkaný do naší peněžní tkaniny a jak podněcuje soutěživost mezi uživateli této měny.

Jedenácté kolo

Za onoho času v malé vesnici v pusté buši měli lidé ve zvyku při všech svých transakcích provozovat výměnný obchod. Každý den, kdy se konaly trhy, lidé chodili kolem dokola s kuřaty, vejci, šunkou a chlebem a dlouho mezi sebou vyjednávali, dokud nevyměnili, co potřebovali. V klíčových obdobích roku jako byla žatva nebo v případě, že třeba něčí stodola potřebovala po bouřce větší opravu, si lidé si vzpomněli na starou tradici vzájemné pomoci, kterou s sebou přinesli ze své staré země. Věděli, že když oni budou někdy mít problém, ostatní jim to oplátí.

Jednoho dne šel kolem trhu cizinec v lesklých černých botách a elegantním bílém klobouku a s cynickým úsměvem sledoval okolní dění. Když viděl farmáře, který shání šest kuřat, která chtěl vyměnit za velkou šunku, nemohl se zdržet smíchu. "Chudáci," řekl, "jsou tak primitivní." Zaslýchla to farmářova žena a zeptala se ho: "Myslíte si, že byste to s těmi kuřaty dokázal lépe?" - "S kuřaty ne," odpověděl cizinec. "Ale dalo by se předejít všem těm zmatkům." - "Skutečně? A jak?" zeptala se žena. "Vidíte tamhleten strom?" odpověděl cizinec. "Nuže, půjdu k němu a budu čekat, až mi někdo z vás přinese velkou kravskou kůži. Pak ke mně pošlete všechny rodiny. Já jim vysvětlím lepší způsob."

A tak se i stalo. Vzal kravskou kůži, vyřezal z ní perfektní kožené plátky a na každý z nich vytiskl malou půvabnou značku. Pak každé rodině rozdal deset plátek a vysvětlil jim, že každý z nich má hodnotu jednoho kuřete. "Teď můžete obchodovat a smlouvat s těmito plátky namísto těžkopádných kuřat," vysvětlil jim. Dávalo to smysl. Člověk v černých botách a bílém klobouku na každého udělal dojem.

"A abych nezapomněl," dodal, když už si každá rodina převzala svých deset plátek. "Za rok se vrátím, sednu si pod ten samý strom a budu od vás chtít, abyste mi přinesli zpátky 11 plátek. Ten jedenáctý plátek bude mou odměnou za úlevu, kterou jsem do vašich životů přinesl. "Odkud však získáme ten jedenáctý plátek?" zeptal se farmář s šesti kuřaty. "Uvidíte," řekl muž s uklidňujícím úsměvem.

K čemu potom muselo dojít? Samozřejmě za předpokladu, že populace i její roční produkce zůstaly během následujícího roku stejné? Pamatujte, že jedenáctý plátek nikdy nebyl vytvořen. Jedna z jedenácti rodin však bude muset přijít o všechny své plátky - dokonce i v případě, že by každý hospodařil stejně dobře - aby mohly jedenáctý plátek poskytnout deseti ostatním rodinám.

Když potom bouře ohrožovala úrodu jedné z rodin, lidé byli už méně velkorysí a neměli již takovou chuť pomáhat při sklizni předtím, než udeří pohroma. Zatímco na tržnici bylo mnohem výhodnější vyměňovat plátky místo kuřat, nezamýšleným efektem nové hry byla vzrůstající neochota spontánně si pomáhat, což bylo dříve na vesnici běžnou věcí. Místo toho nová peněžní hra vytvářela systematický spodní protiproud vzájemné konkurence mezi všemi účastníky.

Tímto způsobem staví dnešní peněžní systém jednotlivé účastníky ekonomického života proti sobě. Tato historka objasňuje roli úroku - jedenáctého plátku - při procesu tvorby peněz a jeho vlivu na účastníky.

Když banka tvoří peníze tím, že vám poskytne hypotéční půjčku ve výšce 100 000 liber, vytvoří jen jistinu, a to v momentu, kdy ji připíše na váš účet. Ona však očekává, že jí za zhruba dvacet let vrátíte 200 000 liber. Když to neuděláte, přijdete o svůj dům. **Vaše banka nevytváří úrok; ona vás posílá do světa, abyste tam bojovali proti všem ve snaze přinést zpátky dalších 100 000 liber.** Protože všechny banky dělají přesně to samé, systém vyžaduje, aby někteří účastníci zkrachovali a tím vám poskytli zbývajících 100 000 liber. Jednoduše řečeno, když vrátíte úroky ze své půjčky, používáte jistinu někoho jiného.

Jinými slovy, trik vytvářející nedostatek, jenž je nevyhnutelný pro fungování systému, který tvoří peníze na základě bankovního dluhu, lidi nutí, aby mezi sebou soutěžili o peníze, které nebyly vytvořeny, a když se jim to nepodaří, trestá je bankrotem.

Právě to je jedním z důvodů, proč rozhodnutí centrálních bank o výšce úrokové míry tak přitahuje naši pozornost. **Mezi negativní dopady zvýšené úrokové míry patří nárůst bankrotů v blízké budoucnosti.** To nás vrací zpátky do dob, kdy velekněží rozhodovali, zda budou bohové spokojeni s obětí jen jediného kozla - nebo místo toho budou vyžadovat oběť prvorozeného syna. Když si banka ověřuje vaši úvěruschopnost, ve skutečnosti si ověřuje, zda jste schopni soutěžit a vyhrát v zápase proti ostatním hráčům, tj. vaši schopnost vybojovat od nich něco, co nikdy nebylo vytvořeno.

Stručně řečeno, **současný peněžní systém nás nutí, abychom se kolektivně zadlužovali a soutěžili s ostatními v komunitě právě o získání prostředků potřebných na provádění vzájemných ekonomických směn.** Není divu, že "svět je tvrdý" a že Darwinovo pozorování "přežití nejschopnějších" bylo jako pravdivé ochotně přijato nejen Anglii 18. století, ale i jinými společnostmi, které nekriticky akceptovaly výchozí filozofii peněžního systému, který navrhly a který takto funguje. Naštěstí dneska máme víc než dost důkazů podporujících interpretaci "světa přírody", který zdaleka není tak krutý (viz poznámka).

2) Potřeba nekonečného růstu

Hlavním zjednodušujícím předpokladem "jedenáctého plátku" je to, že všechno zůstane stejné až do příštího roku. Ve skutečnosti nežijeme ve světě nulového růstu populace, produkce ani peněžní zásoby. V reálném světě existuje růst ve všech těchto proměnných a peněžní systém si již předem přivlastňuje první komponent tohoto růstu na placení úroků.

Co je "přirozené" - konkurence anebo spolupráce? Profesor biosociologie Imaniši z univerzity v Kjótu odhalil, že darwinovská představa přírody jako boje o život vůbec nebere v úvahu velké množství mnohem častějších případů koevoluce, symbiózy, společného rozvoje a harmonické koexistence, které ve všech oblastech evoluce převažují. Dokonce naše vlastní těla by dlouho nedokázala přežít bez symbiotické spolupráce miliard mikroorganismů například v našem zažívacím traktu. Evoluční biologka Elisabet Sahtourisová zdůrazňuje, že toto převážně soutěživé chování je charakteristické pro mladé druhy během jejich prvních výpadů do okolního světa. Na rozdíl od nich je ve zralých systémech (jako jsou například staré stromy) konkurence (například při získání přístupu k světlu) vyvážena intenzivní kooperací mezi druhy. Druhy, které se nenaučí kooperovat s ostatními druhy, na nichž jsou vzájemně závislé, vyhynou.

Náš současný peněžní systém je jednostranně zaměřený na konkurenční chování. Z tohoto důvodu jsou potřebné komplementární měnové systémy (o nichž píšeme v další části knihy), které by vyvažovaly tuto tendenci tím, že by odměňovaly kooperaci.

V reálném světě je dynamika tohoto procesu mnohem nepřehlednější než v příběhu o jedenáctém plátku. Nicméně i zde je jasné, že **donekonečna rostoucí úroky z úroků jsou v materiálním světě matematicky nemožné** (viz poznámka). Z tohoto dynamického pohledu je peněžní systém začarovaným kruhem, který vyžaduje stálý ekonomický růst, dokonce i když při něm reálná životní úroveň stagnuje. **Úroková míra určuje, jaká musí být průměrná úroveň růstu, abychom zůstali na stejném místě.** Tato potřeba ustavičného růstu je dalším faktem, který v moderních společnostech považujeme za cosi samozřejmého a který obyčejně nedáváme do souvislosti s úrokem ani s naším peněžním systémem.

3) Efekt koncentrace bohatství

Třetím systematickým důsledkem úroku na společnost je nepřetržitý přesun bohatství od velké většiny k malé menšině. Nejbohatší lidé a organizace vlastní většinu aktiv, z nichž plynou úroky. Dostávají nepřetržitou rentu od všech, kteří si potřebují půjčit, aby obdrželi potřebný směnný prostředek. Nejlepší studie o transferu bohatství prostřednictvím úroků mezi jednotlivými sociálními skupinami byla provedena v Německu v roce 1982, kdy úroková míra představovala 5,5%. Všichni Němci byly začleněni do deseti příjmových kategorií po 2,5 milionu domácností. Během jednoho roku transfery mezi těmito deseti skupinami zahrnovaly 270 miliard DM v platbách přijatých a vyplacených úroků. Následující graf jasně ukazuje netto efekt ve formě čistých úrokových transferů (získaný úrok mínus placený úrok) u každé z těchto deseti kategorií domácností (viz obr. 2.1).

K nejvyšším transferům úroků docházelo ze střední třídy (kategorie 3 až 8), z níž každá kategorie převedla zhruba 5 miliard DM do nejvyšší kategorie domácností (kategorie 10). Dokonce i domácnosti z nejnižší kategorie převedly do nejvyšší kategorie 1,8 miliard úroků za rok. Výsledkem je, že nejbohatších 10% domácností během jediného roku získalo na úrocích od zbytku společnosti 34,2 miliardy DM.

Tento graf jasně ukazuje systematický převod, k němuž dochází ze spodních 80% populace k vrchním 10%. Tento převod byl způsoben výlučně používaným peněžním systémem a vůbec nezávisel na chytrosti či pilnosti účastníků - klasický argument ospravedlňující velké rozdíly v příjmech.

Josefův haléf anebo nereálná matematika úroků z úroků Neomezeně rostoucí úroky z úroků jsou v reálném světě matematickou nemožností. Například jeden haléf investovaný svatým Josefem při Kristově narození by při čtyřprocentním složitém úroku do roku 1749 dosáhl hodnotu zlaté koule o velikosti zeměkoule. Do roku 1990 by rostl dále a dosáhl hodnoty 8 190 zlatých koulí hmotnosti zeměkoule. Při pětiprocentním úroku by se za tuto sumu dalo koupit 134 miliard zlatých koulí o hmotnosti zeměkoule!

Finanční bohatství je vlastně akumulací příjmu v průběhu delšího času. Konečným výsledkem je prohloubení nerovnováhy v distribuci bohatství. Například "nejvyšší 1 procento Američanů je bohatší než spodních 92 procent dohromady". Tento proces koncentrace pokračuje na všech úrovních. Aktiva nepatrné skupiny nejbohatších 500 rodin ve Spojených státech se v období let 1983-1989 zvýšila z 2,5 na 5 tisíc miliard USD.

Globálně 447 miliardářů světa nashromáždilo finanční aktiva větší než celkový roční příjem více než poloviny světové populace. Nejbohatší tři miliardáři světa nyní vlastní víc bohatství než činí HDP 48 nejchudších zemí světa dohromady.

Byla to starost o sociální spravedlnost a stabilitu, která dříve motivovala všechna tři velká náboženství - judaismus, křesťanství a islám -, aby jednomyslně zakazovala praxi požadování úroků? Je zajímavé, že když se úroky staly oficiálně legální, téměř všechny země cítily potřebu vytvořit systém redistribuce příjmu s cílem alespoň částečně vyvážit tento proces. Některé z nich, jako je systém sociálních podpor a progresivního zdaňování, jsou čím dál tím víc kritizovány za svou neefektivnost. Je to vina příliš účinného peněžního systému anebo neefektivního systému přerozdělování? Anebo obou?

Co dál?

Tři vedlejší efekty úroku - soutěživost, potřeba ustavičného růstu a koncentrace bohatství - jsou skryté motory, které nás přivedly do průmyslové revoluce a průmyslového věku. To nejlepší i to nejhorší, co moderní věk dosáhl, je proto možné nepřímou přisuzovat těmto skrytým účinkům úroku - zdánlivě banálnímu rysu našeho oficiálně panujícího peněžního systému.

Existuje rostoucí shoda v tom, že průmyslový věk umírá. Začali jsme se plavit na nezmapovaných vodách informačního věku. **Je zajímavé, že nové peněžní experimenty začaly kvést v desítkách zemí na celém světě bez povšimnutí hlavních médií a akademických kruhů.** Podle mého názoru tyto inovace nabízejí realistické možnosti pro postupné korekce excesů a nevyváženosti nynějšího systému bez revoluce či násilí. Co je ještě důležitější, tyto nové komplementární měny, které fungují ve volení s dominantním peněžním systémem, vytvářejí nové bohatství - finanční i společenské. Není náhoda, že tyto nové měny nemají žádnou z výše popsaných čtyř typických vlastností národních měn. Například neobsahují úrok.

Stojí za to pripomenout, co řekl John F. Kennedy: "**Ti, kteří znemožňují mírovou revoluci, způsobují, že bude nevyhnutelná násilná revoluce.**"

Marián Tkáč : Budúcnosť peňazí - recenzia

Marián Tkáč je bývalý viceguvernér Národnej banky Slovenska.

Budúcnosť peňazí aj nás

Na našom biednom knižnom trhu objavila sa zaujímavá kniha, Bernard Lietaer, bývalý centrálny bankovník, dnes univerzitný profesor a expert z Belgicka, napísal odvážnu, intelektuálne provokujúcu, inšpiratívnu **BUDÚCNOSŤ PEŇAZÍ**. Ide a nejde v nej "len" o peniaze. Je to kniha o kultúrnych, ekonomických, politických a sociálnych dopadoch terajšieho peňažného systému. Knihu vydal osvedčený košický prekladateľ a vydavateľ "provokujúcich" či "nekonvenčných" kníh Mikuláš Hučko vo svojom vydavateľstve Paradigma.Sk. Jedinečnosť knihy je v tom, že je, ako o chvíľku uvidíme, aj návrhom riešení, ktoré by napravili to, čím trpí celý svet – akútnym nedostatkom peňazí.

Čakajú nás štyri kľúčové trendy, ktoré sa v nasledujúcich dvadsiatich rokoch prepoja:

1. zmena klímy a strata biodiverzity,
2. bezprecedentný rast počtu starých ľudí, zjednodušene "veková vlna",
3. peňažná nestabilita a
4. informačná revolúcia.

Všetky tieto trendy by mali vyvrcholiť v roku 2020.

Ide o všeobecne známy fakt: ľadová plocha v Antarktíde ustupuje rýchlosťou viac ako jeden kilometer za rok a keď sa úplne roztopí, morská hladina sa zvýši zhruba o päť metrov, čo by viedlo k zaplaveniu mnohých pobreží na celom svete a mnoho prístavných miest by sa premenilo na močiare. V nasledujúci dvadsiatich rokoch stratí svet 30 až 70 percent biodiverzity, teda druhov živočíchov na planéte. Frekvencia veľkých prírodných katastrof, z ktorých jednu zažili toť aj naše Vysoké Tatry, takže týka sa to všetko aj nás, je dnes trojnásobne vyššia ako bola v 60. rokoch 20. storočia. V súčasnosti umiera následkom prírodných katastrof viac ľudí, ako vo všetkých vojnách a občianskych nepokojoch dohromady. Lietaer dôvodí, že to súvisí s tým, že **finančné trhy sa zameriavajú na najbližší kvartál** a keby daktorý výkonný riaditeľ dajakej korporácie chcel presadzovať dlhodobjšie priority na úkor kvartálneho zisku, musel by baliť kufre. A my si len môžeme domyslieť, kde sú príčiny neochoty USA podpísať sa pod kjótske dokumenty o znižovaní emisie plynov...

Ďalej: po celých 99 % doby existencie človeka na tejto Zemi bola priemerná dĺžka jeho života 18 rokov. Dnes dosahuje priemerný vek u žien 80 rokov a u mužov 76 rokov. Dôchodkový systém sveta, založený na dôchodkovom veku 65 rokov, bol konštruovaný v časoch, keď priemerný ľudský život trval 48 rokov. OSN odhaduje, že do roku 2050 sa počet ľudí starších ako 65 rokov zvýši zo 400 miliónov na 1,3 miliardy. Storočných bude viac ako 2,2 miliónov, dnes ich je 135 tisíc. Autor sa pýta, ako zabezpečiť ľuďom v rokoch peniaze v objeme zodpovedajúcom ich dlhovekosti.

Aj ďalšie dva trendy – informačná revolúcia a peňažná nestabilita – súvisia s peniazmi. Dnes je na svete najmenej 700 miliónov ľudí, ktorí sú schopní pracovať, no sú bez práce. Vďaka informatizácii sa 500 najväčším korporáciám sveta v priebehu uplynulých 20 rokov podarilo zvýšiť produkciu a tržby o 700 %, zatiaľ čo počty ich pracovníkov sa znížili. Ekonomický rast bez zamestnanosti je holým faktom. Ľudia sa stávajú nepotrebnými a autora otáčka znie: "Ako zabezpečiť živobytie ďalším miliardám ľudí, keď naše technológie umožňujú rast ekonomiky i bez rastu zamestnanosti?"

Peniaze, resp. ich nedostatok, sú, zdá sa, hlavnou príčinou našich súčasných ťažkostí. Peniaze dnešného typu vznikli v predviktoriánskom Anglicku...

... kedy si ľudia nerobili starosti so znečisťovaním životného prostredia, nedbali o skleníkový efekt, ani o preľudnenie, podporoval sa nacionalizmus, konkurencia, nekonečný rast a kolonizácia. Na

týchto hodnotách sú založené peňažné a bankové systémy, ktoré sme zdedili. Peniaze, ktoré dnes vydávajú centrálné banky, sú "fiat peniazmi", teda nie sú ničím kryté a sú emitované na základe dlhu voči banke. A opierajú sa o úrok.

Ved' úrok! Je zaiste zaujímavé, že všetky svetové náboženstvá: kresťanstvo, židovstvo i islam striktné zdôrazňovali, že úžera je akýkoľvek úrok a že je to najväčší hriech. Je príznačné, že úrok prvý raz legalizoval Henrich VIII. v roku 1545, teda potom, čo sa rozišiel s pápežom... a o niekoľko desaťročí práve v Anglicku začala priemyselná revolúcia a vznikla jedna z najstarších centrálnych bánk sveta, ktorá vydáva papierové peniaze. A aj keď hriech úžery nebol nikdy oficiálne zrušený, je jednoducho zabudnutý, premenoval sa na "požičiavanie peňazí za nadmerný úrok". Úrok však mal i má aj nesmierny význam! Systematicky povzbudzuje súťaživosť, podnecuje potrebu stáleho rastu hospodárstva... a napokon koncentruje bohatstvo zdaňovaním veľkej väčšiny v prospech malej menšiny.

Prečítajme si príbeh z Lietaerovej knihy a možno všetko pochopíme: "V malej dedinke sa všetky rodiny, ktoré si navzájom vypomáhali, schádzali na miestnom trhu, chodili dookola s kurencami a dlho medzi sebou vyjednávali, pokiaľ nevymenili, čo potrebovali. Jedného dňa išiel okolo trhu cudzinec v lesklých lakovkách a cynicky sledoval, čo sa to deje. Keď videl, ako farmár zháňa šesť kureniec, ktoré chce vymeniť za šunku, zasmial sa a povedal farmárovej žene, aby priniesla veľkú kravskú kožu a poslala k nemu zástupcov každej z rodín. Že im navrhne lepší spôsob výmeny. Stalo sa. Z kravskej kože vyrezal plátky a označil ich pôvabnou značkou. Potom každej rodine odovzdal po desať plátok a vysvetlil im, že každý má hodnotu jedného kuraťa a že teraz môžu vymieňať tovar oveľa pohodlnejšie. Človek v čiernych lakovkách urobil dojem a keď odchádzal dodal: 'Aby som nezabudol, o rok sa vrátim a budem od vás chcieť, aby ste mi priniesli naspäť po jedenásť plátok.'

„Odkiaľ získame jedenásť plátok?“ pýtali sa roľníci. „Uvidíte,“ odpovedal onen človek.

Jedenásť plátok nikdy nebol vytvorený. Akurát že jedna z desiatich rodín bude musieť prísť o všetky svoje plátky, aby ich získali ostatné rodiny. A tak keď potom zhorel jeden z domov, už neboli ostatní pomáhať tak, ako predtým."

Zatiaľ čo na tržnici bolo oveľa ľahšie vymieňať plátky namiesto kureniec, nezamýšľaným efektom novej hry bola neochota spontánne si pomáhať, ako predtým. Ten jedenásť plátok, teda úrok, viedol až k neľudskej konkurencii. No vďaka tejto súťaživosti, spôsobenej a podporovanej úrokom... dospel svet do takého štádia rozvoja, v akom je dnes. Úrok, to je skrytý motor, ktorý ľudstvu pomohol. No na druhej strane dôsledkom úroku je potreba nekonečného rastu hospodárstva, a to aj na úkor prírody a tiež prerozdelenie bohatstva... v prospech tých, ktorí úroky inkasujú na úkor tých, ktorí ich platia.

Keďže peniaze sú najvýznamnejším nosičom informácií – pozor: aj prvé odhalené písomné záznamy zo starovekého Sumera sú záznamy o účtových operáciách a nie vyznania lásky! – hľadá autor knihy BUDÚCNOSŤ PEŇAZÍ riešenia práve v peniazoch.

Budúcnosť má päť alternatív. Oficiálna budúcnosť, jednoduchá extrapolácia toho, čo dobre poznáme, má nulovú pravdepodobnosť, že sa stane skutočnosťou. A tak sú tu ďalšie štyri scenáre:

1. Svet ovládnu korporácie a nahradia vlády v plnení ich funkcií. Byť občanom Goldman Sachs má vyššie výhody, ako byť občanom Británie či Ameriky. Nebudú existovať nijaké zákony okrem tých, ktoré príjmu korporácie. Prevalu získajú špecializované firemné meny v elektronickej podobe, kryté reálnym tovarom a reálnymi službami. Všade bude vládnuť reklama a ľuďom vimplantujú čipy v záujme identifikácie (už sa to vraj deje). Isteže, je len otázkou času, keď sa budú osobné informácie zneužívať...

2. Vzniknú "starostlivé komunity", malé skupiny ľudí, z ktorých každá bude mať vlastnú menu, pretože oficiálne peňažné systémy skrachujú, a svoj pohľad na svet ako dôsledok veľkých katastrof, pred ktorými niet úniku.

3. Alternatíva nazvaná "peklo na Zemi", ako výsledok krachu ľudských komunit, ktoré nahradí vysoko individualistická "sloboda". Bude sprevádzaná nestarostlivosťou o deti, ktoré sa budú povaľovať po uliciach, drogovať, trpieť neliečiteľnými chorobami, rovnako aj armádou bezdomovcov (už sa to "vraj" deje).

4. Je možná aj "udržateľná hojnosť", teda uspokojovanie potrieb ľudí bez toho, žeby sa tým obmedzovali vyhliadky budúcich generácií. Utópia? Nie, iba to predpokladá vyprojektovanie takého

peňažného systému, v ktorom by peniaze, teda vlastne informácie v dobe, keď sa práve informácie šíria ako oheň, neboli nedostatkové.

Riešenie nie je v odstránení existujúcich národných mien (patrí tam aj náš "osud": euro), ale v existencii paralelných či doplnkových mien popri menách národných. Paralelných mien by bol dostatok a nesprevádzal by ich – úrok. Prečo teda nie radikálne skoncovať s konvenčnými peniazmi a jednoducho ich nenahradiť? Odpoveď je pragmatická: jednak potrebujeme aj "úrokové peniaze", aby poháňali rozvoj, lebo pokusy o radikálne odstavenie peňazí bolo veľa a neskončili slávne. Koniec-koncov aj rôzne pokusy v časoch reálneho socializmu, smerujúce k zániku tradičných peňazí, na začiatku čoho boli napríklad osobitné peniaze na mzdy, osobitné investičné peniaze či tuzexové bony, zlyhali. V istom zmysle mali podobu doplnkových peňazí, podobne ako aj rôzne typy dnes obiehajúcich stravnych lístkov. Prvá drzá poznámka: ktoré naša bývalá ministerka financií (najlepšia na svete!) išla zrušiť.

Už po prvej svetovej vojne, osobitne v časoch veľkej hospodárskej krízy začali sa a dodnes sa dejú pokusy s alternatívnymi menami. Išlo a ide o rôzne druhy "núdzových mien", ktoré zabezpečovali, aby ľudia v určitej lokalite mali dostatok prostriedkov na ich aktivity. Všetky nevymenujeme, no patrí sem systém doplnkovej meny vymyslený argentínsko-nemeckým podnikateľom Silviom Gesellom po prvej svetovej vojne, keď v Nemecku zúrila hyperinflácia; peniaze "wara", kryté uhlím, ktoré vydával majiteľ baní; lokálne bankovky obiehali aj v rakúskom Wörgli, a to až do roku 1933, kedy to označili za kriminálny čin, takže svoj vplyv na nezamestnanosť stratili a onedlho potom, v roku 1938, značná časť aj nezamestnaných obyvateľov Wörglu – vítala Hitlera, ktorý sľuboval to isté, ako lokálna mena – prácu; v Japonsku dnes obiehajú lokálne "eko-peniaze", v brazílskom meste Curitiba obiehajú miestne peniaze v podobe lístkov na MHD, ktoré získa každý, kto prinesie do zberu odpadky, ktoré by inak zaplavili toto 2-miliónové mesto; v Kanade majú "miestny výmenný systém obchodovania", po anglicky "Local Exchange Trading System", teda LETS, ktorý sa používa namiesto dolárov v komunitách postihnutých nezamestnanosťou.

Oči nám najlepšie otvorí príklad: študentka Amy s pokazeným autom sa z veľkej nástenky LETS dozvie, že Sára ponúka opravu auta a že systému sa zúčastňuje aj miestny zubár John a tiež vidí, že Harold má záujem o čerstvo upečený chlieb. A tak sa so Sárrou dohodne na 30 "zelených dolároch" za opravu auta, plus 20 "normálnych dolárov" za motorové sviečky; John jej ošetrí zuby za 50 "zelených dolárov" a 10 "normálnych"; s Haroldom sa dohodne, že mu tento týždeň dva razy dovezie chlieb za 10 "zelených dolárov". Amy teda dostane tovary a služby, ktoré potrebuje, v celkovej hodnote 110 USD len za 30 "normálnych dolárov" a komunita (systému LETS) dlhuje 40 "zelených dolárov". Len na okraj: toto nie je barter, barter sa týka len dvojstrannej výmeny.

Lietaer uvádza príklady používania tzv. komunitných mien, ktoré na rozdiel od tradičných mien podporujú spolužitie. Uvádza: Komunita je vo vzájomnosti a vo výmene darov. Ak potrebujete škatuľku klincov, zájdete do železiarstva a kúpite si ju. Ani pre vás, ani pre predavača nevyplýva z toho nijaký záväzok do budúcnosti. Teraz si predstavte, že idete si kúpiť klince a váš sused sedí na verande a ponúkne vám klince, lebo minule si ich kúpil priveľa, a to zadarmo. Keď ho stretnete nabudúce, určite ho srdečne pozdravíte a keby zazvonil v sobotu večer a chcel maslo, rozdelíte sa s ním. Obchodná transakcia je uzavretý systém: klince versus peniaze. Dar je transakciou, ktorá necháva nerovnováhu, vytvára čosi, čo peňažná výmena nedokáže.

Necítíme to aj sami? Ak musíte zaplatiť synovi, aby pokosil trávu, je rozklad rodiny na najlepšej ceste. A ak sa rozhodnete dať starého otca do domova dôchodcov, je to nielen znakom hynutia širokej rodiny, ale zároveň nutnosťou denného platenia opatrovateľskej služby. Kedykoľvek sa do rodinných vzťahov zapletú peniaze, dochádza k rozpadu rodiny. To však platí len vtedy, ak ide o nedostatkové peniaze, ženúce k súťaži, akými sú naše národné meny. Používanie iných, doplnkových či paralelných mien má presne opačný efekt. Ešte jeden príklad a potom už len návrhy, ako to urobiť práve tu a teraz. Na pôde literátov.

Takže posledný príklad: jednou z doplnkových mien v Japonsku je "Hureai Kippu", to znamená "Lístky opatrovateľského vzťahu". 100-ročný dôchodca okrem dôchodku dostane aj "Hureai Kippu", ktoré použije na zaplatenie služieb študentovi a ten si dá za ne napríklad opraviť zuby. Podstatné je, že doplnková mena platí v uzavretom okruhu sociálnej a zdravotníckej starostlivosti a nahrádza nedostatkové jeny (prepáčte aj druhú drzá poznámku: na rozdiel napríklad od nás, keď nedostatkové koruny, určené do zdravotníctva, stanú sa zdrojom príjmov zdravotníckych fondov, založených na súkromnej báze (!), zdá sa, že my zatiaľ naozaj ideme akoby v protismere.)

A teraz návrhy:

1. Prečítajte si knihu BUDÚCNOSŤ PEŇAZÍ, ktorú Košičan Mikuláš Hučko vydal v češtine vlastne ako dôkaz o nedostatku peňazí aj na našom slovenskom knižnom trhu; zároveň však v súkromnom

rozhovore naznačil, že budúca kniha podobného charakteru vyjde v jeho vydavateľstve už po slovensky – no a možno dovtedy:

2. Skúsme zaviesť systém paralelnej meny medzi nami, literátmi a to takto: každý autor dostane časť honorára v "normálnych korunách" a zvyšok v "literárnych bonoch (LB)" (začiatkový kurz k Sk 1:1), za ktoré si nebude môcť kúpiť topánky ani auto, ale knihu v našom vydavateľstve či od kolegu a možno, ak sa aj pán Antošovský zapojí do "hry", možno aj pohár vína. Možnosti, ako vydávať do obehu (emitovať) LB i ako ich potom miňať, je veľa. Premýšľajme o tom, majstri pera!

Možno by to bol prvý signál, že všetko sa dá aj inak a že budúcnosť peňazí – a i naša budúcnosť – bude predsa len iná, ako je prítomnosť, zhubne sa dotýkajúca okrem iného aj knižnej kultúry.

Marián Tkáč

24. 11. 2004.

Edward Goldsmith: Ekonomický rozvoj a chudoba

Ekonomický rozvoj, napriek jeho devastujúcim účinkom na spoločnosť a životné prostredie, je aj naďalej prvoradým cieľom medzinárodných agentúr, národných vlád a nadnárodných spoločností, ktoré sú jeho hlavnými prívržencami a profitujú z neho.

Odôvodňuje sa tým, že iba rozvoj a samozrejme globálny voľný trh, ktorý ho v súčasnosti podporuje, môžu vykoreniť chudobu na svete. Zdá sa, že sa dnes sotva nájde odborník, ktorý by spochybňoval toto tvrdenie, hoci **nie je potvrdené nijakými empirickými ba ani serióznymi teoretickými dôkazmi.**

Na začiatok si predstavte si, že od skončenia druhej svetovej vojny **svetový obchod vzrástol devätnásťkrát a ekonomický rozvoj minimálne šesťnásobne**, čo je bezprecedentný výkon. Ak by tieto procesy naozaj predstavovali riešenie problému chudoby, potom **chudoba dnes by mala byť iba matnou spomienkou na časy, kedy sme boli zaostalými barbarmi.**

Avšak **opak je pravdou.** V Indonézii chudoba vzrástla od roku 1997 o 50%, v Južnej Kórei sa za rovnaké obdobie zdvojnásobila, v Rusku vzrástla z 2,9% na 32,7% iba za roky 1966 a 1998.

Takmer rovnaká situácia je v celej Južnej Amerike a na Karibských ostrovoch. Chudoba vzrástla aj v bohatých priemyselných štátoch, kde je dnes 37 miliónov nezamestnaných. Vo Veľkej Británii počet dospelých v domácnostiach s príjmom nižším ako polovica priemerného príjmu vzrástol o milión nad úroveň začiatkom deväťdesiatych rokov a dnes je viac než dvojnásobný oproti začiatku osemdesiatych rokov. Tieto fakty by rozumným ľuďom mali stačiť na to, aby odmietli dogmu, že ekonomický rozvoj likviduje chudobu. Avšak **zástancovia rozvoja sú presvedčení, že je to iba preto, lebo rozvoj nepostupoval dostatočne rýchlo.**

Chudobu nemožno chápať ako izolovaný problém, ale ako zdroj všetkých ostatných našich problémov. Napríklad Potravinárska a poľnohospodárska organizácia OSN (FAO) tvrdí, že, **ak sú ľudia hladní, je to preto, že sú chudobní a nemôžu si kúpiť potrebné potraviny**, zatiaľ čo Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) nás presviedča, že ak **ľudia sú postihnutí chorobami a umierajú v mladom veku, je to preto, že sú chudobní a nemôžu si zaobstarať lieky, ktorými by sa vyliečili.** Odpoveďou na hlad a choroby je odstránenie chudoby, čo znamená viac rozvoja.

Tým, že sa chudoba definuje v čisto peňažných termínoch, predpokladá sa, že peniaze vždy boli a aj budú nevyhnutnou podmienkou na uspokojovanie skutočných potrieb. Toto jednoducho nie je pravda.

Rozvoj vytvára chudobu

Máme sklon zabúdať, že **v tradičných rodinách a spoločenstvách**, v ktorých naši predkovia žili počas asi 95 percent existencie našej civilizácie na tejto planéte, vytvárali sídliská, stavali obydlia, pestovali potraviny, pripravovali a rozdeľovali jedlá, vychovávali deti a vzdelávali ich, starali sa o starých a chorých, zhromažďovali sa pri náboženských obradoch, starali sa o chod verejných vecí, a

to všetko zadarmo. To bolo možné preto, ako uviedol Karl Polanyi, známy ekonomický historik, pretože **v takýchto spoločenstvách ekonomika bola zakomponovaná do spoločenských vzťahov**, kde: "všetky funkcie, ktoré by sme dnes považovali za ekonomické, sa vykonávali skôr zo spoločenských než ekonomických dôvodov, najmä **s cieľom splniť si záväzky voči príbuzenstvu a dosiahnuť spoločenskú prestíž.**"

Hospodársky rozvoj toto všetko mení. Ako? **Tým, že všetky tieto funkcie postupne vytrháva z ich spoločenského kontextu, prepočítava ich na peniaze** (monetarizuje ich) a prenecháva korporáciám. V dôsledku toho veľká časť spoločnosti už nemá prístup k peniazom potrebným na zaplatenie potravín, zdravotnej starostlivosti a ostatných dobrodení, ktoré sú v súčasnosti monetarizované.

Učili nás, že všetci ľudia žijúci pred priemyselnou revolúciou, čiže v nepeňažnej ekonomike, boli chudobní a biedni, ale to nie je pravda. Cestovatelia si pri svojich cestách medzi tradičné národy vždy všimli, že domorodci boli zdraví a dobre živení.

Napríklad Mungo Park, vo svojej knihe Cesty po Afrike, uvádza, že rieka Gambia oplývala rybami a príroda "štedrou rukou" poskytovala obyvateľom tejto oblasti "dary plodnosti a hojnosti". Poncet a Brevendet, dvaja francúzski cestovatelia z osemnásteho storočia, píšú, že oblasť Gezira v Sudáne, kde sa dnes rozkladajú podmyté bavlníkové polia, bola **kedysi pokrytá lesmi a "úrodnými a starostlivo obrábanými planinami"** a bola nazývaná Božou krajinou (Belah-Allah) "kvôli jej veľkej hojnosti".

Sir George Grey, guvernér Nového Zélandu na začiatku devätnásteho storočia, strávil určitý čas medzi domorodcami a tvrdil, že v chatrčiach vždy nachádzal hojnosť jedla. Mnoho moderných antropológov si počas pobytu medzi domorodcami všimlo zdravých a dobre živených ľudí, ktorí len čo prebrali životný štýl kolonizátorov, ich jedálny lístok a zdravotný stav sa zhoršili.

RR Thaman z Univerzity Južného Pacifiku, napríklad zdôrazňuje, že pred kontaktom s Európanmi obyvatelia ostrovov Melanézie, Polynézie a Mikronézie celkovo mali hojnosť potravinových zdrojov a takmer všetci ich popisujú ako mocných, zdravých ľudí, vzor skvelej kondície. Dokonca aj tie atoly a vápencové korálové ostrovy, kde jedlo bolo dosť vzácnosťou, "mali hojnosť rozmanitého ovocia, jedlých divo rastúcich rastlín a štedré dary mora". Avšak v nedávnych rokoch došlo k dramatickému zhoršeniu zdravotného stavu obyvateľov tichomorských ostrovov. **Narastajúci trend stravovať sa podľa západného štýlu spôsobil, že sa objavili takzvané civilizačné choroby, predovšetkým choroby srdca, zubný kaz a cukrovka, ktoré boli pred dvadsiatimi rokmi takmer neznáme.** V Mikronézii počet ľudí, ktorí boli liečení na srdcové choroby v miestnych nemocniciach v rozpätí rokov 1958 až 1972 sa strojnásobil. Tento nárast sa dá najlepšie vysvetliť zmenou stravovania a stresom moderného života. Veľké množstvo ďalších štúdií z tichomorských ostrovov a ostatných častí sveta poskytuje rovnaký obraz.

Inými slovami povedané, ľudia žijúci v kmeňoch alebo podľa iných tradícií nepotrebovali ekonomický rozvoj a peniaze, aby boli zdraví a dobre živení. Príznačné je, že v ročenke za rok 2001 v rámci série Ukazovatele svetového rastu (WDI), ktorú vydáva Svetová banka, sa v úrovni zdravotníctva a školstva ocitla Kuba - jediná rozvojová krajina okrem Severnej Kórey, ktorá od roku 1960 nedostala od Svetovej banky žiadne pôžičky a dosahovala iba chabý ekonomický rast - na prvom mieste medzi chudobnými krajinami. Dokonca to urobilo dojem aj na Joea Ritzena, viceprezidenta pre rozvojovú politiku Svetovej banky. Konštatuje, že kubánsky režim je mimoriadne produktívny v sociálnej oblasti, avšak musí kriticky povedať, že režim neposkytuje ľuďom vhodné príležitosti na to, aby prosperovali. Na druhej strane, mohli by sme sa spýtať, aký má zmysel prosperita, keď má "negatívny dopad na sociálnu oblasť"?

Mimoriadne významná je skutočnosť, že **ľudia týchto predindustriálnych krajín sa necítili chudobní**, na čo veľmi jasne poukázal Marshall Sahlins:

'Najprimitívnejší ľudia sveta majú iba skromný majetok, ale nie sú biedni. Chudoba nie je to, keď máme niečo málo, nie je to ani nepomer medzi tým, čo chceme a koľko na to máme prostriedkov, ale **je to predovšetkým vzťah medzi ľuďmi.** Chudoba je sociálne postavenie. Ako taká je výmyslom civilizovaného sveta.'

Nemajú výraz pre chudobu

Serge Latouche, ktorý pracoval niekoľko desiatok rokov v západnej Afrike, nám rozprával, že "v najdôležitejších afrických jazykoch **neexistuje slovo pre chudobu**, prinajmenšom nie v ekonomickom zmysle slova, čo on považuje za výmysel Západu. Významovo najbližšie sú slová, ktoré znamenajú 'sirotu.'"

V tomto prípade, **chudoba nie je spojená s nedostatkom peňazí, ale skôr s nedostatočnou spoločenskou podporou**. Podľa Latouchea **samotný pojem chudoby sa mohol zrodiť iba v individualistickej spoločnosti, ktorej ekonomický rozvoj nevyhnutne vedie k chudobe**. Tá má za následok predovšetkým bezmocnosť, ktorá pramení zo sociálnej izolácie. 'V spoločnosti, ktorá nie je individualistická,' hovorí Latouche, 'skupina ako celok nie je ani bohatá ani chudobná.'

Julius Nyerere hovoril to isté. Podľa neho 'v africkej spoločnosti...nikto netrpel kvôli nedostatku jedla, ani nemusel znášať poníženie, že nemal vlastný majetok; človek sa mohol poľahnúť na bohatstvo spoločnosti, ktorej bol členom.

Mnohí z tých, ktorí sú ekonomicky biedni v dnešnom modernom svete, majú navyše aj minimálnu podporu zo strany vlastných rodín. Medzi nich patrí rastúci počet starých ľudí, ktorých väčšinou opustili vlastné rodiny a sú odkázaní na mizerný dôchodok od štátu, ktorý im sotva stačí na prežitie. Rovnako sem patria aj ovdovení rodičia či slobodné matky s deťmi.

Už v roku 1974 známy detský psychológ Bronfenbrenner upozorňuje, že 'z detí v Spojených štátoch žijúcich v chudobe a mladších ako šesť rokov, 45 percent žije v domácnostiach s jediným rodičom. Odvtedy sa situácia výrazne zhoršila. V Anglicku sa počet detí žijúcich v chudobe medzi rokmi 1968 a 2000 približne strojnásobil, z 1.4 na 4.4 milióna, podobne ako počet osamelých rodičov.

Práve **v slumoch moderných priemyselných miest dochádza k najvýraznejšej spoločenskej dezintegrácii a deprivácii**, čo zasa plodí takú formu chudoby, aká je v tradičných spoločnostiach neznáma, a ktorá je v istom zmysle ešte neznesiteľnejšia než chudoba v slumoch Tretieho sveta napríklad v Kalkate.

Hlavný dôvod, prečo rozvoj spôsobuje túto sociálnu depriváciu, spočíva v tom, že čoraz **viac základných funkcií, ktoré doteraz vždy plnili rodiny a spoločenstvo, preberajú korporácie**, vďaka čomu **tieto kľúčové sociálne jednotky jednoducho zakrpatievajú tak ako svaly, ktoré sa prestanú používať**. Ľudia sú takto zbavovaní najspoľahlivejšieho zdroja istoty, ktorý im zabezpečuje maximálnu starostlivosť. **Väčšina ľudí v priemyselnom svete si toto neuvedomuje**. Spoliehajú sa na svoje úspory v bankách, na investície, na svoje zamestnanie a na sociálny štát, že sa o nich postará.

Avšak v rámci vysoko labilnej globálnej ekonomiky, ktorú sme vytvorili, sú investície veľmi neisté, čo sme videli pri obrovskom prepade technologických akcií. Pracovné miesta sú takisto čoraz neistejšie, zatiaľ čo v rámci znižovania nákladov priemyslu sa zároveň systematicky oklieštuje rola sociálneho štátu. Čím viac tento proces napreduje, obrovské množstvo ľudí, ktorí strácajú podporu rodiny a spoločnosti, zisťuje, že sú vlastne bez akéhokoľvek skutočného zabezpečenia a chtiac-nechtiac rozširujú armádu bedárov.

Avšak chudoba dneška je ničím v porovnaní s tým, čo nás očakáva, **keď hospodársky rozvoj vstúpi do svojej záverečnej fázy**, kedy globálnu ekonomiku budú ovládať nekompromisné nadnárodné korporácie.

Predstavte si napríklad, že by podľa predpisov Svetovej obchodnej organizácie (WTO), boli trhy na celom svete sústavne **otvorené pre štedro dotované americké potraviny**. **To sa už začalo v Indii a výsledky sú katastrofálne**. V Indii, Indonézii, Thajsku a v iných častiach južnej a juhovýchodnej Ázie žijú dve až tri miliardy malých roľníkov, ktorých priemerná farma je veľká iba pár akrov.

Iba málo farmárov prežije otvorenie sa globálnemu trhu, a možno pár remeselníkov, malobchodníkov a pouličných predavačov, ktorí sú celkom odkázaní na poľnohospodársku komunitu. Väčšina si bude musieť hľadať útočisko v slumoch mestských aglomerácií úplne bez pôdy, na ktorej by si mohli dopestovať potravu, bez práce - pretože nezamestnanosť v slumoch už dnes vyvoláva hrôzu - a bez akejkoľvek podpory v nezamestnanosti, v stave úplnej chudoby.

Okrem toho, samozrejme, v súlade so Všeobecnou dohodou o obchode v sektore služieb (GATS) v rámci Svetovej obchodnej organizácie (WTO), mali byť v nej byť zahrnuté takmer všetky štátne služby. To znamená, že služby, ktoré štát pôvodne prevzal od miest a obcí a štedro subvencoval,

takže mohli sa zadarmo poskytovať všetkým, ktorí boli na ne odkázaní, mali by prevziať korporácie, ktoré sa nikomu nemusia zodpovedať, a ktoré by si účtovali čo najvyššie ceny, čo povedie k ďalšiemu zvýšeniu počtu chudobných, ktorí by tak boli zbavení možnosti naplniť svoje základné životné potreby.

Ale hlavným príspevkom ekonomického rozvoja k rastu chudoby je **tvorba čoraz väčšieho množstva skleníkových plynov, ktoré vyvolávajú globálne otepľovanie**, čo je zďaleka najväčším problémom ľudstva, akému kedy muselo čeliť. Naozaj, ak rýchlo nezvrátime tento proces, veľká časť našej planéty sa čoskoro stane neobývateľnou s čoraz horšími a častejšími prívalmi horúčav, záplavami, suchami, búrkami a stúpaním hladiny morí a vyvolá to obrovskú migráciu zbadačených a napoly vyhladovaných utečencov krížom-krážom po celej našej planéte. **Boj s globálnym otepľovaním znamená predovšetkým zvrátenie mnohých rozvojových procesov, čo je v príkrom rozpore so všetkým, v čo nás učili veriť.**

Zatiaľ sa v tom nič neurobilo.

Prevzaté z časopisu The Ecologist
26/10/2001

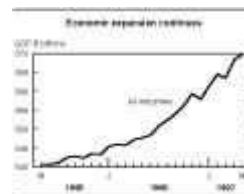
Edward Goldsmith je zakladateľ časopisu The Ecologist.

Dokedy musí globálna ekonomika expandovať, aby sme mohli povedať, že stačí?

Nezvyčajná otázka, nie? Už ste sa stretli s ňou na stránkach našich novín? Už ste počuli nejakého ekonóma či politika, aby o tom uvažoval? A pritom by to mala byť jedna z prvých tém na hodine základov ekonómie. Kedy je dost? Neoklasická ekonómia **nepozná slovo "dost"**. Tak si zvykla nárábať s abstraktnými modelmi, ktoré na papieri vyzerajú celkom dobre, že **zabudla na to, že príroda nie je nekonečná**.

Ak by svetová ekonomika naďalej rástla súčasným tempom, a hoci by sa jej podarilo o 100 rokov vzrásť 50 násobne, ani potom by podľa prevládajúcich kritérií nebolo možné povedať, že je už "dostatočne veľká". **Aby ekonomika neskolabovala, potrebuje ustavične rásť**. Tempo rastu je však veľmi klamné. Ročný rast 4% sa nezdá byť vysoký, ale treba mať na pamäti, že globálna ekonomika **nerastie matematicky**, čiže na spôsob $1+1+1+1+1 = 5$. Ona **rastie exponenciálne**, čiže $1+2+4+8+16 = 31$. V priebehu desiatich rokov po roku 1990, globálna ekonomika rástla tempom 4,3% ročne. Pri takomto tempe by globálna ekonomika za 40 rokov bola 5 krát väčšia než je dnes. Pri raste 5% bude ekonomika o 40 rokov 7 krát väčšia než je dnes. (O 100 rokov 132 krát väčšia!). Životné prostredie Zeme už trpí pod nárokmi ekonomiky v jej súčasnej veľkosti. Naša planéta nie je schopná živiť ekonomiku ani dvakrát takú veľkú ako je dnes, nieto ešte päťnásobne veľkú, ktorá navyše rastie exponenciálne.

Globálna ekonomika musí každoročne rásť (=expandovať) o 3 až 6%, pretože v opačnom prípade skolabuje, zruší sa, krachne. Prečo? Kvôli úrokom z úverov. Pretože prakticky všetky firmy a všetky štáty sú zadĺžené, resp. **žijú z úverov**, nestačí im splatiť kapitál, ale musia platiť aj úroky. Čo by sa teda stalo, keby ekonomika určitej krajiny nerástla? Tie firmy, ktoré si peniaze požičali, by nemali takýto prírastok zisku, aby z nich mohli úroky platiť.

Alebo ináč povedané: Jednou z hlavných príčin tlaku na neustály rast HDP je práve súčasný spôsob tvorby a vydávania peňazí do obehu, pri ktorom je viac ako tri štvrtiny svetových peňazí emitovaných komerčnými bankami **na báze úverov**. Pri tomto spôsobe tvorby peňazí si hospodárske subjekty **ustavične požičiavajú od bánk**, pričom **musia vracať kapitál zvýšený o úrok**. Aby kvôli prijatým úrokom nedošlo k zníženiu peňazí v obehu, musia banky **opätovne požičiavať celý objem vrátených peňažných prostriedkov vrátane úrokov**, čo roztáča špirálu rastúceho vydávania peňazí do obehu. **Vďaka nej musí celý ekonomický systém neustále rásť, aby nedošlo k výraznému znehodnocovaniu peňazí infláciou.**

"Je takmer nemožné slovami vyjadriť tú obrovskú nespravodlivosť a deštruktívne pôsobenie moderných peňazí. Nie je vôbec nijakým zveličením tvrdenie, že reforma tohto peňažného systému založeného na ustavičnom zadlžovaní sa, je najdôležitejšou úlohou, pred ktorou v súčasnosti stojí ľudstvo. Reforma finančného systému je dôležitejšia než boj proti chudobe a hladu, dôležitejšia než ochrana životného prostredia, boj proti znečisteniu, mierové hnutie, boj proti drogám a rasizmu či zápas za sociálnu spravodlivosť. Finančná reforma je dôležitejšia než všetky tieto problémy, a to z jednoduchého dôvodu, že súčasný finančný systém je v značnej miere zodpovedný priamo i nepriamo za ich vznik alebo ich aspoň vyostreje".

John Turmel

Tento systém však vedie k hospodárskemu rastu **iba u úverujúcich krajín** (najmä USA, ktoré značne profitujú z vydávania dolárov, v ktorých sa uskutočňuje podstatná časť zahraničných úverov a iných zahraničnoobchodných operácií) **na úkor úverovaných krajín**, ktoré často nie sú schopné splácať svoje záväzky voči bankám a medzinárodným finančným inštitúciám a neostáva im nič iné ako predávať svoje prírodné zdroje. Keďže to robia všetky rozvojové krajiny, ceny surovín sú nízke, z čoho profituje bohatý Sever.

Je zarážajúce, ako málo sa verejnosť, aj tá odborná, zaujíma o podstatu peňazí. Každý ich považuje za čosi prirodzené ako vzduch, ktorý dýchame a nikomu ani len na um nezíde rozmýšľať nad tým, ako vlastne fungujú, **ako je možné, že sa všetci topia v dlhoch** (firmy, inštitúcie, bohaté i chudobné štáty, jednotlivci), že prečo vlastne najzadlženejším štátom na svete sú Spojené štáty americké (ktorých dlh sa denne zvyšuje o 1,64 miliárd USD), ani či súčasný systém nemá náhodou aj nejaké alternatívy.

Básnik **Milan Rúfus** v jednom rozhovore povedal vetu, ktorá sa presne hodí aj na situáciu, v ktorej sa nachádza súčasné ekonomické myslenie. *"Ale chcel by som upozorniť na to, že všetko sa začína poctivosťou kladenia našich otázok. A že je nesmierne dôležité vedieť, kedy a ktorú otázku máme položiť. Položiť otázku správne je ako nájsť začiatok Ariadnovej nite"*.

Je zlyhaním našej economickej vedy, že sa týmito otázkami vôbec nezaobera. V zahraničí o tejto téme vychádzajú knihy a venujú sa jej na univerzitách a je predmetom diskusií na rôznych úrovniach. Ak si myslíme, že súčasný finančný systém je jediný a najlepší možný, sme asi na omyle. Tento systém má svoju históriu, svojich vôbec nie naivných kritikov a existujú aj životaschopné alternatívy, o ktorých sa však od Ivana Mikloša, ale ani od jeho oponentov určite nič nedozviete.

Trhový systém sa teda nemôže rozhodovať medzi rastom a stabilitou. Má iba dve možnosti: ustavičný rast alebo úplný kolaps. Keďže kolaps si nikto nepraje, volíme si prvú možnosť. Aké sú však naše vyhliadky? **Môže ekonomika rásť donekonečna?** Ekonomovia tzv. hlavného prúdu sa nad tým vôbec nezamýšľajú. Pomôžme im v tom trochu:

Počas desiatich rokov po roku 1990, globálna ekonomika rástla tempom 4,3% ročne. Nasledujúca tabuľka ukazuje, ako by teoreticky mala rásť, či lepšie povedané **expandovať**, ekonomika v nasledujúcich 100 rokoch pri tempách ekonomického rastu 3%, 4%, 5% a 6%.

Príroda Zeme je vážne poškodzovaná už pri súčasnej veľkosti ekonomiky. Je jasné, že **Zem nie je schopná uniesť globálnu ekonomiku ktorá by bola 20 až 340 krát väčšia než je v súčasnosti.**

Ekonomický rast pri ročnom tempe 3%

Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast
1	1.03	21	1.86	41	3.4	61 rokov	6 násobný	81 rokov	11.0 násobný
2	1.06	22	1.92	42	3.5	62	6.3	82	11.3
3	1.09	23	1.97	43	3.6	63	6.4	83	11.6
4	1.13	24 rokov	2 násobný	44	3.7	64	6.6	84 rokov	12.0 násobný
5	1.16	25	2.09	45	3.8	65	6.8	85	12.3
6	1.19	26	2.16	46	3.9	66	7 násobný	86	12.7

						rokov			
7	1.23	27	2.22	47 rokov	4 násobný	67	7.2	87	13.1
8	1.27	28	2.29	48	4.1	68	7.5	88	13.5
9	1.30	29	2.36	49	4.3	69	7.7	89	13.9
10	1.34	30	2.43	50	4.4	70	7.9	90	14.3
11	1.38	31	2.50	51	4.5	71	8 násobný	91	14.7
12	1.43	32	2.58	52	4.7	72	8.4	92	15.2
13	1.47	33	2.65	53	4.8	73	8.7	93	15.6
14	1.51	34	2.73	54	4.9	74	8.9	94	16.1
15	1.56	35	2.81	55 rokov	5 násobný	75 rokov	9 násobný	95	16.6
16	1.60	36	2.90	56	5.2	76	9.5	96	17.1
17	1.65	37	2.99	57	5.4	77	9.7	97	17.6
18 rokov	1.70	38 rokov	3 násobný	58	5.6	78 rokov	10 násobný	98	18.1
19	1.75	39	3.2	59	5.7	79	10.3	99	18.7
20	1.81	40	3.3	60	5.9	80	10.6	100 rokov	19.2 násobný

100 rokov 3% rastu = 20 násobne väčšia ekonomika

Ekonomický rast pri ročnom tempe 4%

Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast
1	1.04	21	2.28	41 rokov	5 násobný	61	10.9	81	24.0
2	1.08	22	2.37	42	5.2	62	11.4	82 rokov	25 násobný
3	1.12	23	2.46	43	5.4	63	11.8	83	25.9
4	1.17	24	2.56	44	5.6	64	12.3	84	27.0
5	1.22	25	2.67	45	5.8	65	12.8	85	28.0
6	1.27	26	2.77	46 rokov	6 násobný	66	13.3	86	29.2
7	1.32	27	2.88	47	6.3	67	13.8	87 rokov	30 násobný
8	1.37	28 rokov	3 násob.	48	6.6	68	14.4	88	31.5
9	1.42	29	3.1	49	6.8	69 rokov	15.0 násobný	89	32.8
10	1.48	30	3.2	50 rokov	7 násobný	70	15.6	90	34.1
11	1.54	31	3.4	51	7.4	71	16.2	91	35.5
12	1.60	32	3.5	52	7.7	72	16.8	92	36.9
13	1.67	33	3.7	53 rokov	8 násobný	73	17.5	93	38.4
14	1.73	34	3.8	54	8.3	74	18.2	94 rokov	40 násobný
15	1.80	35	3.9	55	8.7	75	19.0	95	41.5
16	1.87	36 rokov	4 násob.	56	9 násobný	76	19.7	96	43.2

17	1.95	37	4.3	57 rokov	9.4	77 rokov	20 násobný	97	44.9
18 rokov	2 nás.	38	4.4	58	9.7	78	21.3	98	46.7
19	2.11	39	4.6	59 rokov	10 násob.	79	22.2	99	48.6
20	2.19	40	4.8	60	10.5	80	23.0	100 rokov	50 násobný

100 rokov 4% rastu = 50 násobne väčšia ekonomika

Ekonomický rast pri ročnom tempe 5%

Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast
1	1.05	21	2.79	41	7.4	61 rokov	20 násobný	81	52.0
2	1.10	22	2.93	42	7.8	62	20.6	82	54.6
3	1.16	23	3.07	43	8.2	63	21.6	83	57.4
4	1.22	24	3.23	44	8.6	64	22.7	84 rokov	60 násobný
5	1.28	25	3.39	45	9.0	65	23.88	85	63.3
6	1.34	26	3.6	46	9.4	66	25.0	86	66.4
7	1.41	27	3.7	47 rokov	10 násobný	67	26.3	87	70
8	1.48	28	3.9	48	10.4	68	27.6	88	73.2
9	1.55	29	4.1	49	10.9	69	29.0	89	76.9
10	1.63	30	4.3	50	11.5	70	30.0	90	80
11	1.71	31	4.5	51	12.0	71	31.9	91	84.8
12	1.80	32	4.8	52	12.6	72	33.5	92	90
13	1.89	33 rokov	5 násobný	53	13.3	73	35.2	93	93.5
14	1.98	34	5.3	54	13.9	74	37.0	94	98.1
15	2.08	35	5.5	55	14.2	75	38.8	95	103.0
16	2.18	36	5.8	56	15.4	76	40	96	108.2
17	2.29	37	6.1	57	16.1	77	42.8	97	113.6
18	2.41	38	6.4	58	16.9	78	45.0	98	119.3
19	2.53	39	6.7	59	17.8	79	47.2	99	125.2
20	2.65	40 rokov	7 násobný	60	18.7	80 rokov	50 násobný	100 rokov	132 násobný

100 rokov 5% rastu = 132 násobne väčšia ekonomika

Ekonomický rast pri ročnom tempe 6%

Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast%	Roky	Rast
1	1.06	21	3.4	41	10.9	61	35.0	81	112.1
2	1.12	22	3.6	42	11.6	62	37.1	82	118.9

3	1.19	23	3.8	43	12.3	63	40	83	126.0
4	1.26	24	4.1	44	13.0	64	41.6	84	133.6
5	1.34	25	4.3	45	13.8	65	44.1	85	141.6
6	1.42	26	4.6	46	14.6	66	46.8	86 rokov	150 násobný
7	1.50	27	4.8	47	15.5	67	50	87	159.1
8	1.59	28	5.1	48	16.4	68	52.6	88	168.6
9	1.69	29	5.4	49	17.4	69	55.7	89	178.7
10	1.79	30	5.7	50	18.4	70	60	90	189.5
11	1.90	31	6.1	51	19.5	71	62.6	91	200
12	2.01	32	6.5	52	20	72	66.4	92	212.9
13	2.13	33	6.8	53	21.9	73	70	93	225.7
14	2.26	34	7.3	54	23.3	74	74.6	94	239.2
15	2.40	35	7.7	55	24.7	75	80	95	253.5
16	2.54	36	8.2	56	26.1	76	83.8	96	268.8
17	2.69	37	8.6	57	27.7	77	90	97	284.9
18	2.85	38	9.2	58 rokov	30 násobný	78	94.2	98	300
19	3.0	39	9.7	59	31.1	79	100	99	320.1
20	3.2	40 rokov	10 násobný	60	33.0	80	105.8	100 rokov	340 násobný

100 rokov 6% rastu = 340 násobne väčšia ekonomika

Tabuľky prevzaté zo stránky <http://www.eveoftheapoc.com.au/Table3-6percent.htm>

HDP DO ŠROTU?

Už sme si zvykli, že – ako tvrdia správy a politici - sa nám žije dobre, pretože Hrubý domáci produkt - HDP rastie. Je to preto, lebo logika HDP je založená na pravidle, **čím viac sa vyrobí, spotrebuje a minie, tým viac rastie HDP, čo sa obecné interpretuje ako zvyšovanie životnej úrovne.**

Otázku, do akej miery tento oficiálny ukazovateľ blahobytu skutočne znamená blahobyt, si **začali klásť uvažujúci ľudia** ako je Jonathan Rowe a jeho kolegovia z organizácie *Redefining Progress*, ktorá pôsobí v USA..

Podľa Rowa koncept HDP vychádza z dvoch predpokladov:

Po prvé:

Všetko, čo je vyrobené a predané, je dobré. Vyššia produkcia a predaj podnecuje rozvoj ekonomiky, a teda väčší blahobyt. Problém je však v tom, že systém HDP **dovoľuje iba pripočítavať. Preto podľa ukazovateľa HDP ekonomika silnie, aj keď sa do jej rastu započítavajú autohavárie, rozvody, znečisťovanie prostredia, kriminalita, a to iba preto, lebo to všetko stojí peniaze. Stručne povedané: aj tam, kde my vidíme znamienko mínus, vidí väčšina ekonómov plus.**

Po druhé:

Druhý predpoklad, na ktorom stojí HDP, je fakt, že sa počíta iba to, čo má "cenovku". Preto **neberieme do úvahy veľkú časť ľudskej činnosti a prírodných procesov, za ktoré neplatíme** (rodinu, matkinu teplú večeru, komunity, prirodzené továrne na kyslík - stromy atd.). Rowe zastáva názor, že **rozpad týchto životne dôležitých vecí, ktorých nedokonalými ukazovateľmi sú práve rozvodovosť, kriminalita a znečisťovanie prostredia, by mal byť zohľadnený a figurovať ako mínusová položka.**

Alebo ako ironicky ale až nepříjemne výstižne poznamenáva **Jan Keller**:

To, čo sa deje dennodenně v domácnostech nejen, je jedna **velká sabotáž tržní ekonomiky**. Vždyť pokud by se manželé rozvedli, přestali hospodařit společně, úklid si objednali u příslušné firmy a obědvali každý ve své restauraci či bufetu, prosperita země, měřena standardními ekonomickými ukazateli, by jednoznačně vzrostla. Pokud by navíc nevychovali ani své děti a svěřili je do péče dětského domova, vytvořili by nové pracovní příležitosti v sektoru služeb. Prosperita země by zase o něco vyskočila. Vždyť jen vzrůst rozvodovosti přináší Spojeným státům americkým ročně více tržních příležitostí, než kolik obstará celá ekonomika Haiti. Naštěstí pro ekonomy a jejich bilancování se Američané rozvádějí stále častěji a přibližně polovina dětí zde již vyrůstá v neúplných rodinách. Jejich rostoucí kriminalita pak vytváří další tržní šance. Americký sen se pozvolna naplňuje.

Jeho organizácia preto navrhla iné meranie ekonomického rastu, ktorý nazvala **Ukazovateľ reálneho pokroku** (Genuine Progress Indicator - GPI).

Ak teda chceme zistiť, ako sme na tom v skutočnosti, novinári a politici by si mali pozrieť, akú má hodnotu ukazovateľ GPI, ktorý poskytuje **oveľa objektívnejší obraz stavu spoločnosti**, nielen ekonomiky. Tento ukazovateľ totiž pri hodnotení *berie do úvahy aj voľný čas, neplatenú prácu v domácnosti a dobrovoľnícku činnosť*. Na druhej strane nezabúda odpočítat náklady späté s kriminalitou a rozpadom rodín, vyčerpávaním zdrojov, dopravnými nehodami a inými negatívnymi javmi. .

GPI uznáva **význam, ktorý pre pre ekonomický blahobyt majú rodiny, komunity a príroda**. Súčasný systém národného účtovníctva však **tieto faktory ignoruje**. Takto hoci HDP od päťdesiatych rokov 20. storočia ustavične rastie, GPI prestalo rásť v sedemdesiatych rokoch a odvtedy klesá - od roku 1970 **jeho hodnota klesla o 45 % !** Vystáva teda otázka: **Ideme dopredu, či dozadu?**

Dobrym príkladom zámeny plus a mínus je podľa Rowa znečisťovanie životného prostredia. Továrne produkujú výrobky. Tým HDP vyskočí hore. Zároveň znečisťujú vodu, a pretože my si miesto tekutiny z vodovodu radšej kúpime balenú vodu - HDP poskočí znovu. Toxické látky v ovzduší zvýšia chorobnosť: náklady na ošetrovanie a lieky sa pripočítajú k HDP.

GPI rozlišuje medzi peňažnou transakciou, ktorá náš blahobyt zvyšuje, a tou, ktorá ho znižuje - čím viac majú ľudia voľného času pre seba, tým vyšší je GPI a naopak. Taktiež všetky náklady na udržanie kvality života, psychického i fyzického zdravia, napr. náklady na dochádzanie do práce, liečenie, na odbúravanie škodlivých následkov znečisteného prostredia (filtrovanie vody z vodovodu) **sa odpočítavajú**. Preto **GPI nepočíta náklady na zníženie kriminality alebo znečisteného prostredia ako súčasť národného produktu**. GPI sa znižuje, keď klesá plocha mokradí a lesov, keď se redukovujú rezervy nerastného bohatstva. Ďalšou položkou s negatívnym znamienkom je **zahraničný dlh**. Rowe si myslí, že by nijaká krajina nemala konzumovať viac, než pokryje jej národný produkt. Pôžičky zo zahraničia na domáce investície problematické nie sú.

Radikálne je potrebné zmeniť aj daňový systém. Dnes **zdaňuje pozitívne aktivity** (ľudskú prácu) a **odmeňuje ekologickú deštrukciu**. Podľa expertov Redefining Progress by práca mala byť z väčšej časti nezdanená a mala by sa odstrániť daň z pridanej hodnoty. **Daňová záťaž by mala by posunutá na používanie nerastných surovín a znečisťovanie prostredia**. Navrhované zmeny v daňovom systéme by zaistili štátu príjmy, vyvolávali by i dobré ekonomické stimuly a vďaka zlacneniu pracovnej sily aj miesta.

V Redefining Progress sú presvedčení, že **nie je možné žiť na úkor budúcich generácií, na úkor ľudí iných krajín a prírody**. Tento názor s nimi zdieľa a podporu organizácii vyjadrilo okolo **400 amerických ekonómov a rad ďalších**

osobností (laureát Nobelovej ceny Herbert Simon, futuroológ Alvin Toffler, médiový magnát Ted Turner a i.).

Už Adam Smith povedal, že **úspechy ekonomiky se hodnotia podľa toho, ako se v nej ľudom ľudom darí**. A tak, keď vlády diskutujú o tom, ako zvýšiť ekonomický rast, mali by si najprv odpovedať na otázku: **bude jeho zvýšenie skutočne znamenať skvalitnenie nášho života - a to v oblastiach dôležitých pre nás?** Pýtať sa v predstihu, by nám možno ušetrilo pár problémov navyše.

WOLFGANG SACHS: CHUDOBNÍ BOHATÍ

Turista filmuje idylickú scénu: muž v skromných šatách drieme v rybárskom člne, zavlčenom vlnami od piesočnej pláže. Zvuk kamery zobúdzia rybára. Turista mu ponúka cigaretu a dáva sa s ním do rozhovoru: "Počasie je nádherné, je tu hojnosť rýb, prečo vylihujete namiesto toho, aby ste išli loviť ryby?". "Pretože som si dnes ráno už dosť nalovil." - odvetí rybár. "Len si predstavte", hovorí turista, "že by ste každý deň vyplávali tri alebo štyrikrát a priviezli domov tri alebo štyrikrát toľko rýb." Viete, čo by sa stalo? Rybár zavrtel hlavou. "Po roku mohli by ste si kúpiť motorový čln", hovorí turista. "Po dvoch rokoch by ste si mohli kúpiť ďalší čln a po troch rokoch plachteticu alebo dve. Len si to dobre premyslite! Možno si jedného dňa budete môcť postaviť mraziareň alebo udiareň, dokonca zaobstarať si vlastnú helikoptéru na sledovanie húfov rýb a riadenie svojich plachtetic, alebo mohli by ste si zadovážiť kamióny a dodávať ryby do hlavného mesta a potom..." "A potom?" pýta sa rybár. "A potom", pokračuje turista víťazoslávne, "mohli by ste si pokojne sedieť na pláži, pozeráť na nádherný oceán a podriemkavať na slnku". Rybár sa pozrie na turistu: "Ale veď presne toto som robil, než ste prišli!" (Viac...)

Tento príbeh, ktorý spomína spisovateľ Heinrich Böll, hovorí o nádejach a obavách bohatého človeka. Turista, keď zazrie zaháľajúceho rybára podriemkavať na slnku, spomenie si na svoje obavy, že by mohol raz schudobnieť a tak dostať sa do zúfalej situácie.

Zároveň nevedomky premieta svoju nádej na chudobného. Bez dlhého rozmyšľania mu navrhne cestu, ako zvýšiť svoju produkciu. A nakoniec ho uistuje, že zmyslom každej námahy je oslobodiť sa od práce a stať sa pánom svojho času.

To, čo túto anekdotu ozvláštňuje, je cyklická štruktúra príbehu, boháč sa snaží vrátiť tam, kde ako chudobný začína. Núka sa paradox, ktorý boháčovi kladie rad znepokojujúcich otázok. **Prečo musí on boháč vydávať toľko úsilia a námahy do rozvoja, keď napokon dosiahne iba to čo, ako sa zdá, má chudák od začiatku?** Alebo, čo je horšie, prečo boháč, napriek enormnému zhonu, sa vôbec nezaujíma o spôsob života, ktorý žije chudobný? Pretože ak sa pokrok zakladá na rastúcom nadobúdaní tovaru, ktorý je potrebný na to, aby človek mal dostatok voľného času, potom zrejme spoločnosti bohatých štátov urobili chybu. Ale kde?

Hodnota času

Ako sa často uvádza, správne hospodáriť s časom je podstatnou zložkou akejkoľvek economickej aktivity. Od čias Arkwrightovho spriadacieho stroja až po prehliadače webových stránok Internet Explorer Billa Gatesa vieme, že väčšina technológií použitých na dosahovanie pokroku sa používa v presvedčení, že robiť viac vecí a rýchlejšie je lepšie než menej a pomalšie. Naozaj, schopnosť ušetriť čas bola vždy charakteristickým znakom revolúcií v produktivite, ktoré menili spôsoby výroby a spotreby v priebehu posledných 200 rokov.

Od samého začiatku **chytrí ľudia predvídali vládu slobody vynárajúcu sa kdesi na horizonte, kráľovstvo, v ktorom by sa hrdlačenie definitívne skončilo** a ľudia by sa mohli venovať činnostiam podľa svojich záľub. Ráno poľovačka, popoludní rybačka, večer chov zvierat a po večeri diskusia o literatúre. Tento nereálny deň nebol ideálom iba mladého Karola Marxa. **Čo sa ale stalo s touto utópiou? Kde sa všetok čas rozplynul?**

Použitie automobilu nám môže poslúžiť ako typický príklad. Keď sa prvý krát objavil, **všetci ho privítali ako prostriedok na úsporu času**, ktorý dramaticky skrátí čas na dosiahnutie určitého miesta. Ale na rozdiel od všeobecne rozšíreného názoru vodiči pri preprave z jedného miesta na druhé **vôbec nespotrebujú menej času ako nevodíči. Oni iba cestujú na vzdialenejšie miesta. Sila nespochybnosti sa premieňa do viacej najazdených kilometrov**. A ušetrený čas sa opätovne vložil do väčších vzdialeností. V dôsledku toho priemerný Nemecký dnes precestuje ročne 15 000 km oproti iba 2 000 km v roku 1950.

V mnohých odvetviach - od dopravy po spoje, od výroby po zábavu - **sa ušetrený čas neprestajne premieňa do väčších vzdialeností, väčšieho počtu stretnutí, väčšej výroby a ďalšieho nárastu aktivity. Nový rast pohltí ušetrené hodiny.** A po určitom čase táto expanzia vytvára ďalší tlak na vývoj nových zariadení šetriacich čas a cyklus sa opakuje.

Obrovský **nárast produktivity sa vonkoncom nepremieňa na menej práce a viac voľného času.** Naopak, predovšetkým transformuje sa na nové obrátky výroby a tovarov. Je zrejmé, že ak by úroveň výroby ostala stabilná, človekovi by stačilo pracovať iba zlomok dnešnej normálnej pracovnej doby, práve tak ako človekovi by stačilo omnoho menej času na dennú drinu, ak by jeho miera ctižiadosti nerástla. **Je to neprestajné rozširovanie produkcie a stanovovanie si nových a nových cieľov, čo likviduje každý nárast produktivity. Utópia bohatstva zvíťazila nad utópiou oslobodenia.**

Prečo nemáme nikdy dosť?

Rybár v našom príbehu bol by možno prekvapený nekonečnou túžbou mať stále viac a viac, ktorá vládne v dnešných bohatých spoločnostiach. Napokon, bol spokojný so svojím raňajším úlovkom a mohol si dovoliť odpočívať. O tomto probléme sa už v minulosti veľa diskutovalo: John Maynard Keynes, jeden z veľkých mysliteľov ekonomiky dvadsiateho storočia, uvažoval, **či by nejaká mimoriadne úspešná ekonomika nemohla raz dosiahnuť stav nasýtenia.** Vo svojej knihe *Essays in Persuasion* došiel k záveru, že príkaz produktivity môže v blahobyte stratiť svoj význam, pretože hojnosť spôsobí, že požiadavka optimálne alokovať prostriedky bude čoraz menej dôležitou. Ale bohaté spoločnosti ešte nerešpektujú túto požiadavku. Riadia sa princípom nenasýtenosti trhu. Prečo ignorujú pojem "dosť"?

Dôležitá v takejto bohatej spoločnosti je symbolická moc výrobkov a služieb; nie sú iba nositeľmi úžitku; majú svoju vypovedaciu funkciu. Dôležitejšie je to, čo výrobky vyjadrujú a nie čo robia, na čo slúžia. **V moderných spoločnostiach sú prostriedkami komunikácie.** Vytvárajú akýsi systém "znamení", prostredníctvom ktorých majiteľ či majiteľka podáva správu o sebe. **Kým v minulosti výrobky informovali o sociálnom postavení, dnes signalizujú vernosť určitému životnému štýlu.**

Mnohé výrobky boli do dneška zdokonalené a nemôžu sa ďalej rozvíjať; nových kupujúcich si nájdu iba vtedy, keď im tieto **ponúknu viac symbolického kapitálu. Autá, ktoré nemôžu byť rýchlejšie a pohodlnejšie, sa predstavujú ako technologické zázraky.** Hodinky, ktoré nemôžu ukazovať presnejší čas, dostanú športovú eleganciu, keď majú byť hodinkami pre potápanie. Televízory, ktorých obraz nemôže byť jasnejší, dostanú podobu domácich kín s väčšími obrazovkami. **Návrhári a reklamné agentúry neustále ponúkajú spotrebiteľom nové vzrušenia a nové identity,** zatiaľ čo užitočnosť výrobku sa považuje za samozrejmosť. V súvislosti s tým, vzťah medzi spotrebiteľom a výrobkom formuje predovšetkým predstavivosť, ktorá je nesmierne tvárľivá. Pocity a významy nie sú ani zďaleka stabilné; ich formovateľnosť a rýchlosť, s akou zastarávajú, využívajú návrhári nespočetnými spôsobmi.

Predstavivosť je v podstate nevyčerpatelným zdrojom pre neustále rastúce dodávky výrobkov a služieb. Z tohto dôvodu očakávanie, že by bohaté spoločnosti jedného dňa mohli dosiahnuť stav nasýtenia, sa nenaplní: keď sa výrobky stávajú kultúrnymi symbolmi, ekonomická expanzia nemá konca.

Skromnosť a blahobyť

Za určitou hranicou sa veci môžu stať zlodejmi času. Výrobky si musíte vybrať, kúpiť, nastaviť, používať, udržiavať, čistiť, opravovať, odkladať a likvidovať. Podobne stretnutia si musíte vyhľadať, skoordinať, zhodnúť sa s druhou stranou, zaznačiť do diára, udržiavať kontakty, vyhodnotiť a vyhľadávať ďalšie podklady. Dokonca aj predmety, ktoré sú nášmu srdcu najbližšie a kontakty, na ktorých nám najviac záleží, požierajú najskôr vyčerpaný zo všetkých prostriedkov - náš čas. Veľké množstvo možností - výrobkov, služieb, udalostí - doslovne explodovali v bohatých spoločnostiach, ale deň má stále iba dvadsaťštyri hodín. **Nedostatok času je trestom za bohatstvo.** Bohatý človek môže mať hromadu vecí ale nedostatok času.

Vlastne ľudia v spoločnosti ponúkajúcej mnohé možnosti výberu netrpia ani tak na nedostatok možností, ako skôr na ich nadbytok. Kým bohatstvo je v prvom prípade ohrozované nedostatkom finančných prostriedkov, v druhom prípade neujasnenosť cieľov ohrozuje bohatstvo. **Prudký nárast možností nám postupne sťažuje orientáciu v tom, čo chceme, nevieme sa rozhodnúť čo nechceme** a nestaráme sa o to, čo máme.

Bohatstvo má pre človeka dva rozmery: materiálny a nemateriálny. Každý, kto si kúpi potraviny a pripravuje večeru, má materiálne uspokojenie z naplnenia svojho žalúdka a nemateriálne z vychutnávania prípravy exotických jedál alebo posedenia v dobrej spoločnosti. **Ked' vlastné príliš veľa vecí, skrakuje sa náš čas pre nemateriálne uspokojenia; nadbytok možností ľahko môže oslabiť úplnosť uspokojenia.** Preto **nedostatok času znehodnocuje bohatosť vo veciach.** Inak povedané, existuje hranica materiálneho uspokojenia, za ktorou celkové uspokojenie musí nevyhnutne klesať. Preto skromnosť je kľúčom k bohatstvu.

Niet pochýb, že častokrát **neschopnosť zachovávať určitú mieru skromnosti je podstatou problému, ktorým je nedostatok času.** Umenie žiť vyžaduje zmysel pre správnu mieru. Menej určite môže byť viac. Moderná konzumná spoločnosť plytvá bohatstvom času. V dobe stále väčších a väčších možností **schopnosť obmedzovať sa, ktorá predpokladá slobodu povedať si "nie", sa stáva dôležitou ingredienciou pri vytváraní bohatšieho života.** Bez tejto schopnosti sa ponosa dramatika Ödona von Horvartha môže stať univerzálnym sebaospravedlnením: "Naozaj som celkom inou osobou, iba som to nikdy nedal najavo."

Je jasné, že bohatý človek, ktorá trpí nedostatkom času, je určite menej štedrý, menej súcitný, menej horlivý a menej slobodný - ide o akýsi druh modernizovanej chudoby, ktorú chudobný rybár inštinktívne pochopil a bohatý turista iba nechotne priznal.

Wolfgang Sachs v súčasnosti pracuje vo Wupertalskom ústave pre počasie, životné prostredie a energiu v Nemecku. Jeho poslednou knihou je Planet Dialectics: Explorations in Environment and Development, bola vydaná v novembri 1999 vo vydavateľstve Zed Books, Londýn. Wolfgang Sachs prednáša na Schumacher College v Bristole.

Sme kapitalisti, musíte sa prispôbiť, akýkoľvek odpor je zbytočný

Recenzia Davida C. Kortena knihy Thomasa L. Friedmana: The Lexus and the Olive Tree, vydavateľstvo Farrar, Straus and Giroux, Inc., 1999.

Ekonomická globalizácia je bezpochyby charakteristickou črtou našej doby. Edward Luttwak, odborník Centra pre strategické a medzinárodné štúdie vo Washingtone, D.C., vo svojej knihe Turbo Kapitalizmus: Víťazi a porazení v globálnej ekonomike poznamenáva, že **"elita Ameriky globalizáciu nielenže schvaľuje, ale ju považuje za svoju spoločnú ideológiu, ba takmer až za akési náboženstvo."** Margaret Thatcherová dala globalizácii prezývku TINA, čo je skratkou štyroch anglických slov **"There Is No Alternative"** (Neexistuje nijaká alternatíva). Thomas L. Friedman, komentátor New York Times, patrí medzi jej hlavných propagátorov. Skutočne, ustavičné opakovanie TINA v jeho novej knihe The Lexus and the Olive Tree pripomína fanúšikom seriálu Star Trek: The Next Generation mantru Borgov, najnebezpečnejších nepriateľov posádky kozmickej lode Enterprise: "Sme Borgovia. Vzdajte sa. Akýkoľvek odpor je zbytočný."

Ak by autorom knihy The Lexus and the Olive Tree nebol Thomas L. Friedman, dala by sa odbaviť ako **d'alsí z nafúknutých chválospevov velebiacich prednosti deregulácie a zrušenia ekonomických bariér** v nenásytnej honbe za peniazmi. Jeho súčasná kniha však má svoju hodnotu nie preto, žeby prinášala nejaké nové pohľady na globalizáciu - to v nijakom prípade nerobí - ale skôr preto, lebo **odhaľuje spôsob myslenia samozvaných liberálov a "nových demokratov,** ktorí, tak ako Friedman, **sa nekriticky stotožnili s ekonomickou nadvládou menových špekulantov a megakorporácií,** v ktorej vidia neodvratnú a blahodarnú budúcnosť ľudstva.

Friedman začína svoju knihu tvrdením, že pre neho je globalizácia tak isto nezvratná ako každodenný východ slnka:

"Osobne si myslím, že je dobré, že slnko každé ráno vychádza. Určite prináša viac úžitku ako škody. Ale aj keby ma svitanie príliš nezaujímalo, nijako ho neovplyvním. Ja som globalizáciu nezačal a nemôžem ju ani zastaviť -- iba ak za cenu obrovských strát a na úkor ľudského pokroku - ale takýmto pokusmi určite nebudem márne strácať čas. Jediné, na čo sa musím sústrediť, je to, ako **JA** môžem z tohto nového systému získať maximálny prospech a ako chrániť pred tým najhorším väčšinu ostatných ľudí. [zvýraznil D.Korten]"

Od začiatku Friedman priznáva, že je skôr realistom než idealistom. Namiesto aby hľadal nejakú

víziu spoločnosti, akceptuje klasický liberálny kompromis, prijíma vládu korporácií v mene voľného trhu zatiaľ čo tým, ktorí prepadli cez sociálnu sieť, sľubuje "ochranu pred najhorším". Ale globálna ekonomika nie je ako slnko (ak slnko nevyjde, všetci zahynieme; ľudstvo však, na druhej strane, celý čas až do obdobia zhruba pred dvadsiatimi rokmi prežilo pomerne dobre, čiže aj bez toho, čo dnes nazývame globálnou ekonomikou), pričom však ochrana pred tým najhorším, ktorého existenciu Friedman uznáva, nie je vôbec zabezpečená.

Aby krajiny vyťažili maximum z globálnej ekonomiky, Friedman im radí, aby prijali jednotný recept, akúsi "**zlatú zvieraciu kazajku**", ktorou metaforicky označuje neoliberalný program spočívajúci v obmedzení vplyvu štátu, škrtoch sociálnych výdavkov s cieľom zabezpečiť vyrovnanie štátneho rozpočtu, v udržiavaní nízkych miezd za účelom minimalizácie inflačných tlakov, v privatizácii všetkých verejných podnikov a v ich vystavení napospas globálnym akciovým trhom, v deregulácii obchodu, aby sa uvoľnili trhové sily, v zrušení cieľ a kvót, aby všetok tovar mohol voľne prúdiť cez hranice, v uprednostňovaní výroby pre export a v nehatenom výpredaji všetkého do zahraničia. Keď sa takto ochromí štát, pustí sa z reťaze "**elektronické stádo**" ako Friedman nazýva hazardujúcich finančných špekulantov, ktorí púšťajú do ekonomiky miliardy dolárov vypožičaných za účelom špekulatívnych operácií.

Keď sa takéto stádo priženie, rýchlo si zožene toľko dolárov, koľko len vládnete, aby oni nezavetrlili vašu slabosť, pretože zničia vašu menu a potom rýchlo uháňajú preč hľadať nové pastviny. **Nás nesmie**, upozorňuje Friedman, **znepokojovať nerovnosť, devastácia životného prostredia, nezamestnanosť a ekonomická neistota, strata spoločenskej a kultúrnej identity, ktorú takéto elektronické stádo prináša.** To je iba "**tvorivá deštrukcia**" kapitalizmu v praxi. Nesmúťte, keď váš sused spraví chybný krok a padne, pretože teraz je to váš súper a jeho nešťastie je vaším úspechom. Len bežte rýchlejšie: "Predstavte si globálnu ekonomiku ako preteky Formuly 1, ktoré sú z roka na rok rýchlejšie. Pritom vždy ktosi havaruje a roztrieska sa, najmä ak ide o vodičov, ktorí iba pred niekoľkými rokmi jazdili na somároch. Friedman neponúka stroskotancom príliš veľa "ochrany": **bud' ste víťazom alebo obeťou**, iná možnosť neexistuje. Stratili ste prácu v Maine? Hľadajte si inú v San Diegu. A čo rodina a priatelia, ktorých ste zanechali? Zvyknú si! Zlatá zvieracia kazajka je nemilosrdný despota. Neviete si nájsť prácu v San Diegu? Požičajte si teda niekoľko miliónov a investujte ich na globálnych finančných trhoch. Zle ste investovali a všetko ste stratili? Vyhláste bankrot a skúšajte znova. Že ste sa nenarodili ako multimilionár s kopou kreditných kariet? Nuž kúpte si osobnú váhu a na rohu ulice ponúkajte okoloidúcim, že ich za poplatok odvážite.

To som si nevymyslel. Friedman hovorí, že keď bol v Hanoji, každé ráno platil jeden dolár za váženie útlej Vietnamičky, ktorá na chodníku vykonávala túto činnosť. Ubezpečuje nás, že to nerobil preto, aby sa dozvedel svoju hmotnosť, ktorú samozrejme poznal, ale že **šlo "o môj príspevok ku globalizácii Vietnamu.** Podľa mňa, jej nevysloveným mottom bolo: **'Všetko, čo máte, nezáleží, či je to veľké alebo malé, predávajte, obchodujte s tým, vymieňajte, špekulujte, prenajímajte, aspoň čosi s tým robte, aby vám to prinieslo zisk, zlepšilo vašu životnú úroveň a dostalo vás do hry.'**"

Podľa Friedmana aj tie najzúfalejšie pokusy o prežitie obetí ekonomického globalizmu, vylúčených úbožiacov, nie sú ničím iným ako potvrdením jeho kapitalistickej viery - **dôkazom, že väčšina ľudí miluje globalizáciu a nadšene prijíma podnikateľské možnosti, ktoré ponúka.** Pod dojomom schopnosti chudákov rýchlo sa prispôbovať v podmienkach extrémnej nepriaznivej osudy, Friedman nás presviedča, že "**globalizácia vychádza zdola, z ulíc, z hĺbky duše človeka a z jeho najnútornejších ambícií.**" Pohaňa ju "základná ľudská túžba po lepšom živote, po živote s väčšími možnosťami výberu napríklad v tom, čo budeme jesť, čo si oblečieme, kde budeme žiť, kam pocestujeme na dovolenku, ako budeme pracovať... a čo sa budeme učiť. Začína sa to ženou v Hanoji, hrbiacej sa na chodníku, ktorá ponúka osobnú váhu ako svoju vstupenku do sveta dravej podnikavosti."

Zatiaľ čo ľudia, ktorí sú zbavení elementárnych prostriedkov potrebných pre dôstojný život, budú do posledného dychu bojovať o holé prežitie, je maximálne zvrátené vysvetľovať si ich boj ako podporu ekonomického systému, ktorý vlastne obmedzuje ich možnosti, likviduje ich zdroje obživy, zhoršuje pracovné podmienky, ničí životné prostredie, poškodzuje miestne kultúry a spoločenstvá, a to všetko iba za tým účelom, **aby bohatí mohli ešte viac bohatnúť.** Kedy vlastne títo ľudia dali svoj hlas za svet monštruóznej nerovnosti, v ktorom väčšina musí zúfalo bojovať o prežitie, zatiaľ čo najväčší ekonomický prospech z toho majú príživníci rentiéri a špekulanti?

Človek by si mohol položiť otázku, na akejže to planéte žije pán Friedman. **Väčšina ľudí nesníva o rýchlych autách či o internete, ktoré globalizácia aj tak prináša iba pár ľuďom**, ale o istom živobytí, zabezpečených rodinách, komunitách a zdravom životnom prostredí, ktorých

dosiahnutie však ekonomická globalizácia, ako to pripúšťa aj sám Friedman, čím ďalej tým viac sťažuje a znemožňuje.

Ignorujúc skutočné priority obrovskej väčšiny ľudí sveta Friedman potom opisuje, v čom on vidí demokratizačnú silu globalizácie. Osobitne je fascinovaný myšlienkou, že hocikto s počítačom a niekoľkými tisíckami dolárov sa môže pripojiť k elektronickému stádu a považovať sa za hráča, ktorý stavia a zosadzuje nerozumné vlády, ktoré sa ešte usilujú zachovať si určitú kultúrnu a ekonomickú suverenitu. Dokonca rozpráva o tom, ako sa hrdo vystatoval pred thajským predsedom vlády v zime roku 1998, ako on osobne pomohol zvrhnúť premiérovho predchodcu.

"Pán premiér, musím sa vám priznať. Ja som prispel k tomu, že váš predchodca padol, aj keď som ani nevedel, ako sa volal. Viete, sedel som doma v suteréne a sledoval som pád thajského bahtu (pritom mi bolo jasné, že váš predchodca ekonomiku riadi veľmi zle). Nuž som zavolať svojmu brokerovi a povedal mu, aby mi predal moje východoázijské akcie. Mohol som ich predať ja sám, prostredníctvom Internetu, ale namiesto toho som poslúchol radu svojho brokera. Pán premiér, jeden dolár, jeden hlas. Aký je to pocit mať Toma Friedmana za svojho voliča?"

To nielenže ukazuje na Friedmanovu aroganciu - **podľa neho totiž reálna moc je v rukách veľkých hedžových fondov, ktoré špekulujú so stovkami miliárd požičaných dolárov** - ale taktiež odкрýva jeho elitársku vieru v **demokraciu peňazí (jeden dolár, jeden hlas)** a nie ľudí, v ktorej medzinárodni špekulanti využívajú požičané peniaze na to, aby podrývali vlády v iných krajinách.

Napriek všetkým rečiam o demokracii Friedman veľmi dobre vie, kde má globálny kapitalizmus svoje korene, a tie **nemajú nič spoločné s východom slnka, komunikačnou revolúciou, ani s túžbami pouličných smetiarov či taxikárov** vo svete. Vo svojich fejtónoch v New York Times neustále fandí politike a praxi Svetovej Banky, Medzinárodného menového fondu, Severoamerickej slobodnej obchodnej zóny NAFTA, Všeobecnej dohody o clách a obchode GATT, Svetovej obchodnej organizácie, Ázijsko-tichomorskej obchodnej spolupráci APEC, Multilaterálnej dohody o investíciách a všetkým podobným **útokom na demokraciu a všeobecný blahobyť zo strany finančných špekulantov a globálnych megakorporácií**, ktoré sa usilujú unikať pred bremenom zodpovednosti voči verejnosti a čo možno najviac vyťažiť a prisvojiť si z bohatstva spoločnosti. **Globálna ekonomika je dôsledkom rozhodnutí elit, pre ktorých je globalizácia dominantným náboženstvom**. To, že väčšina týchto rozhodnutí sa odohrávala za zatvorenými dverami a mimo verejnej kontroly a diskusie, nesvedčí o tom, že by boli neúmyselné.

Iba málokto by chcel popierať, že **medzinárodný obchod a výmena významne prispeli k ľudskému blahobyťu** v priebehu takmer šiestich storočí od začiatku obchodnej revolúcie. Procesy deregulácie a odstraňovania ekonomických bariér, ktoré charakterizujú Friedmanovu obľúbenú globalizáciu, sú však **fenomény prevažne posledných dvadsiatich rokov**. Zatiaľ čo toto dvadsaťročné obdobie vyprodukovalo impozantný hospodársky rast a rozšírilo počet miliardárov sveta, **väčšine ľudí to prinieslo absolútny pokles reálnej životnej úrovne, neslýchanú nerovnosť, devastáciu životného prostredia a spoločenský rozklad** čiže prínosy, bez ktorých by sa väčšina z nás mohla ľahko zaobiť.

Väčšina pozitívnych úspechov kapitalizmu bola dosiahnutá **v období od konca druhej svetovej vojny do sedemdesiatych rokov, kedy boli hranice štátov pevné, národné ekonomiky regulované, medzinárodný obchod a financie boli riadené tak, aby slúžili národným záujmom**. Edward Luttwak nazýva toto obdobie "riadeným kapitalizmom" a dokumentuje ako väčšine ľudí priniesla prosperitu, ktorá je dnes **deštruovaná** nespútaným "turbo kapitalizmom" osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, ktorý Friedman tak zbožňuje. Najbližšou historickou paralelou ku kapitalizmu deväťdesiatych rokov, ako sám Friedman uvádza, je kapitalizmus dvadsiatych rokov -- ktorý nám priniesol veľkú hospodársku krízu a druhú svetovú vojnu.

V skutočnosti, ako Friedman poznamenáva, finančný kolaps, ktorý sa nedávno prehnal Áziou, Ruskom a Latinskou Amerikou, zmenil mnohé vychvalované úspechy na ekonomické jatky. Ani takéto nešťastia ho nevedia rozhádzať a zjavne ľahostajný k zničeným životom miliónov nevinných ľudí, Friedman nám vykladá, že tieto deštruktívne zlyhania sú ďalšou **pozitívnou ukázkou tvorivej deštrukcie kapitalizmu v praxi**. "Som presvedčený, že globalizácia nám všetkým urobila láskavosť tým, že v deväťdesiatych rokoch skolabovali ekonomiky Thajska, Kórey, Malajzie, Indonézie, Mexika, Ruska a Brazílie, pretože odkrýla v plnej nahote choré praktiky a inštitúcie v krajinách, ktoré boli predčasne zglobalizované."

Hoci Friedman má určite pravdu v tom, že tieto nešťastné krajiny neboli pripravené na stresy ekonomickej globalizácie - a existujú vôbec také krajiny, ktoré boli? - zdá sa, že zabudol, prečo boli "predčasne" globalizované. A čo **chorá prax inštitúcií ako napríklad Svetová banka**,

Medzinárodný menový fond, americké ministerstvo financií, ktorého úradníci, podobne ako Friedman, im stále húdli iba o tom, že nemajú inú možnosť, iba navliecť si zlatú zvieraciu kazajku a nechať si ju pevne stiahnuť? Bez ohľadu na to, či boli pripravené alebo nie, **Medzinárodný menový fond im vnútil programy štrukturálnych reforiem**, zatiaľ čo GATT a Svetová obchodná organizácia WTO ich donútili rešpektovať pravidlá obchodu, investícií a pravidiel duševného vlastníctva, ktoré sú napísané tak, aby v prvom rade z nich mali prospech najväčšie korporácie sveta. Dokiaľ sa ceny akcií v jednotlivých krajinách umelo nafukovali, Friedman a jeho duchovní priaznivci ich vydávali za exemplárny príklad ekonomickej múdrosti a čnosti. Keď potom **bulbina praskla, zrazu boli karhaní** ako ekonomickí páriovia, ktorí si zaslúžili spravodlivý trest za to, že zle riadili svoje ekonomiky. Takéto kotrmelce často privádzajú do pomykova štátnych úradníkov ako napríklad Enrique del Val Blanca z mexického ministerstva sociálnych vecí, ktorí sú **zmätení z toho, čo vlastne od nich elektronické stádo očakáva**:

"Mysleli sme si, že sme na ceste medzi najvyspelejšie krajiny sveta a odrazu sa čosi pokazilo. Svetová banka a Medzinárodný fond nám istý čas tvrdili, že **Mexiko je exemplárna krajina. Teraz sme odstrašujúcim príkladom**. Čo sme to vlastne urobili? Sme z toho úplne vedľa. Ak nenájdem iný smer vývoja, je s nami koniec. Vzdávame sa." Na takéto otázky Friedman dokáže iba do omrzenia opakovať svoju **mantru**, podľa ktorej nešťastné krajiny si jednoducho neutiahli dosť pevne popruhy na zlatej zvieracej kazajke.

Thajsko je poučným prípadom toho, čo sa stane, keď krajina natiahne na seba zlatú zvieraciu kazajku aby prilákala elektronické stádo. Počas osemdesiatych rokov bola thajská ekonomika podporovaná **priamymi investíciami od japonských korporácií**, ktoré tu budovali zariadenia na výrobu produktov určených pre export do Spojených štátov. Keď sa príliv priamych investícií začal ustaľovať, thajskí ekonómovia prišli s nápadom **ako udržiavať prítok zahraničného kapitálu** tak, aby bolo možné udržať vysoké tempo hospodárskeho rastu krajiny. Domácu úrokovú mieru stanovili vyššie než pre dolár a **zaručili pevný výmenný kurz medzi dolárom a thajským bahtom**. To vytvorilo mocný impulz pre pôžičky v dolároch a investície v bahtoch pre dosiahnutie zisku, ktorý garantovala thajská vláda.

Tak ako thajskí technokrati predpokladali, zahraničné peniaze pritekali zo všetkých strán a zahraničný dlh krajiny podľa očakávania sa vyšplhal z 21 miliárd dolárov v roku 1988 na 89 miliárd dolárov v roku 1997 -- z toho 66,2 miliárd dolárov bolo v rámci súkromného sektora. Väčšina bahtov bola **použitá na nákup nehnuteľností** a akcií thajských spoločností, zatiaľ čo zahraničné devízové rezervy z prílevu dolárov financovali prudký nárast spotreby importovaného tovaru. Keďže ekonomika prežívala konjunktúru, ceny nehnuteľností a akcií vyleteli do závrtných výšok, mnohí bohatli, v dôsledku čoho prílev peňazí ďalej silnel. **Americké a iné zahraničné banky v túžbe profitovať z tohto thajského "stroja na peniaze"** si medzi sebou konkurovali v požičiavaní každému, kto len o to prejavil záujem. Thajská vláda dokonca pozývala zahraničné banky, aby si v Bangkoku otvárali svoje pobočky s cieľom urýchliť požičiavanie dolárov a iných zahraničných mien.

Polnohospodársky a priemyselný sektor, skutočne produktívne odvetvia Thajska, nemali šance pri uchádzaní sa o kapitál v porovnaní s rýchlou a vysokou návratnosťou investícií do akcií či nehnuteľností. Namiesto modernizácie svojich výrobných zariadení s cieľom udržať si pozície v medzinárodnej konkurencii, **priemyselníci a farmári radšej investovali peniaze do svojich priemyselných podnikov a fariem do lukratívnejších nehnuteľností a cenných papierov.** Výsledkom bol zdanlivý paradox: **čím rýchlejšie prúdil zahraničný kapitál do Thajska, tým ho bolo menej vo výrobných odvetviach.** Výrobná základňa krajiny začala upadať a vývozy, ktoré dovtedy prudko rástli, začali klesať, v dôsledku čoho klesala aj schopnosť krajiny splácať svoj rýchlo rastúci zahraničný dlh. Medzitým dovoz luxusného tovaru - kupovaného za požičané doláre - neustále rástol, oživoval hospodársky rast a vytváral dokonalú ilúziu prosperity.

Spočiatku boli **splátky zahraničných pôžičiek ľahko uhrádzané novými pôžičkami.** Svetová banka vo svojej správe World Development Report z roku 1996 uvádza Thajsko ako "vynikajúci príklad dividend získaných prostredníctvom orientácie na zahraničie, otvorenosti voči zahraničným investíciám a trhovo orientovanej filozofie podporovanej konzervatívnym makroekonomickým riadením a obozretnou politikou zahraničných pôžičiek."

Finančná pyramída sa začala rozpadávať začiatkom roka 1997, kedy dôsledky nadmernej výstavby nehnuteľností a prebytku voľných budov, ako aj a nedobytných pôžičiek prinútili dve významné thajské finančné spoločnosti vyhlásiť platobnú neschopnosť pri splácaní úrokov zahraničným veriteľom. Zaveťriac slabosť, **finanční špekulanti záutočili na thajskú menu** tým, že si požičiavali obrovské sumy bahtov a predkladali ich centrálnej banke, aby im ich vymenila za doláre. Chytrejší portfólioví obchodníci začali sťahovať svoje peniaze z krajiny. **To vyvolalo paniku**

a ceny akcií prudko spadli. Thajská centrálna banka, ktorá použila 9 miliárd dolárov zo svojich devízových rezerv na udržanie garantovaného výmenného kurzu, zistila, že jej snahy boli bezvýsledné a so zdesením hľadela, ako baht stratil skoro 50% zo svojej pôvodnej hodnoty. **Špekulanti, ktorí prispeli k vyostreniu krízy používaním požičiavaných bahtov na vysatie devízových rezerv štátu,** teraz svoje pôžičky splatili prostredníctvom devalvovaných bahtov.

Vláda oznámila, že v priebehu troch mesiacov príde o prácu až milión Thajčanov a **od Medzinárodného menového fondu vybavila núdzovú finančnú pôžičku vo výške 17,2 miliárd dolárov** a taktiež oznámila, že tieto prostriedky budú použité ako garancia zahraničných pôžičiek thajským finančným inštitúciám, miestnym bankám a firmám, ktoré boli insolventné - týmto spôsobom **došlo k premene súkromných dlhov na verejné** a k zaštiteniu bezohľadných zahraničných bánk a investičných fondov pred dôsledkami ich nezodpovednosti pomocou peňazí požičianých od MMF s vládnymi zárukami od tých istých zahraničných bánk.

Toto nie je ekonomický systém, ktorý by smeroval úspory do investícií zvyšujúcich výrobnú kapacitu. Stručne povedané, **v nijakom prípade to nie je trh, aký mali na mysli klasickí ekonómovia Adama Smitha.** Namiesto toho je to **celosvetové kasíno, kde gambleri a monopolisti sa usilujú nahrať čo najviac bohatstva spoločnosti.** Sám Friedman žasne, že "nepreberné množstvo akcií a obligácií, komodít a termínovaných obchodov, opcií a derivátov, ktoré ponúka spústa krajín a trhov na celom svete, znamená, že dnes môžete vsadiť prakticky takmer na čokoľvek". Stávky sa riadia zásadou víťaz-berie-všetko: toto elektronické stádo "nehrá šach, ono hrá Monopoly." Skutočne, napriek všetkým rečiam o trhoch a demokracii Friedman mlčky priznáva, že **podstatou globálnej ekonomiky je moc elitnej skupiny globálnych gamblersov a korporácií,** ktorá má v úmysle nahradiť globálne trhy globálnymi monopolmi.

Okrem toho, po nekonečnom verklíkovaní mantry TINA (There is No Alternative) a výrečnom ubezpečovaní o tom, že ekonomická globalizácia vychádza z tých najvnutornejších potrieb obyčajných ľudí, Friedman v konečnom dôsledku pripúšťa, čo už vie takmer celý svet. **Globalizácia je produktom made-in-America, ktorý bol svetu vnútený za pomoci všetkých mocenských nástrojov,** ktoré mala Amerika k dispozícii.

"Zlatá zvieracia kazajka bola zväčša vytvorená v Amerike. Elektronické stádo vedú býci z amerického Wall Streetu a najmocnejším činiteľom, ktorý vyvíja nátlak na ostatné krajiny, aby otvorili svoje trhy slobodnému obchodovaniu a slobodnému investovaniu, je Strýko Sam. Na našom reklamnom plagáte je napísané: STRÝKO SAM ĎA POTREBUJE (do elektronického stáda)... Ľudia vo väčšine spoločností už nedokážu rozlišovať medzi americkou silou, americkým exportom, agresívnymi útokmi americkej kultúry, exportmi americkej kultúry a monokultúrnou globalizáciou. Pre nich sa teraz všetko zlialo do jedného celku.

Friedman nám rozpráva, že väčšina sveta vníma globalizáciu ako "akúsi skupinu amerických softvérových inžinierov, ktorí prídu do vašej krajiny s dlhými vlasmi, ovešaní retiazkami, v sandáloch a s krúžkami v nose a s nalakovanými nechtami. Vykopnú vám dvere do bytu, všetko v ňom poprevracajú, zapchajú vám ústa porciou BigMaca, hlavy vašich detí naplnia myšlienkami, ktoré ste nikdy nechápali alebo pochopiť nemôžete, zapoja káblovú televíziu, nastaví ju na kanál MTV, počítač vám pripoja na Internet a hovoria: 'Sťahuj alebo zhyň.' To sme my. My Američania sme apoštoli rýchleho sveta, nepriatelia tradície, proroci voľného trhu a veľkňazi pokrokových technológií. Všade chceme rozširovať tak svoje hodnoty ako aj Pizza Huty. **Chceme, aby sa svet riadil naším príkladom a stal sa demokratickým, kapitalistickým,** chceme webovú stránku do každého zapadákovu, Pepsi do každých úst, Windows do každého počítača a predovšetkým - aby každý vždy a všade tankoval ich benzín."

Plný pýchy nad tým, ako Amerika likviduje kultúry, ekonomiky a demokratické inštitúcie na celom svete, Friedman zrejme nevidí, že **agenda, ktorú Amerika vnucuje ostatnému svetu, je programom iba hŕstky amerických korporácií a nie ľudu Ameriky.**

Friedman sa najviac odchyľuje od tradičného liberalizmu vo svojej záverečnej kapitole, v ktorej odhaľuje, že **úspech globalizácie závisí od ochoty Ameriky použiť svoju vojenskú silu na presadenie programu globalizácie** proti každému "kto by ohrozoval systém globalizácie -- od Iraku až po Severnú Kóreu." Potom pokračuje:

"Neviditeľná ruka trhu nikdy nebude fungovať bez neviditeľnej päste. McDonald nemôže prosperovať bez McDonnella Douglasa, konštruktéra F-15 amerického vojenského letectva. A neviditeľná päšť, ktorá zaisťuje bezpečnosť sveta pre prosperitu technológií zo Silicon Valley, sa volá americká armáda, jej letectvo, námorníctvo a námorná pechota... Pri všetkej úcte k Silicon Valley, nápady a technológie nevíťazia a nerozširujú sa iba tak, samé od seba. **'Dobré nápady a technológie taktiež potrebujú silu, ktorá ich propaguje príkladom a chráni víťazstvami na bojiskách.'** hovorí Robert Kagan, historik zahraničnej politiky.

Takže tu nakoniec vyústili Friedmanove predchádzajúce tvrdenia o tom, že ekonomická globalizácia je neodvratná a autonómna, pretože je stelesnením snov a ambícií každého muža a ženy.

V knihe je pár krátkych pasáží, v ktorých Friedman vyslovuje ľútosť nad stratou kultúrnej rozmanitosti, devastáciou životného prostredia a nad bezmocnosťou chudobných, čo je charakteristickým znakom globalizácie. V týchto pasážach **stavia sa do pózy láskavejšieho, miernejšieho zástancu globalizácie**. Svet rozdeľuje na tých, ktorí sú za a proti globalizácii a na tých, ktorí sú za a proti sociálnym bezpečnostným sieťam, pričom tvrdí, že on i Bill Clinton sú za globalizáciu a zároveň za sociálne bezpečnostné siete. V skutočnosti hovorí: zahladíme tých pár kusov spôsobených skazonosnými dôsledkami globalizácie - aby vážne nespochybňovali hegemoniu Ameriky. Avšak varuje, **"nerobte nič, čo by porušovalo ekonomické pravidlá zlatej zvieracej kazajky,"** ako napríklad zvýšenie daňového zaťaženia bohatých alebo obmedzovanie slobody elektronického štáda.

Jasná Friedmanova formulácia tejto "novej" demokratickej línie je ohromne užitočná, pretože jednoznačne vyjadruje zahraničný program presadzovaný koalíciou nových demokratov a starých republikánov, ktorý je **kombináciou železnej päste armády s trochou súcitu**, dobrý akurát tak upokojenie utlačovaných a zároveň na izoláciu tých, ktorí rozprávajú o skutočnej zmene -- všetko s cieľom zabezpečiť Amerikou vedenú globálnu hegemoniu! Dokonca nás varuje, aby sme boli pripravení na divokú jazdu, pretože **globalizácia prináša čoraz rýchlejšie a razantnejšie striedanie cyklov konjunktúry a krízy**:

"V tejto novej ére bude globálna finančná kríza štandardnou záležitosťou. Pri rýchlosti prebiehajúcich zmien a pri takom množstve krajín nachádzajúcich sa v rozličných fázach prispôsobovania sa tomuto novému globalizačnému systému **sa krízy budú vyskytovať bežne**. Takže, milý čitateľ, chcem ti dať jednu užitočnú radu: Zapni si bezpečnostné pásy, dobre sa opri a stolček pred sebou daj do zvislej polohy. Pretože **konjunktúry a krízy budú prichádzať čoraz rýchlejšie**. Zvykni si na to a usiluj sa, aby ich účinky neboli v nijakej oblasti také silné, že povedú k rozmachu či krachu celého systému."

Po takejto deprimujúcej obhajobe globalizácia vlastne ani nepotrebuje kritikov. **Prečo by vlastne Amerika mala za pomoci svojej finančnej a vojenskej sily vnucovať svetu režim, ktorý podľa Friedmanových slov prinesie obrovskú ekonomickú nestabilitu a bude vyžadovať od každého, aby bežal čoraz rýchlejšie, ak chce prežiť?** Čo tak hľadať nejakú schodnejšiu a humannejšiu alternatívu?

Friedman na to nepresvedčivo odpovedá, že "ak do súkolia rýchleho, dobre namazaného stroja z nerezovej ocele nasypete piesok, nie je isté, že sa vám ho podarí spomaliť. Stroj sa môže s veľkým rachotom rozdrúzať." Používajúc Friedmanovo prirovnanie, ak by ste sedeli v automobile Formuly 1, ktorému by nefungovali brzdy a rútil by sa k priepasti, nebolo by lepšie nasypať piesok do motora, aby sa stroj zastavil, hoci aj s príšerným rachotom?

Možno sa čudujete prečo sa hnevám na ľudí ako je Thomas L. Friedman. Je to človek, ktorý nedisponuje takým majetkom, aby si mohol dovoliť zosadzovať vlády, ani nie je šéfom globálnej mega-korporácie, ktorá profituje z bezohľadného zdieľania ľudí a drancovania Zeme. Presne ako sám tvrdí, on nie je tvorcom nespravodlivého a dehumanizovaného sveta, o ktorom píše. Koniec koncov on **je iba novinárom a fejtonistom**, ktorého úlohou je deliť sa s čitateľmi New York Times o svoje pozorovania a komentáre o svete.

Uráža ma Friedmanovo nadšené vychvaľovanie globalizácie, pretože z nie tak dávnej histórie vieme, že napohľad mocné a nezadržateľné sily (napr.: rasizmus, diskriminácia žien a devastácia životného prostredia) je možné prekonať alebo dramaticky obmedziť, keď sa proti nim postaví idealistické spoločenské hnutia. Azda najväčšou prekážkou, na ktorú takéto hnutia narážajú, je **fatalizmus aktívne šírený** všetkými tými friedmanovcami sveta, podľa ktorého každý racionálne uvažujúci človek určite príde na to, že **nie je možné nič zmeniť a že jediným rozumným riešením je akceptovať realitu** a hľadať spôsoby ako z nej profitovať.

Kým idealisti zakladajúci spoločenské hnutia s cieľom presadzovať slobodu, rovnosť a zdravé životné prostredie, majú pred očami svet, aký by mal byť a hľadajú cestu, ako ho dosiahnuť, Friedman je klasický realista. **Akceptuje nespravodlivé a deštruktívne inštitucionálne štruktúry ako čosi nemenné a sústreďuje sa iba na to, ako z toho čo najviac vytĺcť pre seba** či pre krajinu. Či už úmyselne alebo nie, ľudia ako Friedman slúžia ako fanúšikovia nespravodlivosti, keď **zosmiešňujú všetkých, ktorí sa odvážia snívať o svete, akým by mohol byť**. V mene realizmu prispieva k **prehlbovaniu pocitu bezmocnosti** u ľudí, ktorí by aj boli ochotní pracovať na tom, aby sa niečo zmenilo - čím umožňuje úzkej elite, pôsobiacej v

skrytosti mimo demokratickej kontroly, vytvárať mocenské inštitúcie slúžiace výlučne ich úzkym a exkluzívnym cieľom.

Ak by sme si mali vziať z Friedmana iba jedno ponaučenie, tak potom to, že **nikdy nevyriešime globálnu krízu nerovnosti, rozpadu spoločnosti a devastácie životného prostredia, ktorá čím ďalej tým viac ohrozuje naše prežitie, keď budeme počúvať iba friedmanských realistov**. Namiesto toho sa dívajme na idealistov, ktorí sa opovážia spochybniť status quo a dávajú nám vízie o tom, aký by svet mohol byť.

Prečo by sme namiesto presadzovania temnej vízie turbo kapitalizmu nemohli využiť svoju múdrosť a súcitiť na **vytvorenie ekonomických inštitúcií pre svet bohatej kultúrnej a biologickej diversity**, v ktorom by každý mal zabezpečený prístup k prostriedkom živobytia, kde by boli zaručené osobné slobody, podporované rodiny a spoločenstvá, odmeňované produktívna práca, kooperácia a zodpovednosť a udržateľný vzťah medzi ľudstvom a systémami podporujúcimi život na našej planéte? Jedným z nich je regulovaný kapitalizmus povojnového obdobia, ktorý vytvoril masový blahobyt tým, že udržoval rovnováhu medzi odbormi, štátom a veľkými podnikmi.

Druhým je populistickejšia alternatíva viac **orientovaná na komunitu**, ktorú som ukázal v hlavných rysoch vo svojej nedávnej knihe *The Post-Corporate World: Life After Capitalism*, ktorú nazývam starostlivou trhovou ekonomikou. Kombinuje princípy demokracie "jedna osoba, jeden hlas", náležité regulovanú trhovú ekonomiku (pozostávajúcu z miestnych podnikov vo vlastníctve obyvateľov komunity) ľudské rozmery a etickú kultúru. **Nič radikálne či exotické.**

Keď najbližšie začne nejaký realista friedmanského štýlu začne vás presviedčať o potrebe akceptovať realitu a pritiahnuť popruhy zlatej zvieracej kazajky, povedzte mu, že **nemáte záujem o jeho temnú bezduchú víziu sveta typu "vítaz berie všetko"** rozdeleného na hazardných vodičov a ich obeť. A len tak mimochodom, vy si ceníte viacej ľudskú slobodu a demokraciu. Zvieracie kazajky - zlaté či iné - sú iba pre klaunov a nebezpečných bláznov.

Preklad z Tikkun, Vol. 14, No. 4, July/August 1999, str. 71-76

MOC MEDZINÁRODNÉHO MENOVÉHO FONDU A SVETOVEJ BANKY

Chris Brazier

K svetovej vláde v posledných dvadsiatich piatich rokoch nemajú najbližšie Spojené štáty napriek tomu, že sa správajú, akoby ňou boli. Nie je ňou ani Organizácia spojených národov napriek tomu, že sa o to usiluje pri prechode do 21. storočia - so štruktúrou zdedenou z mocenských pomerov v roku 1945. K svetovej vláde má najbližšie tajnostkárka nikým nevolená organizácia, ktorej sa zmocnili fundamentalisti, ktorí takto získali možnosť **diktovať ekonomickú a sociálnu politiku takmer každej krajine sveta**. Znie to neveriteľne, však? Akoby vybrané zo science fiction alebo z nejakej bláznivej konšpiračnej teórie. Kiež by to bola iba fantázia!

Touto organizáciou je **Medzinárodný menový fond (MMF)** so sídlom vo Washingtone DC. Ohromná moc, ktorú má v rukách i **otrasné výsledky zneužívania tejto moci sú jedným z najväčších škandálov našej doby**. Keď sa však v bohatých krajinách na ulici opýtate kohokoľvek na jeho názor na MMF, pravdepodobne **nebude ani vedieť, o čo ide**. Starší obyvatelia Británie si azda budú ešte pamätať dobu (1976), keď vtedajší minister financií Denis Healey bol nútený **pokorne žiadať MMF o pôžičku**. Odhliadnuc od tejto epizódy táto organizácia sa **nedotýka životov väčšiny ľudí žijúcich na Západe**.

Keď však kohokoľvek vo väčšine ostatného sveta zastavíte na ulici a položíte mu tú istú otázku, počnúc roľníkmi vo východnej Afrike po majiteľov obchodov vo východnej Ázii, pravdepodobne dostanete odlišnú - **oveľa informovanejšiu odpoveď**. A pokiaľ by ste túto otázku položili v Accre, Ghane alebo v Buenos Aires, v záujme vášho zdravia by bolo lepšie, keby ste nevzbudzovali dojem, že pracujete v tejto vznešenej inštitúcii.

Ako je možné, že bežní občania rozvojových krajín, ktorí sa bežne oveľa viac zaujímajú o to, čo si dať do úst a ako vyžiť z toho mála, čo majú, než o globálnu politiku, dospeli k takémuto **radikálnemu názoru** o medzinárodnej finančnej inštitúcii, ktorá má sídlo vo Washingtone?

Odpoveď na túto otázku je jednoduchá a znie, že **je to práve politika MMF, ktorá ovplyvňuje ich reálne možnosti zohnať niečo do úst a vyžiť z toho mála, čo majú**. Je to preto, lebo všetky krajiny, ktoré sú zadĺžené, alebo ktoré sa usilujú o získanie nových pôžičiek na ich preklenutie (a to sú prakticky všetky, až na pár šťastlivcov), musia najprv **bojovať o schválenie svojej ekonomickej politiky zo strany MMF**. To sa však netýka iba peňazí MMF. Aj Svetová banka skôr, než uvoľní svoje prostriedky na financovanie nových projektov, požaduje od národných vlád, aby najprv získali **schvaľovacu pečaťku od MMF**. Podobne postupujú aj agentúry zriadené západnými vláдами na podporu rozvoja.

Vlády ktorejkoľvek časti politického spektra nemajú prakticky inú možnosť, než **pokorne akceptovať "rady" MMF**, aj keď sú v ostrom protiklade s ich presvedčením.

Vezmite si napríklad prezidenta Brazílie **Luiza Inácia Lulu da Silva**. Prvý vodca krajiny pochádzajúci z robotníckeho prostredia, ktorého volebné víťazstvo bolo oslavované ako epochálny moment, ako šanca prebudovať najväčšiu krajinu Latinskej Ameriky.

Avšak už počas svojej predvolebnej kampane musel Lula **upokojovať svetových finančníkov**, ktorí prepadávali panike pri pomyslení, žeby voľby mala vyhrať Robotnícka strana. Brazília - že **bude viesť iba takú ekonomickú politiku, ktorú schváli MMF**.

A svoje slovo si plní. Názorne to ilustrujú udalosti na konci roka 2003. Najprv sa objavila správa o tom, že priemerný zárobok v Brazílii poklesol v roku 2003 o 15,2 percenta. Potom 12. decembra brazílsky senát schválil Lulov zákon o penzijnej reforme, ktorý zvyšoval vek odchodu do dôchodku a znižoval penzie verejných zamestnancov. Tento krok bol **s veľkým uspokojením prijatý svetovou finančnou komunitou**, ale tvrdo kritizovaný miestnymi odborníkmi. Ten istý deň MMF schválil krajine **novú pôžičku vo výške 14,8 miliardy USD**. O štyri dni neskôr výkonný riaditeľ MMF Horst Köhler označil Lulov ekonomický tím za "exemplárny" a **blahoželal mu k jeho ekonomickej politike**.

Niektí si v duchu môže položiť otázku: Keď Lula a ďalší politickí lídri väčšiny krajín sveta musia chtiac-nechtiac prijať princípy presadzované MMF, nie je to preto, lebo **nestranný tím medzinárodných expertov pomáha po uši zadĺženým a zle hospodáriacim krajinám nastoliť rozumnú ekonomickú politiku?**

Toto tvrdí MMF a zdá sa, že sa mu o tom podarilo presvedčiť západné vlády a jeho médiá. **Skutočnosť je však šokujúco odlišná**. V MMF majú hlavné slovo extrémni fundamentalisti. Ich fundamentalizmus spočíva v **bigotnom lipnutí na predstave, že ničím nespútaný voľný trh je riešením každého ekonomického problému**. Jej ekvivalentom je idea Adama Smitha, ekonóma 18. storočia, že motív zisku pôsobí ako "neviditeľná ruka", ktorá zabezpečuje, že ekonomika funguje efektívne. Aj keby sme akceptovali, že v dokonalom modeli voľného trhu by tomu mohlo tak byť, novšie ekonomické teórie nám hovoria o tom, že **takýto dokonalý trh neexistuje** - aspoň nie v nepokojných ekonomikách väčšiny sveta, ktoré silne ovplyvňuje MMF.

Tento obraz MMF ako inštitúcie zaslepanej vlastnou obsesiou bol najvýrečnejšie vykreslený nikým menším než nositeľom Nobelovej ceny a bývalým hlavným ekonómom Svetovej banky Josephom Stiglitzom, ktorý poznamenáva: "Je to **inštitúcia, ktorá verí v trhový fundamentalizmus**, pritom však tu existuje vnútorné protirečenie, s ktorým sa nikdy nevedeli vysporiadať. Intelektuálne nedôsledná inštitúcia, ktorá o sebe vyhlasuje, že verí v trhy, ale pritom **čo robí? Ustavične intervenuje na trhoch výmenných kurzov a finančnými balíčkami zachraňuje západných veriteľov**".

Stiglitz bez obalu tvrdí, že podľa jeho názoru MMF **pracuje v záujme západnej finančnej oligarchie** - vážne obvinenie medzinárodnej inštitúcie, ktorá za normálnych okolností by si promptne vynútila verejné formálne šetrenie.

Moc, ktorá nikomu neskladá účty

Ako MMF vlastne získal takú ohromnú moc? Bol založený na konferencii v Bretton Woode pred 60 rokmi, keď sa už víťazstvo Spojencov vo vojne ukázalo ako isté a neodvratné.

Britský ekonóm John Maynard Keynes bol na konferencii jedným z hlavných podporovateľov nového finančného systému vrátane fondu, ktorý by poskytoval pôžičky na preklenutie ťažkostí jednotlivých štátov s platobnou bilanciou. Taktiež presadzoval vyvážený obchodný systém a **prísne obmedzený pohyb kapitálu cez hranice** - bol totiž presvedčený, že voľný pohyb všetkých tovarov a kapitálu presadzovaný delegáciou Spojených štátov, nutne **povedie k nestabilite a k prehĺbovaniu nerovnosti**.

Bohužiaľ americký názor nakoniec zvíťazil a výsledkom bolo založenie MMF i Svetovej banky. Napriek tomu sa tieto inštitúcie dostali do centra pozornosti až okolo roku 1980, kedy Margaret Thatcherová a Ronald Reagan sa ujali moci s pevným rozhodnutím **exportovať svoj extrémne pravicový názor do celého sveta**. Ekonomická verzia tohto názoru bola nazvaná "monetarizmus", ale v skutočnosti šlo len o **krycí názov pre trhovú ekonomiku nazývanú "najslabších odstrelit"**. V jej mene bolo napáchaných mnoho škôd v Británii a v Spojených štátoch, ale voliči v týchto krajinách nakoniec dokázali obmedziť pôsobenie svojich vlád. Na nešťastie sa dedičstvo MMF a Svetovej banky, ktoré nepodliehajú nijakej demokratickej kontrole, ukázalo byť oveľa trvalejšie v ostatných častiach sveta, pretože sú ovládané najmocnejšími ekonomikami a **nie je možné ich jednoducho "nezvoliť"**.

V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa tieto dve inštitúcie s veľkou vervou pustili do **pretvárania sveta na obraz voľného trhu**. Krajiny topiace sa v dlhoch boli nútené utiekať sa práve k nim o pomoc, museli **reštrukturalizovať svoje ekonomiky podľa receptov MMF**. Vládne výdaje boli drasticky znížené, dotácie potravín boli zrušené (deformovali trh tým, že aj chudobným umožňovali najesť sa); výdaje na zdravotníctvo a školstvo boli nemilosrdne skresané.

To vyvolalo také búrlivé protesty, že dokonca aj organizácie OSN rozpútali kampaň za "reštrukturalizáciu s ľudskou tvárou". Tragédia spočívala v tom, že **reštrukturalizácia zlyhala ešte aj podľa kritérií MME**, pretože viedla k zaduseniu samotného ekonomického rastu, v ktorého mene boli chudobní žmýkaní: neexistuje usvedčujúcejšia obžaloba než nasledujúci graf ukazujúci, že v priebehu desaťročí štrukturálne pôžičky MMF a Svetovej banky viedli k poklesu ekonomického rastu:

Červená čiara - rast na hlavu v rozvojových krajinách

Modrá čiara - reštrukturalizačné pôžičky MMF a Svetovej banky

Samotná štúdia Svetovej banky z roku 2000 prišla k záveru, že **"Rast príjmov na hlavu v typickej rozvojovej krajine v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 20. storočia bol nulový"** a v subsaharskej Afrike je "nulový rast" dokonca **silným eufemizmom** vzhľadom na škody, ktorá tam boli napáchané.

Podľa mimovládnej organizácie Malawi Economic Justice Network **ide o stratégiu prospievajúcu predovšetkým Západu**. "Počas celého kolonializmu nám otvorene diktovali. Teraz tvrdia, že nám radia. Podľa skúseností Malawi je rozdiel čisto len symbolický. V ruke ešte vždy majú veľkú palicu."

Škandálny nezdar

Výsledky MMF pri "finančnom ozdravovaní" sú také otrasné, že ak by šlo o súkromnú poradenskú firmu pôsobiacu na otvorenom trhu, **už dávno by bola skrachovala**. Jej rady ktorémukoľvek ministrom financií **sú stále rovnaké** bez ohľadu na medzinárodnú finančnú klímu i situáciu na miestnom trhu: **znižovať výdavky štátu, privatizovať organizácie verejného sektora, odstraňovať všetky dotácie, otvoriť ekonomiku medzinárodným financiám a korporáciám**. Aj keby sme nebrali do úvahy vážne morálne či politické problémy späté s takýmto programom, jeho presadzovanie bez predchádzajúceho výskumu, bez toho, aby sa brali do úvahy lokálne znalosti alebo okolnosti, nutne musí vyústiť do nezdaru.

A tie nezdarky boli naozaj škandalózne. V bývalom Sovietskom zväze **ideologická neústupnosť MMF a Svetovej banky** pri presadzovaní bezhlavého skoku do kapitalizmu, aký by určite nespoznal nijaký Američan ani Západoeurópan a už vôbec by ho netoleroval, **mala katastrofálne dôsledky**. Na Ďalekom východe dogmatické obhajovanie liberalizácie kapitálového trhu malo za následok pohromu. Zatiaľ čo **Argentína**, kedysi prosperujúca krajina, ktorá do bodky plnila rady MMF, **prežila iba vďaka barteru a žobráckemu klobúku**.

Môžete položiť otázku, akú úlohu tu zohráva Svetová banka? Svetová banka je oveľa väčšia a diverzifikovanejšia organizácia. Zatiaľ čo MMF je neprístupný akejkoľvek kritike a necíti potrebu, žeby sa musela ospravedlňovať, banka bola aspoň teoreticky založená nato, aby bojovala proti chudobe a záleží jej na tom aby si strážila svoju povesť. Samotná banka sa **vyhýba termínu "reštrukturalizácia" či "transformácia"**, ktoré sa príliš sprofanovali. Namiesto toho hovorí o **stratégii znižovania chudoby** - každá krajina musí vypracovať o tom správu, ak chce získať nárok na zníženie dlhu alebo na nové pôžičky. **Toto premenovanie bolo šikovným reklamným PR ťahom**, pretože ani vlády, ani agentúry zamerané na pomoc si neuvedomili, že **základné charakteristiky sú stále rovnaké**: privatizácia, otvorenie sa zahraničným spoločnostiam, požadovanie platieb za základné služby ako je voda a zdravotníctvo.

Banke záleží na tom, aby vzbudila dojem, že diskutuje so svojimi kritikmi. V priebehu deväťdesiatych rokov sa zúčastňovala na prehodnocovaní dopadov systémovej reštrukturalizácie s kľúčovými mimovládnyimi organizáciami na celom svete a odstúpila z nich, keď sa došlo k záveru, že **"politika reštrukturalizácie prispela k ďalšiemu ochudobňovaniu a marginalizácii miestneho obyvateľstva a na druhej strane k prehľbovaniu ekonomickej nerovnosti.**

Za týchto okolností neostáva iná možnosť, než brániť sa a odolávať. **Väčšina ľudí v bohatých krajinách možno ani nemá potuchy o škodách, ktoré napáchali MMF a Svetová banka**, ale vo všetkých ostatných krajinách sveta protesty sa množia. Keď tieto brettonwoodské organizácie mali pol storočia za sebou, na demonštráciách sa kričalo: "Stačilo 50 rokov!". Keď sa blížíme k ďalšiemu výročiu, je ešte jasnejšie, že 60 rokov je už naozaj priveľa.

prevzaté z NI/365/2004

Preložil Mikuláš Hučko

WENDELL BERRY

Ekonomické násilie

Ekonomické zbrane hromadného ničenia sú používané proti našim ľuďom, pritom sú vydávané za prejav "slobody", ktorá z chamtivosti robí dominantnú ekonomickú čnosť.

NIČÍME SI VLASTNÚ KRAJINU, ničíme si svoju zem. Je to hrozná vec, ale nie je to dôvod na zúfalstvo, pokiaľ sa rozhodneme **prestať s touto deštrukciou**. Ak tak urobíme, nebude to preto, žeby sme nemali inú možnosť. **Táto deštrukcia nie je nevyhnutná**. Nie je nevyhnutná, pokiaľ nie sme priveľmi poddajní.

My Američania sa zvyčajne nepovažujeme za poddajný národ, ale niet pochýb, že ním sme. Veď prečo ináč by sme dovolili ničiť vlastnú krajinu? Prečo by sme odmeňovali jej ničiteľov? Prečo by sme sa my všetci - prostredníctvom chamtivých korporácií a skorumpovaných politikov - podieľali na jej deštrukcii? Väčšina z nás je ešte stále priveľmi rozumná na to, aby špinila do vlastného hniezda, napriek tomu to dovoľujeme druhým a ešte ich za to aj odmeňujeme. **A odmeňujeme ich za to tak dobre, že tí, ktorí špinia do nášho hniezda sú bohatší než väčšina z nás dokopy.**

Ako sa podriadujeme? Tak, že nie sme dosť radikálni. Alebo tak, že nie sme dostatočne dôslední, čo je to isté.

Ochranári často žili v presvedčení, že je možné chrániť krajinu bez toho, aby sme chránili ľudí. Toto sa síce už začalo meniť, ale ešte stále sa stretávame so starým názorom, že je možné zachrániť prírodu tým, že budeme chrániť jej nedotknuté oblasti, zatiaľ čo zanedbávame alebo priam ničíme oblasti ekonomicky využívané - farmy, ranče a lesy - a ľudí, ktorí ich využívajú. Tento názor je mylný. **Ak ochranári chcú zachrániť nedotknutú prírodu a tvory, ktoré v nej žijú, musia svoju pozornosť zamerať na ekonomické otázky, čo znamená otázky zdravia vidieka a miest, v ktorých žijeme, a kvality práce a blahobytu ľudí, ktorí v nich pracujú.**

Zdá sa, že vlády sa dopúšťajú opačnej chyby, pretože sú presvedčené, že ľudí je možné primerane chrániť bez toho, aby chránili aj zem. A tu nemám na mysli politické strany, či stranické doktríny, ale dominantné politické presvedčenie. **Skôr či neskôr vlády budú nútené uznať, že ak neprosperuje pôda, nič nemôže dlho**

prosperovať. Nemôžeme mať dobrý priemysel, obchod, bohatstvo či bezpečnosť, ak neudržiavame zdravie pôdy, zdravie ľudí a ľudskú prácu.

Je neoddiskutovateľným faktom, že **zem trpí - u nás i všade.** "Mŕtva zóna" v Mexickom zálive a voda, ktorú nie je možné piť, sú rukolapným dôkazom toxicity nášho poľnohospodárstva. Vieme, že nedbanlivým a neudržateľným spôsobom vyrubujeme naše lesy. Vieme, že vďaka erózii pôdy, znečisteniu vzduchu a vody, živelnému rastu miest, rozširovaniu diaľničnej siete a nárastu odpadov sú naše životy čoraz menej príjemné, zdravé a udržateľné a naše bydliská sú čoraz škaredšie.

Približne pred štyridsiatimi rokmi môj štát Kentucky, podobne ako ostatné štáty, kde sa ťažilo uhlie, začal podnikať kroky zamerané na regulovanie povrchovej ťažby. Hoci toto úsilie pokračuje a vďaka nemu sa podarilo presadiť niektoré požiadavky na "rekultiváciu," dopady povrchovej ťažby uhlia na pôdu a na jej budúcnosť sú napriek tomu čoraz deštruktívnejšie. **Dovoľujeme ničiť celé hory a rozvodia riek. Doteraz nijaká vojna nespôsobila takéto extenzívne a trvalé škody.** Ak vieme, že uhlie je vyčerpatelný zdroj, zatiaľ čo lesy nad nimi sú pri vhodnom používaní nevyčerpatelné, ak vieme, že povrchová ťažba uhlia ničí lesy natrvalo, **ako môžeme dovoliť túto deštrukciu? Ak si ctíme tú krehkú a tak zázračným spôsobom vytváranú ornicu, nevyhnutnú pre všetok život, ako ju potom môžeme tak ľahkomyselne ničiť?** Ak veríme, ako to mnohí z nás vyznávajú, že Zem je Božím vlastníctvom a je plná jeho slávy, ako môžeme škodiť ktorejkoľvek jej časti?

V Kentucky, podobne ako v iných nešťastných štátoch, sme dovolili - v skutočnosti ešte úradne povzbudzovali - za vynaloženia obrovských verejných prostriedkov z verejných zdrojov, rozvoj priemyselného chovu hospodárskych zvierat natlačených do tesných priestorov, ktorý vykorisťuje a devastuje prakticky všetko okolo seba: pôdu, ľudí, zvieratá a spotrebiteľov. **Ak milujeme svoju krajinu, ako to mnohí tvrdíme, ako ju potom môžeme takto znesväcovať?**

Ekonomická škoda sa však netýka iba našich fariem a lesov. Kvôli "vytváraniu pracovných miest" v Kentucky a v iných "zaostalých" štátoch sme štedro prispievali z verejných peňazí korporáciám, ktoré sem prichádzajú, avšak zostávajú iba dovedy, pokiaľ tu môžu vykorisťovať ľudí lacnejšie než inde. **Všeobecným cieľom súčasnej ekonomiky je vykorisťovať, nie starať sa či chrániť.**

Ak o mojich slovách pochybujete, pozorne sa pozrite na centrá väčších miest v ktorejkoľvek časti našej krajiny. Zistíte, že sú ekonomicky mŕtve alebo zomierajú. Dobré budovy, v ktorých sídlili potrebné, užitočné a malé lokálne firmy každého druhu, sú teraz prázdne, alebo sa premenili na obchody s partiovým tovarom či so starožitnosťami. Pozrite sa však na domy, kostoly, na obchodné budovy, na súdy, a uvidíte, že vo väčšine prípadov sú vzhľadné a dobre urobené. A potom choďte a pozrite sa na korporáciami obhospodarovanú perifériu: obchodné reťazce, fast-foody, motely. A snažte sa tam nájsť čosi pekné alebo dobre urobené.

V čom spočíva rozdiel? V tom, že staré centrá miest budovali ľudia, ktorí boli hrdí na svoje mesto. **Staré budovy vyzerajú dobre, pretože ich budovali ľudia, ktorí mali úctu voči sebe a chceli, aby ich mali v úcte aj ich susedia.** Naproti tomu periférie korporácií boli postavené ľuďmi, ktorí očividne nepociťujú nijakú hrdosť nad miestom, nevidia nijakú hodnotu v životoch tam žijúcich ľudí a nijakých susedov neuznávajú. Jedinú hodnotu, ktorú uznávajú, sú **peniaze, ktoré je možné z nich vysať a odčerpať** na iné, šťastnejšie miesta, čiže na zámožnejšie predmestia väčších miest.

Vari môžeme naozaj tvrdiť, že túto krásnu krajinu ničíme, znečisťujeme a zohavujeme z vlastenectva a z lásky k Bohu? Azda niektorí z nás by si to aj mysleli, ale v skutočnosti k tejto deštrukcii dochádza preto, lebo sme **uverili dvom veľkým ekonomickým lžiam: že hodnotu všetkým veciam dáva trh a že ekonomický život našich komunit je možné bezpečne odovzdať do rúk korporáciám.**

Ako občania nesieme veľkú zodpovednosť za svoje falošné predstavy a za svoju deštruktívnosť a ja ju nijako nechcem bagatelizovať. Takisto však nechcem bagatelizovať veľkú zodpovednosť, ktorú za tento stav nesie štát.

Podľa bežného názoru štát má poskytovať ochranu, ktorú si občania nedokážu zabezpečiť sami. Štát má však sklony namýšľať si, že túto zodpovednosť dokáže splniť najmä prostredníctvom polície a armády. Svoje regulačné právomoci však využíva veľmi zdráhavo a často biedne. Naše vlády iba príležitostne uznávajú, že **pôdu a ľudí je potrebné chrániť pred ekonomickým násilím.** Je pravda, že ekonomické násilie nie je nikdy také

bezprostredné a zriedkakedy je také krvavé ako vojenské násilie, ale napriek tomu je často veľmi devastujúce. Činy ekonomickej agresie môžu ľahko zničiť poľnohospodársku krajinu či komunitu alebo centrum mesta a obvykle to aj robia.

Takúto škodu zdôvodňujú jej korporatívni páchatelia a ich politickí napomáhači "voľným trhom" a "slobodným podnikaním", ale **je to sloboda, ktorá z chamtivosti robí základnú ekonomickú čnosť a zároveň ničí slobodu ostatných ľudí spolu s ich komunitami a živobytím.** Existuje čosi také ako sú **ekonomické zbrane hromadného ničenia.** My sme im dovolili, aby ich použili proti nám, nielen našou povolnosťou a trestuhodným zanedbaním regulácií, ale aj neospravedlniteľnými dotáciami a stimulmi z verejných prostriedkov.

Túto hrozbu sme včas nerozpoznali a na vlastnú obranu sme nič nepodnikli. Výsledok je ten, že **naša kedysi nádherná a bohatá krajina sa stala kolóniou ťažobných, a drevárskych korporácií a agrobiznisu,** ktorým prináša ohromné bohatstvo, energiu a suroviny za cenu nesmiernych škôd spôsobených zemi a ľuďom, ktorí na nej žijú. Vďaka tomuto zlyhaniu aj naše mestá boli vyplundrované spoločnosťami a la Wal-Mart, ktorým bol dopriaty luxus zničiť miestne firmy využívaním objemových zliav.

Pretože sa proti takejto agresii nevieme brániť ako jednotlivci, ani ako komunity, potrebujeme, aby nás chránili naše vlády. Podobne ako chudobní si na súdoch zasluhujú rovnakú spravodlivosť ako bohatí, tak isto **aj malí farmári a malí obchodníci si zaslúžia rovnakú ekonomickú spravodlivosť, rovnakú slobodu na trhu, ako veľkí farmári a obchodné reťazce.** Nemali by skrachovať iba preto, že ich bohatí konkurenti si môžu dovoliť (istý čas) predávať pod cenu.

Okrem toho ak dovoľíme, aby menšie firmy skrachovali kvôli údajným ekonomickým prednostiam doma či v rámci globálnej ekonomiky, dovoľíme, aby bola zničená schopnosť lokalít, regiónov a dokonca štátov produkovať životne dôležité potraviny či textil. **Je nepochopiteľná a ničím sa nedá ospravedlniť ochota štátu dovoľovať, aby ľudské zdroje potrebné na produkciu životne dôležitých tovarov boli zničené vďaka "slobode" tejto anarchie, ktorá je výhodná iba pre veľké korporácie.** Rovnako nepochopiteľné je, ako môže štát dovoliť, ba dokonca finančne podporovať, deštrukciu poľnohospodárskej krajiny a jej produktivity. Akosi sme stratili či odhodili zmysel pre to, že medzi Zemou a schopnosťou ľudí ju dobre využívať existuje prepojenosť. Povinnosť vlády chrániť tieto ekonomické zdroje, ľudské i prírodné, je rovnaká ako povinnosť chrániť nás pred hladom či pred zahraničnou intervenciou. **Výsledok je ten, že medzi domácim a zahraničným ohrozením životne dôležitých zdrojov neexistuje nijaký rozdiel.**

Zdá sa, že sme si zvykli uzatvárať kompromisy v otázkach, v ktorých by nemal byť prípustný nijaký kompromis. Myslím si, že značná časť našich ľudí, dokonca aj našich politikov, je presvedčených, že ničieť Zem je čosi zlé. **Máme však silných politických oponentov, ktorí tvrdia, že ekonomiku ničiacu Zem je možné ospravedlniť slobodou a profitom.** A tak prijímame kompromis a **súhlasíme s deštrukciou iba niektorých častí Zeme, alebo dovoľujeme ju ničieť postupne po častiach** -- podobne ako to známe trojohé prasa, ktoré bolo také obľúbené, že ho nik nechcel zaklať celé a naraz.

Logika prijímania takýchto kompromisov je jasná a nepochybne vedie ku katastrofe. **Ak budeme naďalej ekonomicky závislí od ničenia Zeme "per partes" čiže po častiach, nakoniec ju zničíme celú.**

Rád by som ukončil túto svoju esej slovami nádeje. Ako som povedal na začiatku, deštruktivita nebola a nie je nevyhnutná. Ľudia, ktorí túto výhovorku používajú, sú morálne nekompetentní, zbabelí a leniví. **Ľudstvo nesmie žiť tak, že ničí zdroje života, od ktorých závisí.** Ľudia sa môžu zmeniť, môžu sa naučiť robiť veci lepšie. Všetkých, bez ohľadu na stranícku príslušnosť, môže pohýňať láska k našej zemi, aby sme sa dokázali povzniesť nad chamtivosť a pohrdanie tých, ktorí našu zem vykorisťujú. To samozrejme so sebou prináša praktické problémy, na ktoré by som ponúkol niekoľko praktických návrhov.

Musíme mať väčšiu úctu k sebe a k miestam, kde bývame. Musíme **prestať uvažovať o vidieckej Amerike ako o kolónii.** Priveľká časť ekonomických dejín našej zeme bola dejinami exportu palív, potravín, surovín, ktoré boli produkované deštruktívne a priveľmi lacno. Musíme znovu potvrdiť a zdôrazniť ekonomickú hodnotu dobrého správcovstva a dobrej práce. Na to potrebujeme lepšie účtovníctvo než sme mali doteraz.

Potrebujeme **prehodnotiť ideu, že naše ekonomické problémy vyriešime tým, že "pritiahneme priemysel".** Každý štát špekuluje, ako prilákať veľké korporácie odinakaďiaľ pomocou daňových úľav a iným utrúcaním peňazí ľudí. S touto praxou by sme mali prestať dovtedy, kým nebudeme mať istotu, že sme maximálne využili potenciál, ktorý máme. **Najprv potrebujeme vybudovať lokálne ekonomiky v našich komunitách a regiónoch pridávaním**

hodnoty k lokálnym produktom a obchodovať s nimi doma a až potom môžeme pre ne hľadať trhy inde.

Potrebuje sa poctivo vyrovnávať s otázkou veľkosti. **Veľkosť v sebe obsahuje kúzlo a drámu, ktoré zvädzajú najmä politikov a finančníkov, ale aj podporuje a podnecuje chamtivosť, ľahostajnosť a deštruktivitu a často tá veľkosť je aj zbytočná.** Veľká korporácia môže byť potrebná pri výrobe lietadiel alebo automobilov, ale je úplne **zbytočná v chove hydiny alebo ošípaných.** Nepotrebuje veľkú korporáciu na spracovanie lokálnych potravín či dreva z miestnych lesov a na ich lokálny predaj.

A nakoniec musíme dať absolútnu prioritu starostlivosti o našu zem - o každý kúsok našej zeme. **Keď ide o deštrukciu pôdy či čohokoľvek, čo nevieme nahradiť, nemali by sme prijímať nijaké kompromisy.** Boli sme až priveľmi tolerantní voči politikom, ktorí hoci mali poverenie chrániť našu krajinu, stali sa agentmi jej ničiteľov a uzatvárali kompromisy ohľadom jej ruinovania.

Na záver by som citoval svojho krajana z Kentucky, veľkého patriota a nezdolného protivníka povrchovej ťažby uhlia, Joea Begleya z Blackey: "Do pekla s takým kompromisom!"

Preložil Mikuláš Hučko

PROBLÉM S EKONOMICKÝM RASTOM

Richard Douthwaite

Pokiaľ niektorý aspekt zelenej ekonómie zarmucuje bežného človeka, tak je to požiadavka na **zastavenie ekonomického rastu.** A je to aj celkom pochopiteľné. Veď nakoniec, pre koho by myšlienka vyššieho príjmu nebola príťažlivá? Okrem toho väčšina z nás je presvedčená, že za pohodlný život väčšiny obyvateľstva priemyselne vyspelých krajín vďačíme práve rastu, pričom menšinu, ktorá také šťastie nemala, môžeme povzbudzovať, že **zdroje vytvorené v nasledujúcich rokoch by mali aj ich priviesť na želateľnú úroveň,** za podmienky, že tieto zisky budú správne alokované.

To znamená, že **my sa nemusíme ničoho vzdávať pre to, aby sa chudobní mali lepšie,** čo je výborné, pretože nás to **zbavuje pocitu viny za náš blahobytný životný štýl.** A pokiaľ ide o Tretí svet, je isté, že aj tam je potrebný rast na to, aby sa zlepšili ich životné podmienky.

Najjednoduchší spôsob, ako sa stavať k týmto príťažlivým argumentom v prospech rastu, nespočíva v hľadaní pravdy, klamstva a sebeckých záujmov obsiahnutých v týchto tvrdeniach. Lepšie je povedať sebe a vyhlásiť aj svojim poslucháčom, že **hoci rast vyzerá byť žiaduci, nie každý rast je dobrý.** Rovnako ako zlá forma nekontrolovaného ľudského rastu, rakovina, môže byť škodlivá, ba dokonca smrteľná, taktiež **môže existovať aj nesprávna forma ekonomického rastu.** Nanešťastie, **práve zlý druh ekonomického rastu je ten, ktorý v posledných minimálne dvadsiatich rokoch výrazne prevažuje.** Prečo? Jednoducho preto, lebo **ak ponecháme na neregulovaný trh, aby rozhodol, ktoré sektory ekonomiky majú expandovať a ako to majú robiť, je nemožné zaistiť prevahu tzv. dobrého rastu.**

Dovoľte mi, aby som to vysvetlil. O ekonomickom raste hovoríme vtedy, keď **celková hodnota tovarov a služieb obstaraných v ekonomike je vyššia než v predchádzajúcom roku. Nie je pritom dôležité, či tie tovary a služby sú dobré, ani či by sme sa bez nich radšej neboli zaobišli.** Ekonóm nám položí otázku: „Kto sme my, aby sme o tom vynášali súd?“ "Stačí, ak ľudia sú ochotní za ne zaplatiť".

Bohužiaľ, nie je to tak. Táto neschopnosť rozlišovať znamená, že Hrubý domáci produkt – ročná produkcia vyjadrená v peňažných jednotkách v danom štáte – je totiž **zmesou dobrých i zlých vecí, nákladov i prínosov.** Napríklad HDP zahŕňa hodnotu práce vykonávanej pri **odstraňovaní následkov dopravných nehôd či ropných havárií a iných podobných nešťastí** spôsobených tým, ako funguje ekonomický systém. Výsledkom je to, že **vzrast HDP nám dnes málo hovorí o tom, či súčasne s HDP rastie aj blahobyť občanov.** Výskumní pracovníci, ktorí očistili údaje HDP o negatíva, ktoré obsahuje, dokázali, že proces rastu v niektorých priemyselne vyspelých krajinách skutočne **vedie k zhoršovaniu situácie u väčšiny populácie.**

Jedna z korekcií, ktorú títo výskumníci urobili, spočívala v tom, že od tohto ukazovateľa **odpočítali všetky zakúpené veci, ktoré boli potrebné na zmiernenie škôd spôsobených samotným rastom,** vďaka čomu čistý prínos pre ľudí s aukázal byť prakticky **nulový.** Do tejto kategórie spadajú napríklad **zvukotesné okná inštalované kvôli zvýšenému dopravnému ruchu** alebo liečba astmy spôsobenej výfukovými plynmi.

Dalšia korekcia očisťuje HDP o náklady potrebné na to, aby moderná ekonomika mohla fungovať, ale ktoré samé osebe **nespôsobujú nikomu nijaké potešenie či uspokojenie**. Baliace materiály, televízne reklamy, dochádzanie automobilom do práce, účtovnícke služby, vyberači daní, policajti, dozorcovia väznic všetko toto spadá do tejto kategórie „poľutovaniahodných potrieb“. Keď sa nad tým zamyslíme, tak **toto platí pre väčšinu zamestnaní, ktoré vykonávame**. Je pravda, že predchádzajúce ekonomické systémy mali ekvivalenty pre väčšinu z nich – potrebovali dopravu, balenie i políciu. Avšak to, k čomu, zdá sa, dnes dochádza, je to, že **čoraz vyššie percento všetkého rastu v modernej ekonomike zhltnú práve tie poľutovaniahodné potreby, ktoré umožňujú systému, aby prežival**.

Tretia korekcia sa týka zmien v hodnote činností, ktoré ľudia vykonávajú pre seba. Napríklad keď si sám opravím auto, k výške HDP prispejem iba kúpu náhradných dielov. Na druhej strane, keď túto prácu dám urobiť servisu, do HDP prispejem celou vyfakturovanou sumou vrátane práce. Podobne keď sa stravujem doma, v národnej štatistike sa objaví iba hodnota kúpených potravín a spotrebovanej energie. Keď však kvôli môjmu hektickému zamestnaniu sa **uspokojím s hamburgerom u McDonalda, zdravotne na tom budem síce horšie, ale ekonomika na tom bude o niečo lepšie**.

Štvrtá korekcia sa týka **prírodného kapitálu, ktorý rast spotrebúva**. Takto ak zmeny v poľnohospodárstve zvýšia produkciu, ale urýchlia eróziu pôdy, **hodnota straty ornej pôdy sa musí odpočítať od HDP**. Podobný odpočet sa musí vykonať pri **ubúdaní prírodného kapitálu spôsobeného spaľovaním fosílnych palív**, pričom sa zohľadňuje aj škoda spôsobená príspevkom ku globálnemu otepľovaniu. A **keď sa lesy vyrubujú rýchlejšim tempom než rastú, je potrebné hodnotu HDP redukovat**, pretože v opačnom prípade, povedané slovami publikovanými v časopise The Economist v roku 1989, „krajina, ktorá vyrúbe všetky svoje lesy, drevo z nich predá a potom peniaze staví v nejakej hre, sa podľa národných účtov bude javiť bohatšia“. Takéto korekcie však nie sú jediný spôsob. Keď si ľudia zaobstarajú viac domáceho kapitálu – veci ako autá, práčky a video prehrávače – výskumníci k HDP **pridávajú aj hodnotu služieb, ktoré z nich získajú**.

A **nakoniec** výskumníci vzali do úvahy fakt, že **nie všetok HDP skončí v domácich rukách**, pretože úroky a dividendy musia sa platiť zahraničným investorom. (Časť tejto straty je kompenzovaná ekvivalentnými platbami opačným smerom.) Potom zvyšok podelia obyvateľstvom krajiny a dostanú **index udržateľného blahobytu** (Index of Sustainable Economic Welfare - **ISEW**), jeden z najlepších ukazovateľov, na základe ktorého je možné povedať, **či proces rastu je skutočne prospešný**. Je bezpochyby oveľa oveľa lepši než surový HDP.

V roku 1972 **James Tobin**, ktorý neskôr získal Nobelovu cenu a **William Nordhaus** boli **prvými ekonómami, ktorí urobili takéto korekcie**. Ich cieľom bolo ukázať, že nie je potrebné sa každý rok namáhať s výpočtom ISEW, pretože **jeho hodnota v tom čase presne kopírovala hodnotu HDP**, takže výpovedná hodnota HDP bola rovnaká ako ISEW. Z toho vyvodili, že HDP je dostatočne spoľahlivý ukazovateľ.

Odvtedy však došlo k **významnej zmene v spôsobe fungovania industriálnych ekonomík**. Keď Clifford Cobb zopakoval Nordhausovu a Tobinovu prácu na konci osemdesiatych rokov 20. storočia, potvrdil, že obidva ukazovatele ISEW až do roku 1966 kopírovali vývoj HDP. Potom ISEW zostal zhruba konštantný najbližších dvadsať rokov, zatiaľ čo HDP naďalej rástlo. A **od roku 1986 ISEW Spojených štátov začal pomaly klesať, aj keď HDP ustavične stúpalo**.

Pracovníci v Austrálii, Nemecku a Veľkej Británii zistili, že **ukazovateľ ISEW aj v ich krajinách vykazuje pokles**. Napríklad v Nemecku k poklesu začalo dochádzať skôr než v Spojených štátoch – v roku 1981 – a bol to **pokles oveľa rýchlejší** – za sedem rokov **o vyše 40%**. V Británii pokles začal v roku 1974, čiže ešte skôr a v roku 1994 bola jeho hodnota **už iba o 3% vyššia než v roku 1950**. Kedysi bola dvakrát taká vysoká. A v roku 1990 by bola bývala ešte nižšia, keby výskumníci neboli prideliili vysokú hodnotu činnostiam vykonávaným doma. Tvrdili, že hoci sa v priemernej domácnosti v jednom i druhom roku venovalo takmer rovnaké množstvo času na domáce práce, práve preto, že ten, kto tieto práce vykonával, bol by mohol v roku 1990 zarobiť mimo domácnosti vyšie reálne mzdy, **hodnota ich domácich prác tiež musela byť úmerne vyššia**.

Skutočnosť, že ISEW klesá, znamená, že proces rastu sa vyčerpal a prináša viac škody než úžitku. Inými slovami povedané, aj keď národné ekonomiky rok čo rok spotrebúvajú viac zdrojov, **využívajú ich v čoraz väčšej miere neúsporne a nákladne, takže ich prínos pre ľudské šťastie a blahobyť je stále menší a menší**.

Že je tomu naozaj tak, demonštruje aj ďalší ukazovateľ, **Fordhamov index zdravia spoločnosti**, ktorý každý rok zostavuje **Marc Miringoff** spolu so svojimi kolegami na

Tento zhrmažďuje **šestnásť faktorov, aby získal celkový obraz o stave ľudského blahobytu v jednotlivých štádiách života.**

U detí správa sleduje

- * detskú úmrtnosť
- * zneužívanie detí
- * chudobu;

u mladých ľudí skúma

- * výskyt samovrážd dospelujúcich
- * užívanie drog
- * percento študentov, ktorí nedokončili školu;

u dospelých je to:

- * nezamestnanosť
- * priemerný týždenný zárobok
- * percento zdravotne poistených osôb do veku 65 rokov.

U starých ľudí správa sleduje

- * chudobu
- * výšku nákladov, ktoré musia platiť za zdravotnú starostlivosť.

A u **všetkých vekových skupín:**

- * samovraždy
- * smrteľné nehody na cestách spôsobené alkoholom
- * používanie potravinových lístkov
- * a priepasť medzi bohatými a chudobnými.

Štatistické údaje za jednotlivé roky sa neporovnávajú s nereálnym cieľom, napríklad s počtom vrážd nula, ale s najlepším číslom, aké Spojené štáty dosiahli pre danú kategóriu od roku 1970. Takže keď počet vrážd v roku 1996 bol rovnaký ako v najlepšom predchádzajúcom roku, bola mu pridelená hodnota 100 bodov. Podobné výpočty sa robia za každú štatistiku a na základe konečného priemeru **dostaneme celkový index za daný rok.**

Posledné výsledky boli znepokojujúce. Od roku 1970, čo bol prvý rok, odkedy sa začal robiť tento výpočet, až do roku 1977 hodnota indexu bola stabilná na úrovni nad 70%. Potom došlo k náhlemu poklesu na zhruba 40%, ktorý pretrval v období rokov 1985 a 1994, čo bol posledný rok, za ktorý boli publikované tieto zistenia. Samozrejme, že by bolo veľmi ľahké tieto údaje začať spochybňovať. Napríklad, prečo by všetky faktory mali mať rovnakú váhu? Kto povedal, že tých faktorov má byť iba šestnásť? A prečo by to mali byť práve tieto a nie iné? Napriek týmto opodstaneným otázkam, keďže index zaznamenáva celkový úpadok v mnohých oblastiach, je sotva možné popierať, že **blahobyť mnohých Američanov klesol. Od roku 1974 začal klesať Fordhamov index aj pre Írsko. A to napriek tomu – alebo azda práve preto – že krajina zaznamenáva rýchle tempo ekonomického rastu.**

Prečo potom proces rastu ničí to, čo by vlastne mal zlepšovať – ľudský blahobyť? Dôvod spočíva v tom, čo som už predtým spomínal, že v trhovej ekonomike jednotlivé firmy **prijímajú rozhodnutia, ktoré vedú k ich vlastnému rastu a tým aj k rastu krajiny.** Jeden významný spôsob, ako docieľiť rast firmy, je zavádzanie nových technológií. Napríklad, keď firma vyvinie proces, ktorým umožní desiatim pracovníkom v jej vysoko automatizovanom závode vykonať prácu tisícov v nezávislých dielňach roztrúsených po celej krajine, a zároveň bude aj finančne výnosný, **bez akéhokoľvek ďalšieho uvažovania ho uvedie do praxe.** To, že **990 ľudí príde o sebaúctu a prostriedok obživy, to nikoho netrápi.** Nikoho nezaujíma ani skutočnosť, že ten zisk navyše ani zďaleka nemôže kompenzovať stratu, ktorú utrpí tých 990 ľudí, aj keby sa teoreticky našiel nejaký mechanizmus, ako tieto prínosy zdaňovať a nejakými dávkami kompenzovať postihnutých ľudí. Inými slovami povedané, technológia, ktorú sa firma rozhodne používať, **obohatí jednu skupinu – jej akcionárov – na úkor väčšej straty väčšieho počtu osôb: jej pracovníkov a ich rodiny.** Okrem toho, my ostatní tiež budeme stratoví, pretože na našich pleciach bude starosť o podporu týchto 990 pracovníkov prostredníctvom systému sociálnej starostlivosti

Aj keď je to očividné, že v mnohých prípadoch zavádzanie takýchto technológií môže priniesť viac škody než úžitku, firmy ich bezstarostne zavádzajú už stáročia a - ako sme videli - až v posledných dvoch desaťročiach **začal ukazovateľ ISEW klesať napriek tomu, že rast HDP na hlavu sa ustavične zvyšoval.** Čo sa zmenilo? Odpoveďou je jediné slovo: **globalizácia, čiže proces, ktorý zničil takmer všetky možnosti štátu udržiavať zdravú rovnováhu medzi**

záujmami korporácií a blahobytom jej občanov. Vo väčšine krajín azda neprejde deň bez toho, aby nejaký politik či podnikateľ nevyhlasoval, že pokiaľ sa nezlepší diaľničná sieť, alebo sa neznižia výdavky na sociálne zabezpečenie, či dane, alebo ak sa nepovolí používanie geneticky modifikovaných organizmov, alebo ak sa školské osnovy nezmenia tak, aby boli väčšmi prepojené so záujmami podnikov, alebo ak sa nezmierni nárast miezd, **ekonomika krajiny na svetových trhoch nebude schopná konkurencie.** Inými slovami povedané, zdôrazňujú nám, že **ak nezmeníme, alebo sa nevzdáme niečoho, čo je pre nás dôležité, bude to mať za následok naše ochudobnenie** resp. prideme o prácu. V podstate ide o vyhrážky a každý, kto by hľadal nejaký spôsob, ako zistiť, kedy ekonomika začne upadať, by mal radšej rozmýšľať o tom, kedy nad dôveryhodnými sľubmi ružovejšej budúcnosti začali prevažovať **vetvy začínajúce slovíčkom „pokiaľ ne....“** a dokonca už ani nepredstierajú, že svetlejší zajtrajšok sa dostaví, ak budeme súhlasiť s tým, čo je nám navrhované.

Ľudia tvrdiaci, že „Iná alternatíva neexistuje“, **s obľubou strašia tým, že máme na výber iba medzi dvomi možnosťami.** Samozrejme, že nehovoria pravdu, pretože existuje mnoho iných spôsobov, ktorými je možné organizovať produkciu a výmenu tovarov a služieb. Okrem toho ak teraz prinesieme požadované obety, oni **po čase budú opäť prichádzať s ďalšími požiadavkami**, ak pre nič iné, tak preto, lebo **na ľudí v iných krajinách je vyvíjaný rovnaký tlak**, aby aj oni obetovali niečo z environmentálnych, finančných a sociálnych požiadaviek a tak udržali svoju konkurencieschopnosť zasa voči nám. Ak budeme súhlasiť s tým, že je potrebné postaviť diaľnicu alebo skresáť sociálne dávky, **na nich bude vyvíjaný tlak, aby urobili to isté** a poskytnú ekvivalentné finančné úspory firmám pôsobiacim v ich krajinách. **Ak to urobia, tlak na ďalšie úsporné opatrenia sa nám vráti a bude na nás, aby sme s tým niečo robili.** Je to **zачarovaný kruh zbedačovania, v ktorom väčšina bude upadať a iba veľmi bohatá menšina sa bude mať lepšie.**

Tento cyklus už zašiel prekvapujúco príďaleko. **Reálne mzdy v Spojených štátoch klesli od roku 1985 o vyše 10%** a priepasť medzi zámožnými a ostatnými sa ustavične zväčšuje už vyše pätnásť rokov, čo zhruba zodpovedá obdobiu, za ktoré ukazovateľ ISEW vykazuje pokles. Keď rozdelíme americkú spoločnosť do piatich skupín, z ktorých každá reprezentuje 20% populácie, **príjmy najbohatšej päťtiny vzrástli o 26%** od roku 1979 do 1995 (pozn. prekladateľa: podľa iného zdroja príjmy tej istej skupiny vzrástli od roku 1975 do 1997 **až o 46%!**), zatiaľ čo **príjmy stredných 20% vzrástli iba o 1%** a **príjmy spodných 20% v skutočnosti klesli o 9%.** A keď si vezmete to, čo Američania vlastnia a nie, koľko zarábajú, **ohromujúcich 99% nového majetku vytvoreného procesom rastu v rokoch 1983 až 1992, si ukoristilo najbohatších 20% ľudí.** Podiel aktív krajiny vo vlastníctve najbohatšieho jedného percenta vzrástol z 20% v roku 1975 na 36% v roku 1995.

Veľmi podobný proces sa odohral aj v Británii. Počas dvadsiatich rokov v období medzi 1971 a 1991 **reálne čisté príjmy** – čiže po odpočítaní daní a príspevkov na poistenie a dôchodkové zabezpečenie – **síce vzrástli o 80%, ale väčšina toho nárastu šla v prospech najbohatších 20%,** ktorých podiel na národnom dôchodku sa zvýšil z 35% na 43%. Súčasne **podiel najchudobnejšej päťtiny klesol z 10% na 6%.** To malo vážne dopady na ich zdravie. Podľa oficiálnych údajov úmrtnosť v sociálnej triede I – kvalifikovaní pracovníci – klesla o 36% zo 438 na 282 na 100 tisíc ľudí (v období od 1970-2 a 1991-3). Za to isté obdobie však úmrtnosť v sociálnych triedach V – nekvalifikovaní – vzrástla o 2% zo 798 na 816. Znamená to, že priepasť medzi týmito dvomi skupinami sa ďalej prehĺbila a na začiatku osemdesiatych rokov 20. storočia predstavovala päť rokov v priemernej dĺžke života pre dvadsaťročného mladého človeka. Takže proces rastu nielenže sa zvrátil, ale doslova zabíjal ľudí na spodnej priečke sociálneho rebríčka.

Priepasť medzi bohatými a chudobnými sa rozširuje aj v takzvaných rozvojových krajinách. Napríklad v Thajsku, kde pred dvomi desaťročiami (ešte pred krachom v roku 1997) došlo k veľmi rýchlemu ekonomickému rastu, **pomer príjmov najbohatších 10 percent k najchudobnejším 10 percentám vzrástol zo 17násobku na 38násobok.**

Prehľbuje sa aj **priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami.** Počas posledných troch desaťročí **najchudobnejších 20 percent krajín zažilo pokles svojho podielu na globálnom príjme z 2,3 percenta na 1,4 percent.** Výsledkom je to, že pomer príjmu najbohatších 20 percent krajín oproti príjmu najchudobnejšej päťtiny sa viac než zdvojnásobil, a to z 30:1 na 61:1. Podľa Správy o ľudskom rozvoji (Human Development Report) vo viac než stovke krajín **priemerný príjem na hlavu na osobu v roku 1995 bol nižší než pred pätnástimi rokmi.** **Viac než štvrtina ľudstva – 1,6 miliardy ľudí – bola na tom horšie** napriek skutočnosti, že v období rokov 1960 a 1993 **celosvetový dôchodok vzrástol šesťnásobne.**

Z toho všetkého je možné vyvodiť **tri nesporné závery.** **Prvým** je ten, že **proces rastu vedie k zhoršovaniu života značnej časti svetovej populácie a s výnimkou malej menšiny ho nezlepšuje nikomu.** **Druhým** je ten, že tí, ktorí tvrdia, že rast je potrebný na odstránenie rozšírenej chudoby, žijú v **blaženej nevedomosti** o tom, čo vlastne rast spôsobuje, alebo nami

cynicky manipulujú kvôli svojim sebeckým cieľom. Spravodlivejšie rozdeľovanie bohatstva a príjmov by problém chudoby vyriešilo oveľa účinnejšie než rast v jeho súčasnej forme. A tretí záver? **Tretí záver** je ten, že **byť proti súčasným formám rastu**, stavať sa proti erózii príjmov, sociálnych štruktúr a životného prostredia, ku ktorej vedie globalizácia, je doslova a do písmena **otázkou života a smrti pre milióny ľudí.**

Čo by sa teda stalo, **keby sme nedbali na hrozby** a odmietli dať nadnárodným korporáciám to, čo v skutočnosti nie je nič iné než **dotácie na zaistenie takých atraktívnych výnosov zo svojho kapitálu** v našej krajine ako inde vo svete? Odpoveď znie, že by to mohlo mať za následok zvýšenie nezamestnanosti. Ale **nemusí to tak byť.** Ak by sa zmobiloval miestny kapitál za účelom kompenzácie chýbajúcich nadnárodných investícií, alebo ak by sa udržala celková úroveň dopytu, dajme tomu generovaním extra výdavkov medzi chudobnými, počet zamestnaných ľudí by sa mohol udržať.

Je pravda, že ak by nadnárodné firmy prestali prinášať do krajiny investície, mohlo by to znamenať nedostatok zahraničnej meny. Ak by však vláda dovolila znížiť hodnotu meny, nielenže by došlo ku korekcii zvýšením exportu a obmedzením importu, ale aj k **zastaveniu hroziaceho nárastu nezamestnanosti.** Stručne povedané, **ak by vláda mala vôľu a záujem**, nebol by problém prijať opatrenia, ktoré by nepriaznivé kroky nadnárodných spoločností úplne eliminovali. Je príznačné, že túto stratégiu by bolo oveľa **ťažšie aplikovať v krajinách Európskej únie, ktoré sa pripoja k európskemu systému jednotnej meny.** Azda aj to je dôvod, pre ktorý sa euro tak tvrdo presadzuje, hoci jeho prínosy budú minimálne.

Z toho všetkého vyplýva, že zelení vôbec **nemusia byť proti rastu. Stačí, keď budú proti rastu v takej forme, v akej ho dnes poznáme.** Čiže ak firmy dokážu vyprodukovať viac tovarov a služieb bez toho, aby:

- * znížili počet ľudí, ktorých zamestnávajú
- * znížili mzdy a ostatné dávky zamestnancom
- * zvýšili množstvo spotrebovanej energie a surovín
- * potrebovali viac dopravy
- * rozdelenie príjmov nešlo v prospech zámožnejších
- * boli do životného prostredia uvoľnené geneticky modifikované organizmy
- * patentovania živých organizmov
- * používania technológií, ktoré prácu robia fádnejšou a menej uspokojujúcou
- * zvyšovania množstva odpadu, ktorý končí v skládkach alebo v životnom prostredí
- * to spôsobovalo krach menších firiem alebo ničilo lokálne ekonomiky
- * chemikálie, ktoré sa rýchlo a neškodne nerozložia, neopúšťali fabriku v bezpečných a stabilných formách
- * sa kupovali tovary alebo služby v krajinách, kde sú ceny dotované tým, že environmentálne, sociálne či pracovné podmienky sú tam významne horšie
- * ľudia, zvieratá či rastliny boli vo väčšej miere vystavení jadrovému a elektromagnetickému žiareniu
- * výrobné a dodávateľské systémy boli menej udržateľné než doteraz
- * a niekoľko ďalších podmienok, ktoré vám ešte napadnú,

potom **výsledný rast bude skvelý.** Ak však ktorákoľvek z vyššie uvedených podmienok **nebude splnená a výsledná škoda nebude kompenzovaná** výraznými prínosmi v ostatných oblastiach, potom sa proti takýmto návrhom na expanziu **treba ostro postaviť.**

Skutočnosť, že tak veľa podmienok je potrebné splniť, aby sme mali primeranú istotu, že rast bude blahodarný, vysvetľuje, **prečo tento proces má doteraz také negatívne dopady.** Ako sa spieva v jednej starej pesničke o dobrom človeku, aj dobrý rast je ťažké nájsť.

(napísané v máji 1997 s menšími neskoršími úpravami)

Preložil Mikuláš Hučko